

המכון הישראלי לדמוקרטיה

יום עיון בנושא:

חרדים בחברה משתנה: השכלה, תעסוקה וצבא

יום רביעי, ה' בחשוון תשע"א, 13 באוקטובר 2010

משתתפים:

ד"ר אריק כרמון

פרופ' ידידיה שטרן

פרופ' אניטה שפירא

פרופ' תמר הרמן

ד"ר נרי הורוביץ

ד"ר מומי דהן

יאיר שלג

ד"ר לי כהנר

ד"ר נסים לאון

פרופ' קימי קפלן

פרופ' תמר אלאור

סא"ל דרור שפיגל

ד"ר ראובן גל

הרב בצלאל כהן

פרופ' אשר כהן

דברי פתיחה:

איש ברמון:

קודם כל בשם המכון הישראלי לדמוקרטיה בשם האכסניה, אני רוצה לברך את כל הבאים. אני וכל חבריי מתייחסים באופן מאוד רציני לדיונים שיתקיימו כאן היום. מתקיימים פה לא מעט דיונים כאלה ודיונים אחרים, דיונים שקשורים במחקר, דיונים שקשורים בעיון. אבל מבקש להדגיש שהסוגיה של חרדים בחברה משתנה, הכותרת פה היא די ניטרלית, הוא נושא שמעסיק יותר ויותר את המכון הישראלי לדמוקרטיה משום שבעיניי הוא גם הולך ומעסיק יותר ויותר את החברה הישראלית. אני חושב שאני לא אשמע דרמטי מספיק ואני לא אבטא תחושות שמרחפות בחללים של החדרים בבית הזה, ואני אומר לכם שאם יימשכו מגמות שקיימות היום, ואני אפרט בהמשך קצת, מבלי להתמודד אתן, החברה הישראלית, מדינת ישראל, היחסים בין ישראל והעם היהודי בעוד עשור או אולי קצת יותר מעשור, ייראו אחרת לגמרי. ואנחנו לא הולכים לכיוון הטוב.

אני לא חושב שמושא הביקורת היחיד זה החרדים. אני כשלעצמי גם לא מאמין בהגדרה של החרדים, אני לא חושב שיש דבר כזה החרדים כמו שאין דבר כזה הנשים או הערבים או היהודים או כל דבר אחר. אבל אין בכלל ספק שישנן מגמות מאוד מאוד ברורות שיש להן השלכות מאוד משמעותיות על הזירה הפוליטית בישראל, יציבותה, רציפותה, יכולת ההתנהלות שלה, מצבה הכלכלי של מדינת ישראל. היסודות התרבותיים וההתמודדות שנמשכת בלי קשר כבר הרבה עשרות שנים עם עיצוב הזהות של הישראלי. במלים אחרות, אני חושב שבצורה דיספרופורציונית לחלקה של העדה או העדות החרדיות בישראל, המשקל של סוגיות כאלה ואחרות הולך וגובר.

הדברים שנראים לעין, הדברים הנגלים לעין קשורים בתעסוקה, קשורים במקומם של חרדים בשירות הצבאי או המקבילים לו, שירות אלטרנטיבי וכך הלאה. אלה הדברים הנגלים לעין. אני חושב שדבר נוסף שחייבים לציין אותו זה התלות השלטונית בנציגים הפוליטיים של המגזר החרדי. דרך אגב, אני חייב להקדים ולומר, אני מבקש להדגיש את זה בכל לשון של הדגשה בכל אחד מהנושאים האלה, מי שמחולל, מי שהניע תהליכים שמביאים אותנו לכאן וימשיכו, זה לא החרדים לבדם – זה שילוב של צרכים, זה שילוב של אירועים או תהליכים שהתחילו ברגעים כאלה ואחרים בעשורים האחרונים, מתוך תפיסה כזו מתוך תפיסה אחרת, אני לא נכנס לסוגיות האלה בכלל.

אני רוצה לומר לכם, אנחנו עוסקים בנושאים האלה גם בצד המחקרי אבל גם בהיבטים אחרים. למשל בכנס קיסריה האחרון, שזה כנס שמאורגן על-ידי המכון לדמוקרטיה, העמדנו במוקד הכנס יום שלם את סוגיית התעסוקה כשהתמקדנו בשלושה סקטורים. בנוסף לחרדים גם הערבים וגם העובדים הזרים. אבל היה ברור לגמרי שכשאנחנו מטפלים במעמדה הכלכלי של מדינת ישראל לאן היא הולכת, יש כאן עניין שחייבים לענות בו את מוחנו. רק כדי לסבר את האוזן. היה מי שאמר, כלכלן מאוד בכיר במדינת ישראל, שאנחנו הולכים אם המגמות, ואני מדבר כרגע רק על הפן כלכלי/חברתי, אם המגמות הקיימות יימשכו – מדינת ישראל תשתלב במזרח התיכון. על מה מדובר? היום התל"ג בנפש בישראל הוא 32 אלף דולר, רק לשם השוואה בקרב הפלשתינאים נדמה

לי זה 3,000 דולר. באף אחת מהמדינות השכנות זה לא מגיע לעשרת אלפים דולר. אבל הכלכלה הזאת היום נישאת על-ידי פחות מ-50 אחוזים מועסקים. אז זה רק כדי לסבר את האוזן. כלומר זו סוגיה מרכזית אחת.

במלים אחרות, התעלמות מהמציאות הזאת היא בעייתית. עוד נושא אחד שמטריד אותנו, אותי ואת החברים שלי כאן, מאוד מטריד אותי, אלה הם תהליכים של דמוניזציה, אני בכוונה משתמש במילה "דמוניזציה" ולא "סטריאופיזציה". אני גר במרכז הארץ ביישוב שרחוק 10 דקות מבני-ברק, 95 אחוזים מהשכנים שלי לא מכירים מה זה בני-ברק, לא מכירים את המצוקות של חרדים, לא מכירים את אורח החיים של החרדים. והשפה, הלשון, העגה, ההתייחסות היא מאוד מאוד בעייתית. אני מדי פעם מעיין בעיתונות החרדית, גם שם אין בהכרח נוף הצופים. כלומר, הלשון הולכת לשני הצדדים. אבל תהליכי הדמוניזציה הם מאוד בעייתיים. כשנכנסים למעגל של דמוניזציה בסופו של דבר אין פשרה, אז הכיוונים הם הרסניים.

ועל הרקע הזה אני מבקש לומר כך. לא בכדי ולא מתוך נקודת מבט אקדמית מחקרית או שדורשת אובייקטיביות אני אמרתי אין דבר כזה החרדים אלא יש מגוון שלם, לא רק חצרות כאלה ואחרות שמתנהלות ומתנהגות אחרת; לא רק אופנים שונים ליומיום לאורח החיים, אלא בסה"כ גם המעורבות בחברה הישראלית היא הולכת וגדלה וכאן אולי ראוי להזכיר חבר שלנו שלצערנו הרב נפצע לפני כמה שנים, אבי רביצקי, שעשה עבודה ענקית והראה מה קרה ומה קורה מהקמת המדינה עד ימינו לתהליכים של השתלבות חרדים בחברה הישראלית. עכשיו ההשתלבות הזאת אני בטוח שאתם תיגעו בה בהיבטים שונים, היא לא רק בהיבטים שאנחנו ניגע כאן – התרומה של אישים בחברה החרדית למשל להתפתחות הפילנתרופיה בישראל, נושא שהוא בכלל לא בסדר היום, היא עצומה. מעטי מעט יודעים שבמלחמת שלום הגליל היו לאותם מעטי מעט, לקבוצות מאוד מובהקות מהעדה החרדית תפקיד מאוד מרכזי, לא רבים נסעו לצפון המופגז אבל אנחנו יודעים, כלומר יש בהחלט תופעות כאלה ואחרות שהן מאוד מובהקות. יש גילויים לא מבוטלים של אומץ לב בנושאים כאלה ואחרים. כלומר התמונה היא מאוד מאוד מורכבת ולא חדגונית.

אני רוצה רק לסכם בזה שאני רוצה לספר לכם. אנחנו עמיתיי ואנוכי לקחנו על עצמנו להיכנס למהלך, זה מפעל, זה הרבה יותר מפרויקט, שיעסיק אותנו אני מניח בשנים הקרובות, אנחנו קוראים לו "החזון המשותף למדינת ישראל". אנחנו רוצים לשרטט אופק איך אנחנו, ותכף אני אגיד לכם מי זה "אנחנו", היינו רוצים לראות את מדינת ישראל שאנחנו נשאר לילדים שלנו ולנכדים שלנו. ואנחנו כבר התחלנו להשקיע בזה מאמצים, כשאני אומר "אנחנו", אנחנו נחרוג הרבה מעבר למגבלות והגבולות של המכון הקטן הזה, בכוונתנו להשתמש במתודולוגיות ידועות, דמוקרטיה דיונית ולשתף בדיונים האלה ציבוריים ממגזרים שונים בצורה גדלה והולכת, ולצורך העניין הזה אנחנו כבר התחלנו ונמשיך להשקיע מאמץ במיפוי עפ"י אינדיקטורים כאלה ואחרים, מיפוי שתכליתו איננה מחקרית, היא לא תסתכם בספר כזה או אחר, אלא, אני אגיד את זה בצורה ברורה ביותר והפשוטה והחד משמעית ביותר, אנחנו מחפשים בני-ברית.

אנחנו מחפשים בני ברית למאמץ שהוא הכרחי כדי, המילה להציל את החברה הישראלית אולי בקונטקסט דרמטית מדי, אבל בהחלט להוביל אותנו למקום אחר. אני קיבלתי אתמול וזאת

אנקדוטה, קיבלתי אתמול מייל מתורם של המכון הזה בעיר מסוימת בסן פרנסיסקו, יהודי מאוד אמיד, שכותב לי היהודי המסוים בעיר הגדולה סן פרנסיסקו, שהוא מושך את כוונתו לתרום למכון כי המכון הזה ידידותי מדי לחרדים. ואני רוצה לומר לכם אף אחד מאתנו לא היה רוצה לקרוא מה שנכתב שם וזה אדם טוב שתורם לקהילה וכך הלאה. עד היכן מגיעה הדמוניזציה, עד היכן מגיע העימות, זאת רק המחשה, ולכן אם אני הצלחתי בקצת, במעט לטעת תחושה של דחיפות וחשיבות אז אני באתי על שכרי. תודה רבה.

מושב ראשון – תמורות בחקר החברה החרדית

יו"ר – פרופסור אניטה שפירא

מרצים:

פרופ' קימי קפלן – המחלקה לתולדות ישראל, אוני' בר-אילן

”האומנם העבר אין? חשיבות תולדותיה של החברה החרדית להבנת מרקם חייה היום”

פרופ' תמר אלאור – המחלקה לסוציולוגיה ולאנתרופולוגיה, האוני' העברית בירושלים - ”מגדר ודת – האם ניתן לדבר על מגמות של שינוי?”

ד"ר לי כהנר – החוג לגיאוגרפיה ולימודי סביבה – אוניברסיטת חיפה

”חברה במובלעת? היבטים גיאוגרפיים בחקר האוכלוסייה החרדית בישראל”.

מגיב:

ד"ר נסים ליאון – המחלקה לסוציולוגיה ולאנתרופולוגיה – אוניברסיטת בר-אילן

דיון פתוח

אניטה שפירא:

תודה רבה לאריק. יום העיון הזה מאורגן על-ידי הפרויקט שיש לי הכבוד והעונג לעמוד בראשו במסגרת המכון הישראלי לדמוקרטיה. הלא הוא הפרויקט העוסק בישראל כמדינת לאום. ולמעשה השאלה שעמדה לנגד עיניי כשהתחלנו לארגן את יום העיון הזה, היתה האם אנחנו רואים היום בחברה החרדית ובחברה הישראלית, תהליכי התקרבות או תהליכי התרחקות. תהליכים של התגברות הסולידריות הפנימית או התגברות המחלוקות. האם יש לנו פה תהליך של שבירת מחסומים או תהליך של יצירת גבולות.

ובנושא הזה לנוכח ארגונו המופתי של יום העיון, אני רוצה להודות מראש לכמה אנשים כי אח"כ לא תהיה לי הזדמנות לעשות את זה. ובכן, לצדי יושבת ד"ר לי כהנר שהיתה המחוללת, המארגנת, מי שעמלה ולא ישנה בלילות מסביב ליום העיון, תבוא על הברכה. ולצידה הצוות המעולה של המכון לדמוקרטיה בראשות חגית אגמון, ושאר העובדים שטרחו ועמלו להצלחת יום העיון הזה.

ועכשיו נתחיל את יום העיון עצמו ואני בטוחה שיהיה לנו הרבה מה לשמוע. פרופ' קימי קפלן, המחלקה לתולדות עם ישראל באוני' בר-אילן, בבקשה:

קימי קפלן:

בוקר טוב. אחד מהיהודים בימי הביניים תבע את האמרה "העבר עין העתיד עדיין, ההווה כהרף עין, דאגה מעין". ולרב יוסף אלבו מיוחס משפט דומה האומר כך, "כי כמו שהזמן הוא דבר בלתי נמצא בכלל כי עבר איננו והעתיד לא יצא עדיין אל הפועל והווה איננו אלא העתה הקושר בין העבר לעתיד". לו קיבלנו את המסקנה העולה מאמירות אלה אז ניתן היה לסגור מחלקות שלמות במוסדות להשכלה גבוהה ועוד שורה של מכוני מחקר כי אין טעם בעבר ואין טעם בעתיד ולחסוך הרבה כסף למדינת ישראל. כננס העומד על כתפי אותם ענקים אני מרשה לעצמי לחלוק ולטעון לחשיבותה של הפרספקטיבה ההיסטורית להבנת תופעות עכשוויות בחברה החרדית ולהעז ולומר שהיא חיונית לאלה העוסקים בעתידה של חברה זו בישראל.

לכאורה מדובר בדבר מובן מאליו ומשכך, אני יכול לסיים את ההרצאה ברגע זה, אני לא אעניק לכם את התענוג הבלתי צפוי הזה. זאת מאחר שנראה שאופן התפתחותו של המחקר על החברה החרדית בישראל מזה והאופי של העיסוק התקשורתי והציבורי בחברה זו מזה, הם אשר יצרו אנומליה זו. כפי שאטען בהמשך, יש לכך השפעות לא מבוטלות. לא אלאה אתכם בסקירה מפורטת על התפתחותו של המחקר על החברה החרדית בישראל למעט כמה פרטים מעניינים ותהליך ברור שהתרחש. חקר החברה החרדית החל בשלהי שנות ה-60 של המאה ה-20 עם כמה מאמרים של משה סמט מתלמידיו של יעקב כץ המנוח. לסמט הצטרפו בשנות ה-70 כמה וכמה חוקרים דוגמת עמנואל אטקס, מיכאל סילבר, שאול שטרנפר ויוסף סלמון, כולם תלמידים של כץ וזה לא מקרי, שהקדישו כל אחד עפ"י דרכו את מחקרי הבכורה שלהם לאורתודוכסיה היהודית ואליהם הצטרף חלוץ של חוקריה של החברה החרדית, מנחם פרידמן.

למחקרו של פרידמן על החברה החרדית בפלשתינה ארץ-ישראל בשני העשורים הראשונים של המנדט הבריטי, נלוו מחקרים נוספים של ישראל ברטל, אריה מורגנשטרן, יהושע קניאל ואחרים, שהתמקדו בהיבטים שונים של היישוב הישן בשלהי התקופה העוסמנית ובראשית תקופת המנדט. אלא שבזה נסתם פחות יותר הגולל על המחקר ההיסטורי על החברה החרדית. וכאן לדעתי טמון לפחות חלק מההסבר לניתוק. מסיבות שונות לא קמו ממשיכי דרך רבים להיסטוריונים חברתיים אלה ובאותו זמן החלו לנבוט מחקרים חשובים על חברה זו מדעי החברה החל בשנות ה-80 ועד ימינו, הבכורה עברה באופן ברור ומובהק למדעי החברה. די להניח על כף אחת של המאזניים את מאות המחקרים האנתרופולוגיים, הסוציולוגיים, הכלכליים, הפסיכולוגיים, הרפואיים, התקשורתיים וכיוצ"ב מחקרים בעלי אופי עכשווי, ולעומתם את אלה הספורים ההיסטוריים וההגותיים פילוסופיים בכף השניה בכדי להתרשם מכך.

בעוד שהפריחה בחקר החברה החרדית במדעי החברה היא רבת ממדים וגוונים, פרקים שלמים בתולדותיה של חברה זו במאה ה-20 נותרו לוטים בערפל. כך בין השאר מעט מאוד ידוע על שהתרחש בחברה זו לפליגיה החל באמצע שנות ה-30 וכלה בשלהי שנות ה-40, והוא הדין לשנות ה-50 וה-60. אין בידינו ביוגרפיה היסטורית ביקורתית מקיפה ולו אחת של מנהיג חרדי אחד. עד היום לא נכתב למיטב ידיעתי ולו מחקר מקיף אחד על חצר חסידית אחת או על ישיבה ליטאית אחת, ואני מדגיש "מקיף", ואני לא רוצה להעמיד חלילה בחשיבותן של עבודות ממוקדות שעסקו בהיבט מסוים כזה או אחר של התופעות האלה. אם נצרף ללקונה מחקרית זו את העניין התקשורתי הגובר בחברה החרדית שמתמקד מעצם טבעו בכאן ובעכשיו – אזי לא קשה להבין כיצד נעלמה חשיבותה של הפרספקטיבה ההיסטורית.

עד כאן החלק הקל. וכעת אפנה לכמה דוגמאות כדי לשנות לשכנע אתכם בדבר התועלת של הפרספקטיבה להבנת ההווה. רובנו אני משער נחשפנו באופן כזה או אחר בשנתיים השלוש האחרונות למופעים ציבוריים ומתוקשרים כאלה או אחרים של החרדים הקנאים. כוונתי למשל למפגשים עם אחד מגדולי אוהבי ישראל בדורנו מחמוד אחמדיניגא'ד, להפגנות סביב חניון קרתא בירושלים, לפרשה שכונתה פרשת האם המרעיבה ולפרשת חדר המיון בביה"ח ברזילי באשקלון. בחלק מפרשיות אלה שבה ועלתה טענה שמדובר בחבורת משוגעים שמנותקים מהמציאות. העומדים מאחורי פרשיות אלה הם כאמור חרדים קנאים שרובם מכונסים תחת מטריית של העדה החרדית בירושלים וגם אם לא – הם בוודאי מזדהים עם עמדתה האידיאולוגית תיאולוגית האנטי הציונית הנחרצת.

אין בידי את הכלים הנחוצים כדי לאשש או להפריך את האפיון הפסיכולוגי האמור. בכל מקרה רצוי בראש ובראשונה לזכור שהאדם שכל הזמן צועק השעה 12:00 צודק פעמיים בכל יממה. כלומר, לא הכל זה שיגעון או מוסבר בשיגעון. חשוב הרבה יותר להבין מה מקורו. ובמקרה זה הפרספקטיבה ההיסטורית מועילה שכן היא מספקת היגיון למי שחושב שמדובר בשיגעון ואינני מתכוון חלילה לחבל בהנאתם של רבים בחברה הלא חרדית מצד אחד ובשנים האחרונות זה מעניין לא פחות, לא מעטים בזרם המרכזי של החברה החרדית שנהנים מאוד ומרוויחים כאחד מההגדרה של אותם קנאים כמטורפים, מטרידים וכן הלאה.

המפתח הוא להבין את תפיסת עולמה של העדה החרדית ושל אלה המזוהים עמה עוד מימי הקמתה ב-1918, תפיסה ששורשיה קודמים להופעתה הארגונית/מוסדית. בהכללה שחוצצת ניואנסים חשובים ניתן לומר שמדובר בתפיסה אנטי ציונית חריפה כוללת שעם הזמן פיתחה ממדים ואסוציאציות דמוניים ביחס למפעל הציוני ולאותם יהודים ששותפים לו. די אם אציין שבניסיון להבין כיצד נוצר מפעל כה סוטה, כלומר המפעל הציוני בעיניהם, מדרכה של היהדות לפי הבנתם, הגיעו כמה ממנסחי תפיסת עולמה של העדה החרדית וראשון להם כמדומני הוא הרב ישעיה זליג מרגליות, למסקנה שכל מי שאיננו נמנה על שורותיהם הוא צאצא של הערב רב, אותו ערב רב שהצטרף לבני-ישראל ביציאת מצרים שהם בעצם לא יהודים אלא אחרים שעלו על העגלה המנצחת, והם בעצם, בהמשך כמובן למי שמכיר את המקורות, יש לא מעט האשמות שחז"ל תולים באותו ערב רב וכמעט בכל תחנה במדבר שיש איזה מהומה או מהפכה או ניסיון למרד, תמיד הערב רב מופיע שם בתור הגורם המתסיס, הגורם המפריע וכן הלאה. ובעצם אותו מרגליות ואחרים שהמשיכו בדרכו, ניסו במובן מסוים להסביר את זה ככה, אני אקח דימוי צבאי ותסלחו

לי על זה, אם אתה עומד בנקודה מסוימת ויורה לנקודה אחרת ויש סטיה גדולה מאוד ואתה לא פוגע – אז כמובן צריך לחזור לנקודת המקור כדי לראות כיצד סטה היורה ולמה הפגז או הכדור או מה שזה לא יהיה, לא הגיע לאן שהגיע או לאן שהיה צריך להגיע. ואותו דבר כאן, מרגליות ואחרים עושים את אותו צעד של הליכה אחורה לנקודת המוצא כדי לאתר בעצם איפה מתחילה הבעיה. מבחינתם היא מתחילה ביציאת מצרים.

במענה לסכנה המעסיק והפוטנציאלי של מפעל הציוני העמידה העדה החרדית אסטרטגיית על של שיתוף פעולה עם שליטים ערביים ועם הבריטים למען השגת מטרותיהם ושל אי שיתוף פעולה בכל מחיר עם התנועה הציונית, עם מנהיגיה, עם היישוב הציוני בתקופת המנדט ומדינת ישראל. אסטרטגיה זו החלה בראשית שנות ה-20 של המאה ה-20 במגעים של דהני עם עבדאללה ועם הלורד נורטי, במטרה שלא לחייב את העדה החרדית להיות חלק ממוסדות היישוב. המשיכה בקשר עם חאגי אמין אל-חוסייני ובסירוב להצטרף ליישוב ומאבקו למען זכות גישה לכותל המערבי לפני ועדת החקירה של הבריטים לאחר אירועי תרפ"ט והיא התבטאה בשלהי שנות ה-30 או בראשית שנות ה-40, במאמציהם של עמרם בלוי ואחי בעדה החרדית, לשכנע את הבריטים להישאר בארץ או לחילופין ליצור עבורם אוטונומיה משפטית, הם הציעו את ירושלים או את טבריה. במובן זה מסתמה היו חברי כבוד בעמותה למען החזרת המנדט הבריטי לארץ-ישראל, עמותה שהתקיימה פה בארץ עד לפני כמה שנים למיטב ידיעתי, אני מניח שהיא גם קיבלה תקציב מהאפוטרופוס הכללי. ולבסוף הם גם תמכו בבניוי ירושלים עמדה שבה נקטו אמנם גם מנהיגים ציונים דתיים אם כי מסיבות שונות.

חודשים ספורים לאחר הקמתה של מדינת ישראל חצה לבה לויספיש ממקימי נתורי-קרתא ולימים דמות ציורית כלפי חוץ ועוף מוזר כלפי פנים, את הגבול לירדן. זאת במטרה "להציע לממשלת ירדן לעלות על ירושלים ששם יקבלו את חייליה כל עדות החרדים בזרועות פתוחות ויעזרו להם במלחמתם נגד הציונים". וייספיש נתפס לאחר שובו לירושלים והוא הועמד לדין על-ידי חיים כהן אז פרקליט המדינה, במהלך המשפט הוא לא הכחיש את מה שעשה או את תוכניתו האמורה, ונשלח למאסר של שישה חודשים, אני מצטט בלבד, כך חיים כהן כותב: "עונש קל יחסית ביחס לחומרת העבירה". אם מאחר שכהן ביקש מהשופט לנהוג במידת הרחמים ואם משום שהשופט "חשש שהנאשם העומד לפניו אינו שפוי קולא האי". כאן בדיוק הנקודה. אם ננטרל לרגע את המימד של תשומת הלב הציבורית והתקשורתית מבחינת תפיסת עולמו של וייספיש מדובר בצעד שפוי בהחלט. כך לגביו, כך לגבי מופעים מאוחרים יותר של חרדים קנאים דוגמת משה הירש המנוח, שחברו ומוסיפים לחבור לאותם מנהיגים ושליטים שאתם הם מוצאים שפה אנטי ציונית משותפת. וכך לגבי הפגישות עם אחמדניג'ד. משכך, המבחן לסוגיית מידת נאמנותם של אלה הפועלים כך הוא פנימי, ובמקרה של אחמדניג'ד הראשון למתוח ביקורת חריפה על מיכלי פניו היה האדמו"ר מסאטמר בניו-יורק, שבדרכו הציורית והצבעונית הסביר שאף שכולנו אנטי ציוניים מעשה זה הוא בבחינת חציית קו אדום.

הפרספקטיבה ההיסטורית מסייעת לנו אפוא לחלץ התנהגויות אלה מהפתרון הקל של הגדרתן כמטורפות ומאפשרת לנו להבין את מקורותיהן. אני לא יכול לעשות תרגיל דומה ביחס לפרשיות אחרות האם המרעיבה וכן הלאה, והייתי רוצה לעבור למשהו אחר שיש לו אולי השלכות קצת יותר יישומיות לימינו. התבוננות בחברה החברתית מזוויות שונות מלמדת על חשיבותה של

הפרספקטיבה ההיסטורית בנוגע לנושא היציאה לעבודה בה ובמיוחד התמורות שחלות בשנים האחרונות בכל הקשור ליציאתם של גברים חרדים לשוק העבודה. ביציאתן של נשים חרדיות בישראל לעבודה אין לי שום חידוש, דבר שמתנהל כבר כמה שנים, אני ודאי לא אפלוש לתחום ממלכתה של תמר. אולם לא כך הם פני הדברים ביחס לגברים החרדים. זאת מאחר שהורגלנו בקיומה של תופעת חברת הלומדים החרדית, תופעה שאין לה תקדים בתולדות ישראל ואין דומה לה בקהילות חרדיות בנות זמננו בחוץ-לארץ. חברת הלומדים שאת התגשותה ומאפייניה שרטט מנחם פרידמן, נוסדה בשנות ה-50 של המאה ה-20, הרקע לייסודה הוא צירוף של כמה נסיבות ובראשן ההתמודדות עם החורבן שהותירה שואת יהודי אירופה, החששות בדבר הקמתה של מדינה יהודית ציונית חילונית שבה ספק אם חרדים יוכלו לשמר את אורח חייהם הדתי, בעניין הזה מספיק להסתכל במכתב הסטטוס-קוו על שני נוסחיו ולהבין את השמחה שהיתה באגודת ישראל כאשר המסמך הזה נשלח אליהם כי הם לא חלמו שהם יקבלו מסמך כזה מבן-גוריון. והוא מלמד עד כמה החששות היו חששות מינימאליים במובן של שמירת שבת, כשרות וכן הלאה, שום דבר כמעט לא מעבר לזה, דברים חיוניים לקיום יומיומי דתי.

סיועה הכלכלי והתחיקתי של המדינה, אני מדבר כמובן על קצבאות וכספים מאפיקים ממשלתיים, דחיית השירות הצבאי לבחורי ישיבות, גיבושה של מסגרת אידיאולוגית וקיומה של חברת לומדים בידי הרב אברהם ישעיהו קרליץ החזון איש, ומי שנחשב כמובן כידוע מנהיגם של החרדים הליטאים מתנגדים החל באמצע שנות ה-30 וחבירה של קרליץ עם הרב אברהם וולף, דמות חינוכית מרכזית ברשת ביה"ס והסמינרים של בית יעקב, שהיא מערכת החינוך העיקרית והגדולה לבנות ולנשים חרדיות. בעצם החזון איש ווולף יוצרים ביחד אווירה חינוכית שמגבה את האידיאולוגיה של חברת לומדים, אתם תצאנה לעבודה הם יישבו וילמדו. מייסדי חברת הלומדים חרטו את דגלם את המשימה להושיב כמה שיותר מתבגרים וגברים בישיבות ובכוללים לכמה שיותר שנים, כלומר, להגדיל את מספר לומדי התורה באופן משמעותי ולהפוך את התופעה לנרחבת ומתוך כך וזה לא פחות חשוב, לנורמה, ולא להותיר אותה כעניין למובחרים ונבחרים מעטים. לעיסוק רב השנים בלימוד אינטלקטואלי של טקסטים תלמודיים ולשהייה במסגרות מבודדות, חממות חינוכיות הרחק ממציאות החיים, נוצרו השפעות רבות על החברה החרדית ובראשן עליית מרכזיותה של המילה הכתובה, חלקן מקומן של מסורות שעברו בע"פ מדור לדור והתפתחותן של חומרת הלכתיות כנורמה כלל חברתית.

אם הפרספקטיבה שלנו בנוגע למתרחש בשנים האחרונות נעצרת בחברת הלומדים – אזי מדובר אולי בתחילתו של שינוי מנורמה שנתקבעה. אולם אם נתבונן במתרחש בארץ ישראל פלשתינה המנדטורית החל בשנות ה-20 המאוחרות ועד למדינת ישראל של אמצע שנות ה-50, מתקבלת תמונה על אופי חברת הלומדים היא חריגה מדפוסיה החברתיים כלכליים של רוב החברה החרדית ולא בהכרח נורמה. נראה שלמעט החרדים הקנאים אשר חרטו על דגלם את התלות הכלכלית ביהדות התפוצות באמצעות מערך הכוללים וכספי החלוקה – הזרם המרכזי של החברה החרדית זה שתופס כאן את "הפיקוד" גם דמוגרפית וגם פוליטית החל משלהי שנות ה-20 ראשית שנות ה-30, לא הציב לעצמו אתוס של חברת לומדים. אם אכן כך – אזי חברת הלומדים איננה נורמת עתיק יומין אלא חריגה שמקורה בחששותיהם הריאליים של כמה מנהיגים חרדים לעתידה של חברה זו נוכח תוצאותיה של השואה והקמתה של מדינת ישראל.

פרספקטיבה היסטורית זו פותחת בפנינו את האפשרות להבין את כניסתם ההדרגתית של גברים חרדים שבאים ממרחבים המזוהים עם חברת הלומדים לשוק ההשכלה ההכשרה והעבודה, כביטוי להתבססותה של חברה זו, לביטחונה העצמי ולכך שלא מעטים ממנהיגיה גילו עם הזמן שהשלטון במדינת ישראל איננו מבקש בהכרח את רעתם ומונע מהם לקיים את אורח חייהם ומלחנך את ילדיהם לפי רצונם. חשש שהטרידס כאמור בימים שלפני וסמוך לאחר הקמת המדינה. אם אכן כך – הדבר עולה בקנה אחד עם כמה מחקרים מהעשור האחרון, אולי קצת יותר, המצביעים על גילויים שונים של השתלבות של חרדים בחברה הסובבת על תמורות במקומה ובמעמדה של המנהיגות החרדית, וצמיחתן של מנהיגויות משנה ומקורות סמכות חדשים, ועל הפנמתם את כמה מערכיה ובאורחות חייה של החברה היהודית הלא חרדית. בין השאר בתחומים של שפה, תרבות פנאי וצריכה.

אם אכן חברת הלומדים היא חריג שהתגבשותו מוסברת בתודעה חזקה של איום קיומי ושל חששות כבדים, אזי יש לכך השלכות מעשיות, להבנתי לפחות, על הבנת המתרחש ועל אופני התנהלותם של הגורמים הממשלתיים והאחרים המבקשים להשפיע על המתרחש. כמו כן תהליך זה מצטרף לעדויות נוספות המלמדות על צמיחתה של בורגנות חרדית ועל חזרה הדרגתית אך משמעותית מהרבה בחינות של שכבת בעלי הבתים, מה שקוראים בסינית "בעלבתים", לנוף חייהם של החרדים הליטאים ובמובן המזרח אירופי של המילה, וזו התפתחות ששווה הרבה מאוד תשומת לב כי יש לה המון השלכות כלכליות ואחרות על כל מבנה החברה ואופי החיים הדתיים והנורמות של ההתנהגות וכן הלאה.

ההתבוננות בחברת הלומדים על רקע תקופת המנדט מחדדת היטב את העובדה שהיא התפתחה בקרב חרדים ליטאים מתנגדים והרבה פחות מכך בחצרות החסידיות השונות. הדוגמה הטובה ביותר מבחינת היקפה היא חסידות גור שמספר גדל והולך של חסידיה התיישבו בהוראת אדמו"רם, אברהם מרדכי אלטר, במרכז ת"א החל בשנות ה-20 של המאה ה-20, התרחקותו של אלטר מירושלים והחרדים הקנאים היו דומיננטיים והבחירה בלבו של היישוב החדש היו מכוונות. במהלך שני העשורים הבאים הפכו חסידים רבים של גור לחלק בלתי נפרד מנוף העסקים הקטנים בת"א ושותפים חיוניים בהוויה הכלכלית העירונית. הוא הדין גם אם במינונים שונים לחסידויות שהתיישבו בתקופת המנדט בחיפה ובכמה ערים ומושבות אחרות. הוא הדין לחרדים לא חסידים הגיעו לכאן מגרמניה בעליות הרביעית והחמישית והוא הדין ליישובים החקלאיים ויסודות בית חלקיה ואחרים שהקימו אנשי פועלי אגודת ישראל במרחב המשתרע מצומת לטרון/שעלבים ועד לצומת מסמיה/חפץ חיים, החל באמצע שנות ה-30.

אם יש אמת בהנחה שקבוצות שונות בחברה החרדית אינן שותפות לאידיאל של חברת הלומדים באופן הליטאי של המילה, אזי סביר להניח שיש הבדלים בכל מה שקשור להתמודדות עם יציאתם של גברים חרדים ללימודים או לשוק העבודה, שכן התהליך אותו עובר הפרט הוא שונה ויש לכך השלכות על אופן הסיוע והליווי של תהליך זה בידי הגורמים האמוניים על-כך. רק דוגמה אחת מתוך אני לא יודע כמה שאפשר לנקוב, יש הבדל עצום בין מנהיג חרדי כמו האדמו"ר מבעלז שמורה לאנשים לצאת לשוק העבודה אם הם מיצו את חוב לימודיהם, לבין מנהיג שלא מוכן להורות את זה. זה הבדל עצום בכל הגישה, בכל הרוח ובכל מה שקשור בתהליך ההשכלה או רכישת מקצוע ביציאה לשוק העבודה. ואני לא בטוח שברור עד כמה זה חשוב, לפחות מבחינתם.

נקודה נוספת המשיקה לעניין זה היא הפער בין העמדות הרשמיות לבין המתרחש בפועל. יש שורה של נושאים שבהם לא חל בפועל שינוי בעמדותיהם של מנהיגים חרדים במשך עשרות שנים. כך למשל לא ידוע לי על מנהיג חרדי אחד שפתח מחדש את שאלת עמדתו ועמדת קבוצתו, ביחס למדינת ישראל נוכח ההתפתחויות השונות שחלו בעשורים האחרונים, הן במדינה הן בחברה בישראל לגווניה והן בחברה החרדית. זאת אם נתעלם לרגע מהאופוריה והמבוכה הזמנית של אירועים מכוננים דוגמת הקמת מדינת ישראל אשר הביאו לתגובות שרישומן על ציר הזמן היה מוגבל ביותר והן למעשה נעלמו, ואני מדבר אנשים כמו הרב כהנמן ואח' שהגיבו ברגע של חסד באופן כזה או אחר אבל לא נותר לזה רישום ארוך טווח בחברה החרדית, אולי אפילו הפוך.

יחד עם זאת, מציאות החיים ואתגריה הביאו לתמורות לא מבוטלות בשטח. אם תרצו, משכבות הציבור הרחב. כך גם לגבי סוגיית מקומה ותפקידיה של האישה, האידיאל החינוכי של היותה בת מלך פנימה, מלכת בית הוא מרכזי ברשת בית יעקב, אף שאלפי נשים חרדיות זה מכבר אינן לומדות בו, מבלי לדון בסיבות לכך ובהיטלים של הפער בין העמדה האידיאולוגית חינוכית לבין מציאות החיים – חשוב לעניות דעתי להבין שיש תחומים שבהם מתחוללים שינויים מבלי שיש להם רישום כלשהו במרחב האידיאולוגי. כך בעולמן של הנשים ועל אחת כמה וכמה בעולם של גברים בחברת הלומדים. וכאן שוב, אני אומר בשונה מאותן קבוצות שבהן המנהיג כן נקט עמדה ברורה בעניין הזה, שוב, האדמו"ר מבעלזא זו דוגמה מצוינת. אם אכן כך – להבנה בדבר קיומו של מנגנון זה – יש השלכות מעשיות לא מבוטלות על העיסוק המעשי בהכשרתם המקצועית של חרדיות ושל חרדים ועל כניסתם לשוק העבודה.

מלבד הטענה הכללית בדבר תועלתה של הפרספקטיבה ההיסטורית להבנת תהליכים ותופעות המצויים בחברה החרדית בימינו, נראה שיש חשיבות בהתבוננות במתרחש בה ברמה הקבוצתית. זהו אתגר חיוני בכל ניסיון לאסוף נתונים, לעקוב אחר המתרחש ולנתח תהליכים המתרחשים בחברה החרדית בכל הקשור להכשרה, להצטרפות לשוק התעסוקה ולדפוסי עבודה. כלומר, נדרשת התבוננות ברזולוציות מדויקות הרבה יותר בכדי להבין את טיב הקשר בין אופי הקבוצה ועמדותיה ואורח חייה, לבין אופני ההשכלה ודפוסי העיסוק שמאפיינים אותה.

גבירותיי ורבותיי, מסופר על שני היסטוריונים מאוני' אוקספורד שישבו יום אחד לדון בשאלה מהי ההשקעה ארוכת הטווח שתניב את הצורה הטובה ביותר. בשלב מסוים אחד מהם טען כשהוא בדק את מחירי הנדל"ן ב-500 השנים האחרונות וברור לו שזאת ההשקעה הטובה ביותר. עמיתו בתגובה אמר שזו אינה הוכחה מכיוון שלא ברור אם 500 השנים שחלפו הן אכן מייצגות. באופן דומה אחד ממנהיגי סין במאה ה-20 נשאל על-ידי עיתונאי בראיון מה דעתו על המהפכה הצרפתית – תשובתו היתה עדיין מוקדם לשפוט.

מאחר שהאורתודוכסיה היהודית קיימת מעט יותר מ-200 שנה והחברה החרדית כמחצית מכך, יהיה זה קל מאוד לבטל את הפרספקטיבה ההיסטורית במחי יד וממי שסבורים כך – אבקש מחילה על השחתת זמנם. לאלה מכם שלא מחזיקים בעמדה חד משמעית, אומר רק שאני מקווה שעלה בידי לשכנע אתכם בדבר חשיבותה של פרספקטיבה זו להבנת תהליכים ותופעות הנגלים לנגד עינינו ולכל הפחות שהדבר שווה מחשבה.

תודה רבה. פרופ' תמר אלאור.

תמר אלאור:

תודה רבה ללי כהנר ששמה את קימי לפני כדי לתת לנו את הפרספקטיבה ההיסטורית.

קימי קפלן:

ולתקן את כל הטעויות.

תמר אלאור:

לא, לעסוק באותו חוסר שיווי משקל שהצבעת עליו מבחינה כמותית לגבי הנוכחות של מחקרים היסטוריים או הנוכחות המצומצמת של מחקרים בהיסטוריה חברתית של הקהילה החברתית לעומת השפע היחסי באנתרופולוגיה וסוציולוגיה, אתה לא צריך לשכנע אותי בחשיבות העצומה, לפחות מבחינתי היא עושה שירות עצום להמשך דבריי ואני כמעט אני אשען עליהם ואני אומר מיד על מה ואחזור שני צעדים אחורנית.

הנגיעה שלך במופעים הקיצוניים בקבוצות שנוטים לקרוא להן "קבוצות קיצוניות" עד כדי שאינם שפויים בדעתם ועושים מעשים שהם אינם משקפים את המהלכים המרכזיים, והערעור שלך על הניתוח הזה אני אנסה לקחת אותם ולעשות להם איזושהי נגיעה או איזושהו עיבוד מגדרי להמשך של אותם מופעים שונים שהם כמובן מוקד משיכה מאוד מאוד אטרקטיבי לאנתרופולוגיים שמחפשים מופעים קרנבלסקיים, קרקסיים, טקסיים שכאלה. ואני מיד אחזור לזה.

לפני כן שתי הערות. הרבה פעמים בסוציולוגיה או בהיסטוריה של הסוציולוגיה אנחנו שואלים למה עכשיו או מה ההקשר, ואריק בתחילת דבריו, דיבר על החוויה, על הדחיפות שיש עכשיו וכסוציולוגית מעניין הרבה פעמים לחשוב מה מייצר את הדחיפות הזאת, למה זה קורה עכשיו. ואנחנו מכירים את פרופ' ארנון סופר ערבים והוא היה עסוק בלספור ערבים ועכשיו יש לנו פרופסור בן-דוד סופר חרדים. וכשמתחילים לספור אז הסוציולוג לשאול מה קרה, למה סופרים אותם, מה העניין עכשיו לספור אותם, מה רוצים לעשות, מה הייצור הזה של איזושהי, והיית מאוד זהיר בדברים שלך וניסית לאזן אותם ולומר שבעצם יכול מאוד להיות שהאחריות הזאת על ייצור כמויות גדולות של חרדים היא אמנם קשורה מאוד לרחם של האישה החרדית אבל יש איזושהו הקשר, איזושהו קונטקסט שהיה לו מאוד מאוד נוח לעודד את הרחם הזאת לפעול בבית החרושת של ייצור היהודים.

אז יש כאן איזושהו עניין שבו האחריות לטווח ארוך ולטווח המיידי באמת תלויה במדינה שלא יכולה לקום בוקר אחד ולייצר פרנויות, "מה נעשה עם כל החרדים האלה, הם לא יעבדו ואנחנו נהיה עזה". שזה גם מהלך פוליטי לייצר את החרדה הזאת. והאחריות שאתה מצייר אותה על המחשבה היא אחריות ראויה. זאת אומרת בוא נחשוב קודם כל למה זה קרה ובהחלט איך אנחנו רוצים לחיות עם זה. אז המגמות האלה הן ראויות אבל צריך בהחלט לחשוב על ההקשר הפוליטי שמייצר urgencies כאלה דחיפיות. בוודאי שאם אתה מאפשר לאנשים ומעודד אנשים לייצר ילדים וזה משתלם להם – הם ייצרו ילדים. לא הכל פוליטי אבל יש הקשר פוליטי שהוא חשוב, אי

אפשר לדבר על הדברים כאילו שמעצם טבעם הם קורים להם לעצמם והנה קמנו בבוקר וראו זה פלא, תראו מה קורה כאן, כמה חרדים שצריכים דירות פתאום יש. אז צריך להסתכל באמת על ההקשר ההיסטורי; צריך להסתכל על ההקשר הפוליטי וצריך לראות למה הדברים האלה קרו. וזה מאפשר לנו לחשוב, קודם כל להירגע, כנראה שהתל"ג שלנו אולי הוא לא יגיע לתל"ג, למה אנחנו תמיד משווים, לפינלנד? תמיד יש פינלנד המסכנים האלה. אבל הוא כנראה גם לא יגיע לעזה.

הכותרת של הדברים שלי קשורה באמת על האם ניתן להצביע על מגמות של שינוי. ואני רוצה להתרכז בשגרה. אני רוצה להתייחס באמת לציוני הדרך שקימי צייר בפנינו, למהפכה המרתקת עתירי האנרגיות המדהימה שקרתה לצד המהפכה הציונית עם כינונה של חברת הלומדים או כפי שקראנו ואני יודעת שקימי, והוא רמו לכם כאן, אני לא יודעת אם הייתם מספיק רגישים לראות, שזה לא מספק אותו לתאר את ההיסטוריה של החברה החרדית רק את המהפכה של חברת הלומדים. שיש *ender careens* שהיו לא לגמרי שם ויכול להיות שעכשיו בהקשר המסוים שאנחנו מצויים בו הם יכולים לקבל הדהוד הרבה יותר גדול. זאת אומרת אותם כיוונים אידיאולוגיים שלא רצו לייצר את חברת הלומדים אבל מצאו אותה, אתה מדבר על העסקים הקטנים של גור ועל הנוכחות של גור ברחובות בלפור, שנקין, שדרות רוטשילד. אין כמעט היום. כמעט ואינם שם. זאת אומרת, במהלך הזה האדמו"ר מגור הוא הפסיד, אנשים לקחו את עצמם ועברו לבני-ברק ולשכונות אחרות בגלל חינוך הילדים, בגלל הקשרים כאלה ואחרים.

במהלך הזה יש איזושהי, מה שנקרא בסוציולוגיה, "רוטיניזציה של הכריזה". המהלך המהפכני של ייצור חברת הלומדים הצליח ועכשיו צריך לחיות את השגרה שלו. והמהלכים של חיי השגרה של המהפכה הזאת הם לא פשוטים. יש בהם הרבה פחות התלהבות והתגייסות ויש בהם דשדוש ומאמץ וקושי לקיים את היומיום שיצרה מהפכת חברת הלומדים. לקיים את המצוקה הכלכלית, לקיים את החיוב של כל הבנים ללמוד, לקיים את החיוב של כל הבנות לעבוד דרך כלי עבודה או הכשרה שהיא מאוד מאוד מצומצמת להוראה, גנות, עיצוב גרפי ועוד כמה וכמה דברים. לדשדש בתוך העניין הזה, כשאני מסתכלת היום על האישה שעמדה במרכז המחקר שלי בין 85 ל-90 ואני פוגשת אותה עכשיו, 20 ומשהו שנה אח"כ שאנחנו נפגשות פעם בשבועיים ללמוד פרשת שבוע, אני פוגשת את הבנות שלה, אני פוגשת את הנכדות שלה, ואני רואה את הסוג הזה, ההתלהבות העצומה שהיתה כרוכה במהלך שלה ושל בן זוגה ביצירת הדור הראשון הישראלי להורים יוצאי שואה בכינון חברת הלומדים החדשה הזאת, כאשר היא מתגייסת כל כולה להשארתי של בן זוגה בעולם הלומדים, אני מסתכלת על 11 ילדיה, אני מסתכלת, אינני יודעת כמה שיהיו בריאים נכדיה, ואני מסתכלת על המאמצים כמעט הבלתי אפשריים שלהם לשרוד, להתקיים.

לה יש דירה משלה, מבין שבעת ילדיה הנשואים הם הצליחו לקנות דירה לשניים מהם. המהלך הזה של השגת דירות במחירים סבירים לכמויות כל-כך גדולות של אנשים והחיים של הבנות שלה כשאתן אני מדברת, היכולת שלהן להתפרנס, היכולת שלהן לראות בעצמן ממשיות של איזושהו מהלך אנרגטי חזק של שינוי – שקט, יש עכשיו דשדוש וניסיון לשרוד, להתקיים מתוך אמונה מלאה בצדקת הדרך כמובן אבל אין את הראייה הזאת שאנחנו חלק מאיזושהו מהלך היסטורי שמשנה את פני הדברים. עכשיו בתוך המצב שאתה מדבר אליו, של הנורמה, של מה שנתפס לבנות של חנה כפי שאני קוראת לה בספר ולנכדות שלה. זה המצב. הן לא זוכרות מצב אחר והן

מתקשות לצייר מצב חדש ואני דווקא לא רוצה לדבר על אותם חרדים שהרבינו לדבר עליהם במפגשים שלנו, שמנסחים את העתיד, שיוצאים ללימודים במכללות, שמבינים שאפשר לשנות דרך. אלא על הרוב הזה שמחכה לשמוע. שמחכה לשמוע מנהיג אמיץ, שמחכה לראות דלתות שנפתחות שאפשר יהיה לקבל מתוכן אוויר, על הרוב הזה.

ואני רוצה לפלח או להראות כמה מאותם מופעים משוגעים מה עושים לרוב הזה או מה הם עושים לרוב הנשי הזה. ואני אתייחס רק לשנות האלפיים שזה באמת איפה שזה תופס את הדור השני והשלישי למהפכה, את ההמון הזה של הנשים שצריך לנסוע באוטובוס מהשכונה למקום העבודה, חזרה, לקחת את הילדים, המון הנשים הזה שצריך להתלבש במעט כסף ולהיראות הדורה ולראות צנועה ולהיראות ראויה, את המון הנשים שרוצה פרנסה ורוצה ללמוד ורוצה להתחרות בשוק עבודה, בשוק תעסוקה עם מעט מאוד כישורים שניתן להמיר אותם ככסף כמטבע עובר לסוחר, ועם הרבה מאוד לחצים. ואני אתעכב בשלושה אירועים שקרו כולם באמצע שנות ה-60, הם אירועים שוליים, הם אירועים איזוטריים, הם בדיוק אירועי השיגעון האלה שבהם כמו שאומרים בלשון הרחוב העברית, מתהפכים על אנשים. בוקר אחד הן קמות ומתהפכים עליהן. והאירוע הוא לכאורה לא הגיוני אבל כמובן שכסוציולוגיים או כאנתרופולוגיים האירועים האלה הם אטרקטיביים וצריך להבין למה, מה קרה כאן.

אירוע אחד ואני יכולתי לבחור כמה, אני פשוט רציתי משהו שיתייחס יותר לגוף, משהו שיתייחס יותר להשכלה ומשהו שיתייחס יותר ללוי"ז של תפקיד המגדרי שזה העניין של אמהות. אז הראשון הוא באמת כמעט מופרע, זה סערת הפאות הנוכריות ב-2006. השני קשור לאיסור שיוצא באישורו של הרב אלישיב ותמיד אומרים זה לא הרב אלישיב זה העסקנים, זה כל העסקנים שמתווכים בין הרבנים, יש איזה ערפל כזה שעומד בין המציאות לבין גדולי עולם. אז האירוע השני הוא הקריאה להפסיק את הלימודים למה שנקרא בלשון החרדית "אקוויולנט ב.א." ב-2007, שבו יוצאת קריאה מהרבנים לחדול מתכניות ההשכלה הגבוהה בתוך מוסדות בית-יעקב, לנשים, מה שמקנה להן אקוויולנט ב.א. ומאפשר להרחיב את המשכורות שלהן דרך הסכמה עם משרד החינוך. והאירוע השלישי שהוא לא אירוע אחד, שלשמחתי ייצא בימים אלה בתורה וביקורת בגיליון הקרוב מאמר שלי, קראתי לו החורב של רעולות על 2007, 2008, על הנשים מבית שמש, מה שנקראו "נשות הטליבן" "האמא המתעללת" מביתר עלית, ולקינוח "האמא המרעיבה" ממאה שערים. מופעים מוזרים, בהחלט ממש לוקס לאנתרופולוגיים אבל מזעזעים שהטרידו מאוד את הציבור.

מבחינת מחקר מתודולוגי מסודר הרחבתי על העניין הזה של האמהות המתעללות אבל אני אגיד כמה דברים קצרים לגבי האירועים האחרים ואני אנסה לחלץ אותם מהתפיסה שהם באמת משהו שולי והם כאלה כמו כל אנתרופולוגית שמשתמשת ביוצא דופן כדי להבין איזשהו משהו שהוא שגרתי וכדי לנסות לפענח את המחיר שלו לגבי שגרת הקיום, לגבי אותה רוטינה שבתוכה רוב הציבור החרדי מבקש פשוט לקום בבוקר ולחיות חיים הגונים ולגדל ילדים בצורה הגונה, בתוך מצב שהולך ומתבהר כמעט כבלתי אפשרי באמת כדחוף שיש כאן איזה שהם צרכים דחופים.

עכשיו העניין של הפאות. מדי פעם, גם אפילו בתוך התקופה שעשיתי עבודת שדה בגור, עבודה של ארבע שנים, אז מדי פעם יש איזשהו טמפרמנט של לתת בראש לנשים על הצורה החיצונית שלהן,

להזכיר להן כל פעם את עומק השליץ המותר, את אורך הפאה, איזה בדים הם בדים שטניים, למשל הטריקו סומן כבד שטני. למשל צריך לכסות את הרגל, אז עד כמה, אם את מכסה את כל הרגל עד הרצפה, אז את נראית כמו מתנחלת או את חס ושלום אם אתה אשכנזיה את נראית ספרדיה. ויש עיסוק מבחוץ או בכלי עבודה פסיכולוגיסטיים שהם לא הכלים שלי, הוא נראה אובססיבי, הוא נראה משהו שכל הזמן עולה ומתבונן בגוף של האישה, שם עליה הרבה מאוד זרקורים שזה בעצם פרדוקסלי ושורף אותה, סורק אותה, את ראויה, את נראית טוב, את לא נראית טוב.

הנושא של הפאות יש לו עניין כלכלי עצום ויש בפאות, אני לא אכנס לזה, אני קראתי עכשיו בדיוק דוקטורט שנכתב בבר-אילן על עניין הפאות, והוא בוודאי יפורסם ויעניין הרבה מאוד אנשים. ואני חייבת לציין שבכל המחקרים שלי על נשים חרדיות, ברחתי מהעיסוק במראה כמו מאש, לא התעסקתי בכלל, לא בלבוש ולא בפאות, רק בעולם האינטלקטואלי. אבל כאן עלה איזה משהו שאמר יש סכנה של שיער שהגיע מהודו והשיער שהגיע מהודו הוא עלול להיות שיער שהובא למקדשים כחלק מעבודת אלילים ממהלך פאגני הינדוסטי, שבו אנשים מביאים את השיער שלהם כשיער קורבן לאלילים, ולכן בעצם הנשים החרדיות שלנו שמות על הראש שלהן שיער שהוא חלק ממהלך טקסי פאגני הינדוסטי. זה בסדר וזה אפילו כנראה גם די נכון בחלקו.

תמיד שוב צריך לשאול את השאלות למה עכשיו אבל אחד הדברים המדהימים שקרו זה מונח לפתחן של הנשים. עכשיו מה הנשים תעשנה? ואז מתחילה תחרות של הצטיינות. מה תעשנה הצדיקות? מה תעשנה האחרות? ומה יעשו הרוב שהפאות עלו להן המון כסף. אז הם יתחילו ללכת עכשיו עם מטפחות, למי הן צריכות לשמוע? מי יגיד להן משהו? מי יהיה הקול? מי יהיה המנהיג? האם תהיה מנהיגה? האם מישהו יקום ויאמר משהו באומץ? האם כל המנהיגים יסתתרו ולא יאמרו דבר? כמו שהם לא אומרים דבר בעצם בסוף על מדינת ישראל. לא על פאות זוטיות לא חשובות, על האינטרנט, על העבודה, אלא מן דברים שהם לא לוקחים אחריות, לא הולכים עד הסוף. ואז מתחיל מהלך של "נשרוף את הפאות".

ובכל מיני חצרות בבני-ברק, שוב, אני מסכימה אתך שכמו שפיכת המים על ראשו של זה, כנראה שזה לא ממש קרה, כנראה שרוב הנשים היו הגיוניות ואמרו, "נשים את הפאה בצד בקופסא ונחכה, הם יירגעו בסוף, זה יעבור להם". וזה אכן כנראה מה שרוב הנשים עשו. אבל היו מצטיינות ששרפו בחצרות פאות והיו נשים שהתחילו להוביל את הפאות שלהן לבדוק האם הפאה שקניתי היא כזאת. הלכו אתן חזרה לחנויות, התחיל מהלך נירוטי, עצבני על הראש של הנשים, שריפה על הראש של הנשים. זאת אומרת, הנכונות או אי הנכונות או איזשהו מהלך של, בורדיה קורא לו different הבהקה, היבדלות, היבחנות עד כמה אני מדויק בחרדיות שלי, עד כמה אני מצטיין.

עכשיו אם אמרתי וזה החיבור ההיסטורי, שהמהלך של הצטרפות לחברת הלומדים ולהיות בעל שהוא רק לומד ואישה עפ"י הציור שלה שאפילו היא לא גנת, אישה שיושבת בבית, זה הציור של... שהוא קונץ, הוא רק לומד ואת רק בבית. המהלך האוטופי עם כל האנרגיות שלו בתוך שגרה בלתי אפשרית מייצרים אותו דרך טקסים מוזרים ומטורפים שבהם יש הזדמנות לרענן את ההצטיינות, להגיד מי החרדית האמיתית, אנחנו נדייק בדיוק של הדיוק של הדיוק, אנחנו נמצא

עכשיו איזה עניין עם הודו עם איזה מקדשים, עם איזה סערות ואנחנו נעלה את זה ותהיה איזושהי הזדמנות מאוד מאוד תיאטרלית לדייק את הזהות שלנו. וקבוצות צריכות את זה. השמאל צריך את זה, הוא עושה את זה מדי פעם. הימין. חברות צריכות להבליט את עצמן. עכשיו זה מעניין, השימוש בגוף האישה כדי לעשות את זה. גוף האישה הוא תמיד לוח מודעות נוח, הוא אזור עבודה שאפשר לעבוד עליו בקלות יחסית כשלנשים יש כוח התנגדות זעיר.

אותו הדבר לגבי הקריאה להפסקת חינוך הנשים. יום אחד התכניות שהולכות וצוברות תאוצה, הולכות ומתגוננות, זה לא רק שעתוק של המורה, זה לא רק שעתוק של הגננת, יש ניסיונות אולי להכניס הפרעות בתקשורת וריפוי בעיסוק, מזכירות רפואיות, חלק הולך למכללות האקדמיות. זה לא באלפים אבל זה קורה, זה מסתדר, זה מתמסד, ההיסטוריה מתגלגלת לאט, יש צעד קדימה וחצי צעד אחורה. ובוקר אחד, ותמיד חשוב לשאול מה קורה, בלוק על כל לימודי ההמשך. זה היה מעניין לראות, אני לא הבאתי את זה כי אני לא יודעת כמה זמן יהיה לי להקריא את זה אבל מופיע בעיתון "משפחה" בתחילת חורף כמעט אביב 2007, מופיע שיר של אישה חרדית ממקום מאוד מאוד סולידי, בת למשפחה חרדית, בן זוגה הוא תלמיד חכם, אבא שלה הוא אדם יציב, והיא כותבת שיר בחרוזים מאוד מאוד מתוחכם שבו היא אומרת על סמך השיר מימי הביניים של כמה באה אני לבית העשיר, אומרים לו כבר רחב, אומרים לו הוא בא בערב, אומרים לו כבר שכב. אומר מה יעשה אדם שנולד ללא כוכב. כלומר, מה שאני לא עושה זה לא בסדר. מה אתם רוצים ממני, אתם רוצים שאני אפרנס? אני הולכת ללמוד, אני יוצאת לעבודה – אתם אומרים לי זה לא בסדר; אני לומדת מקצוע שמכניס לי כסף – זה לא טוב. ולא תגידו שהלכתי ללמוד פיזיותרפיה סינית – אני משתלמת בהוראה בתוך בית יעקב כדי לקבל את אותו אקוויולנט ב.א. שמגדיל לי מעט את המשכורת. בתוך מוסדות בית יעקב, לא הלכתי למכללה של עדינה בר שלום ולא הלכתי לאיזשהו קורס באוניברסיטה או בשילוב עם אוניברסיטה. אני בתוך מסגרות בית יעקב.

ובוקר אחד, נשים שנמצאות בתוך מסלול הלימודים שלהן, הדלת נסגרת. עכשיו כמו שאמרתי, נשים יודעות, שבי בבית, תחכי, תני להם להתחבט בתוך זה, הם זה, הם פה, הם שם, תורידי את הראש, זה יעבור. וזה עבר. אבל השאלה היא למה לעלות את זה ולמה דווקא כזה ולמה דווקא אז ולמה צריך את זה? ולמה המנהיגות הזאת מתעוררת דווקא באופנים האלה, למה היא לא מתעוררת לכיוון השני שלקחת אחריות ולומר בואו נסדר את העניין הזה של השכלת נשים ונסמן את הגבולות. אם שמענו כאן על מכון לדמוקרטיה שרוצה לקחת אחריות לאומית ולהגיד עד איפה. למה אין את האחריות האלה בתוך העולם החרדי שאומר כן, יש לנו אתגרים קשים ואנחנו מתכוונים עכשיו לסמן אותם לנשים ולגברים כאחד. למה צריך את השטיקלך האלה כל פעם?

הרשל קליין:

למה אין דמוניזציה? כי המחקרי מביאים אותם לאותו מקום שאתם רוצים שיבואו ולנו אין רצון בכלל להתנגד כי אנחנו אם מדברים על העבר עין והעתיד עדיין אבל ההווה של עשייה מנין, בצורה הזאת ודאי לא נגיע. דברו על עשייה, זימנתם פגישה, דברו על ההווה.

יאיר שלג:

אבל מה שהיא מתארת לא הומצא על-ידה....

הרשל קליין:

הומצא על-ידה. היא מדברת שטויות..... היא מדברת על רוטיניזציה. אין יותר רוטיניזציה.

אניטה שפירא:

רבתיי, אני מבקשת.

הרשל קליין:

פרופ' קפלן, אנחנו אומרים בהלל בראש חודש, מקימי מעפר דל לעשות....תצילו אותנו זה הגיוני זה טוב, זה מצוין בשבילנו.

אניטה שפירא:

כבוד אדוני, תן גם כבוד ליושבת-ראש ואני מבקשת, אנחנו מנהלים דיון אחרי ההרצאות ואחרי המגיב, יהיה זמן גם לכם להביע את דעתכם. לא מפריעים באמצע הדברים.

הרשל קליין:

אני רושם את עצמי ראשון.

אניטה שפירא:

רשמתי לפניי.

תמר אלזר:

אז אני יודעת שחרדים מעדיפים שיהודים החילוניים לא ידעו שום דבר על חרדים, עדיף להם. אבל מה לעשות שיש כמה שיודעים, תצטרכו להסתדר עם זה. אני אומר עוד דבר אחד לסדר, אני מאוד מבינה ומאוד מעריכה ואפילו לפעמים בהקשרים אחרים מאוד תומכת באופנים שבהם שיתוף הפעולה עם החילוניים תורם לחינוך וליציאה לשוק העבודה ולהשתלבות בצה"ל וכל הדברים החיוביים האלה, שעבורם חמורו של משיח טוב, אבל צריך לעשות גם לפעמים איזה שהם ניתוחים תיאורטיים להגיד בעצם מה התפקיד שלי ובאיזה תפקיד הייתם רוצים שאני אשחק. לצערי הרב בתפקיד שכבודו היה רוצה שאני אשחק בו – אין לי עניין לשחק. ובזה סיימנו, אני ממשיכה.

עכשיו האירוע השלישי והוא האירוע, אני לא רוצה לדבר על נושא של הפרדה באוטובוסים והפרדה נגיד האחרונה שהיתה במאה שערים בסוכות, אני אדבר על הנושא של הנשים בבית-שמש. שוב, אירוע מאוד מאוד קיצוני, אירוע שאפילו כאן חרדים מאוד לא אוהבים אותו, התנערו ממנו. אחרי הכל מדובר בנשים ברובן ספרדיות, לא עלינו חוזרות בתשובה, מוזרות כאלה ואחרות, לא מיינסטרים, בטח לא חסידות גור שבתוכה עבדתי. נשים שהאופן שבו הן התנהגו לא היה מקובל על רבנים ועל בתי-דין, ועד שלא הגיע האירוע של האמא המתעללת שמתחברת לא מתחברת, לא זכו לשום אמפתיה מתוך הציבור החרדי. ואפילו די ככה הופקרו או נזרקו לשוליים. אני רוצה לומר עליהן שתי הערות ולהגיד בעצם שוב את השאלה הסוציולוגית שאני צריכה

לשאול מדוע קרתה תופעה כזאת? מדוע אישה בוחרת או כמה נשים באמת שוליות, לא מרכזיות, בוחרות לכסות את עצמן בעוד ועוד בדים וסמרטוטים וכיסויים וצעפים, עד כדי כך שהן אינן רואות את הדרך והן צריכות שהילד שלהן יוליך אותן בדרכן אם הן יוצאות מן הבית, הן משתדלות לא לצאת מן הבית, הן צריכות שילד יוליך אותן בצאתן מן הבית אל המכולת או אל האוטובוס או אל מקום אחר, והן אומרות גם הרבה פעמים שהן לוקחות את הילד אתן משום שכאשר הן נוסעות באוטובוס או מגיעות נגיד לתחנה מרכזית בתקופת נגיד האינתיפאדה השנייה, טועים בהן לא עלינו שהן ערביות ואז הופכים להן את התיקים וכו', ואז אם היא הולכת עם ילד שיש לו כיפה ופאות, אז מניחים לה. כלומר, דבר אחד שאת נראית כמו גל בדים מתהלך אבל שיחשבו אותך שאת ערבייה זה כבר קצת יותר מדי.

עכשיו המהלך הזה שבו קבוצה קטנה של נשים עושה את מה שהיא עושה ועולה לתקשורת באופן מאוד חזק, ויכול להיות שעושה דמוניזציה לציבור שלם שאין לו קשר לזה, יושבת על איזשהו הקשר שאני רוצה להצביע על שני עוגנים שלו: אחד, תנועת מה שנקרא "תנועת השלים" שגם היא מאוד אזוטריה, היא מאוד מאוד קטנה, אם תלכו ברחובות מאה שערים לא תראו נשים עם שלים, אבל ככל שתלכו יותר – אתם תראו יותר ויותר או ככל שתעמיקו או שתראו. יש תנועה שהיא לא של ספרדיות לא עלינו ואפילו לא של חוזרות בתשובה לא עלינו, אלא של אשכנזיות, בתוך תוכה של מאה שערים שהולכות עם מה שנקרא "השלמים" ויש להן אפילו איזושהי הנהגה רוחנית מסוימת שתומכת בהן. ואומרת להן בואו נחזיר את ימינו כקדם ונשים וניקח תמונות מהמאה ה-19 ונראה כיצד נשים הלכו. ואכן נשים הלכו כך בכל העולם דרך אגב, בעולם הלטיני, באירופה, ברוסיה, נשים הלכו על הבגדים שלהן ונחזיר את הכיסוי הזה. ויש ביניהן אפילו שהולכות עם מין כיסוי כללי כזה שדומה במשהו לחלוק הגדול של המוסלמיות. והמהלך הזה שבעצם במשך שנים כל הזמן מטרטר לנשים בכל אירוע הכי קונבנציונאלי שהייתי בו של נשים, תמיד דיברו אתן על צניעות, תמיד אמרו להן טוב שאת לערב ההתרמה הזה כי בעצם רצינו להגיד לך שאין לך מה ללכת לערבי התרמות כי את באה לערבי התרמות כדי להראות את הבגדים שלך, כדי לאכול דינר, כדי לצאת מהבית, וזה לא שייך, את לא צריכה לעשות את זה, שבי בבית. הפרדוקסים האלה שנשים תמיד חיות אתן.

ולכן בעצם כל הזמן הקריאה הזאת לצניעות, כל הזמן החוויה את לא צנועה מספיק. עכשיו האישה יודעת מיהי. במהלכים האלה תמיד תהיה איזושהי קבוצה שתוצה לצייר את עצמה כמצטיינת, היא תהיה קבוצה שולית, היא תהיה קבוצה איזוטריה, היא לא תמיד תקבל את תמיכת המנהיגות. אבל הקבוצה הזאת של קבוצת השלים שבהן יש חוגים שנשים וילדות יושבות וסורגות שלים, ויושבות ושמות עליהן את השלים, היא חלק מאיזשהו מקום שדווקא כשבאות נשים שהן חוזרות בתשובה ונשים ספרדיות ונשים שהגיעו שהן לא מתוך הלזו והן להן את תחושת הביטחון העצמי שאני יודעת בדיוק בתוך איזה גוף אני גרה, ואני יודעת בדיוק מה אני יכולה לעשות, הן נטרפות, הן מתחילות להגיד ככה כל באישה ערוה ובת מלך כבודה פנימה. בבקשה, אתם לא תראו אותי ואתם לא תשמעו אותי. הנשים האלה גזרו על עצמן תעניות דיבור, הנשים האלה שעות שלמות שתקו, הנשים האלה לא ראו אותן, הנשים האלה לא נגעו בילדים שלהן אלא דרך כפפות על הידיים. והאמירה הזאת שחוזרת כל הזמן, הסתירי את גוף והשתיקי את קולך – שאישה מתוך מרכז ביטחון בעולם החרדי יודעת בדיוק איך לנהל את זה – השוליים או הרוב לא

תמיד בטוח בזה. והמכה הזאת וההטפה הזאת והחזרה הזאת כל הזמן, הגוף שלך לא מספיק צנוע, השתיקי את קולך – מעוררת אירועים איזוטוריים וקבוצות שוליות שקרה להן מה שקרה להן ובמקרים המאוד מאוד קיצוניים שיש להם גם הופעות פסיכולוגיות שלא לי הדבר לדבר עליהם, פוגעות בלזז העיקרי של מה שמצפים מאישה לעשות, קרי, וגם מגברים בהורות שלהם, באבהות התקינה שלהם ובאמהות התקינה שלהם, מקרים שוליים מאוד, איזוטוריים מאוד בשולי החברה אבל יש בהבנה שלהם ובהתעכבות אולי הלא סימפטית, אולי לא זה מה שקיוותם לשמוע שאני מנהלת תכנית לשילוב חרדים בחיל האוויר, או-אה עם ישראל חי. לא. התופעות האיזוטוריות הללו מצביעות על לחץ יומיומי שמתקיים על גבה ועל גופה של האישה וגם של הגבר שעליו מישהו אחר ידבר.

אניטה שפירא:

תודה רבה לפרופ' תמר אלאור. אני רוצה רגע להגיד שיש לנו סדר יום שכולל רכיב מחקרי/עיוני ואחרי זה יהיו דיונים גם בעניינים מעשיים. עכשיו כל אחד מהמושבים בנוי מכמה הרצאות, ממשיב מתוכנן ואח"כ דיון פתוח. אני מבקשת לכבד את המבנה.

הדוברת הבאה שלנו היא מארגנת יום העיון, ד"ר לי כהנר, מהחוג לגיאוגרפיה ולימודי סביבה באוני' חיפה. לי, בבקשה:

לי כהנר:

אניטה, את הגבת למה שכה התחיל להתרחש פה, אז אני גם רוצה אחרי שגם יש לנו ניסיון עבר. היום נבנה בצורה הבאה. התחלת היום היא מחקרים שנעשו על. תראו, אני רוצה להגיד משהו, אני קיבוצניקית, לפעמים כשאני קוראת מחקרים שנעשו על קיבוצניקים אני לא ממש מסכימה אתם, אבל יש גם דרך לבוא לשמוע ויש זמן ויש לנו זמן ניכר כדי להגיב. דבר שני, שני המושבים הבאים הם מושבים יישומים. מושבים שעוסקים בתעסוקה, מושבים שעוסקים בשילוב של צבא.

אפרת רוזנברג:

יש עניין בין לא להסכים לבין להיפגע. לא להסכים אנחנו יכולים לא להסכים, אנחנו מדברים....

אניטה שפירא:

תאמיני לי שגם הקיבוצניקים נפגעים.

לי כהנר:

אברהם והרשל וגם אפרת, אולי גם אני ארגיז אבל באמת יש לנו בסביבות חצי שעה, 20 דקות, כדי לקבל את כל התגובות, שתגידו לנו שאנחנו לא צודקים, שהדברים הם לא נכונים וזה הזמן, המושב הראשון הוא באמת מושב מאוד מאוד אקדמי, שני המושבים הבאים הם מושבים יישומים וזה דיון הרבה יותר יישומי, הרבה יותר מהשטח, לא סתם המליאה הזאת הוזמנה. המליאה הזאת הוזמנה כי היא באה מהשטח והיא עובדת בתחומים האלה מתוך השטח. זה הרעיון, זה המבנה של היום ואני מקווה לא להרגיז ולא לפגוע.

אני מייצגת את הגיאוגרפים בתוך המחקרים הרבים שגם קימי וגם תמר הציגו, ומטרת ההרצאה שלי היום כמו שכתוב לכם בכותרת ההרצאה, היא להציג את ההיבטים הגיאוגרפיים של האוכלוסייה החרדית בישראל וזה מתוך התפתחות המרחב החרדי ב-20 השנה האחרונות. עכשיו התבדלות אוכלוסיות היא חלק או פועל יוצא של מחקרים שנעשים בגיאוגרפיה עירונית שמתייחסים למערכת יחסים מרחבית ותפקודית בין יישובים ובתוך היישובים עצמם. בישראל התופעה הזאת של התבדלות מרחבית ייחודית בהחלט לאוכלוסייה החרדית. חלק גם מתוך הדברים של קימי, חלק מתוך הדברים של תמר וחלק מזה שהקהל פה הוא קהל חרדי, זו אוכלוסייה שהיא בהחלט אוכלוסייה ייחודית באורח החיים שלה, בהשכלה שלה, בתרבות שלה וגם בבסיס שלה בהסתגרות מפני זרים, למרות שנדבר היום על שילוב בתוך החברה.

מתוך המקום הזה, האוכלוסייה החרדית גם ממניעים היסטוריים וגם ממניעים עכשוויים, הכוח שלה תלוי בלכידות שלה ובאופי המיוחד שלה, ומתוך המקום הזה היא יוצרת את מערכת האינטראקציות בתוכה פנימה, ונדבר על זה, ובינה לבין האוכלוסייה הכללית. לאורך השנים המאפיינים הייחודיים וגם הגידול הדמוגרפי האינטנסיבי ואני מהכיוון של גיאוגרפיים, דמוגרפיים שכן קצת מדברים על ההשלכות שבדמוגרפיה של הדמוגרפיה, לאורך השנים הדמוגרפיה משנה את פני הפריסה של האוכלוסייה, של הריכוזיים החרדים במרחב הישראלי, ובמידה מסוימת גם בגלל ריכוז של ריכוזים חרדים את מערכת היחסים עם מה שאנחנו קראנו פה "מדינת הלאום" או "מדינת הלאום היהודית". יש פה איזושהי מערכת יחסים שעובדת בין צרכים שהם צרכים ממשיים שאפשר להגיד גם צרכים קיומיים של האוכלוסייה החרדית לבין אידיאולוגיה שמנחה אותה. וגם היא פועלת באיזושהו קו של מתח גובר בין הרצון הבסיסי היסודי להתבדל, לבין איזה שהן מגמות בכל זאת של מעורבות שהולכת וגדלה בתוך החברה הישראלית וכאן זה יהיה המקום בשני המושבים הבאים, לקדם את זה.

אז מטרת ההרצאה שלי היא לבוא בעצם ולבחון את המשמעויות שביצירה של המרחב החרדי בתוך האסכלה הזאת של מרחב דמוגרפיה, קדמה, שינוי. צריך לבחור את המילה. מה אני רוצה רוצה לשאול. אני רוצה לשאול האם מדובר פה בחברה במובלעת, האם המרחבים ההומוגניים החדשים בדמוי ערים חרדיות נבדלות עבור האוכלוסייה החרדית יוצרים סוג של מדינה בתוך מדינה? אולי. האם מתקיים כאן דווקא תהליך של פריצת חומות, פריצת החומות של בני ברק וירושלים. ואם כן – מהם מרכיבים פורצי החומות? מה קורה בתוך המרחב החרדי פנימה? הערים החרדיות החדשות שהן עיקר השינוי במרחב החרדי. הוקמו פערים הומוגניות, עיר שהיא יותר עם נינוח ליטאי, עיר שהיא יותר חסידית, עיר שהיא יותר ספרדית. האם ככל שהערים האלה גדלות מבחינה מספרית שלהן – גם האוכלוסייה בהן נעשית יותר הטרוגנית. קבלה של קבוצות שונות.

אחד הדברים המעניינים בהקשר של מערכת יחסים עם מדינת הלאום, זה איך מגיבה החברה הכללית לכיווני ההתפתחות של המרחב החרדי. אלה שקיימים ואלה שעומדים על הפרק. כמו שאמרת מקודם, יש שלל של מחקרים גם היסטוריים גם סוציולוגיים, וזה גם אמרו קודמיי. הדיסציפלינה הגיאוגרפית נהנית משלל המחקרים האלה כדיסציפלינה רב תחומית. הגיאוגרפיה תמיד תבוא עם איזושהו קשר לתחום מחקר אחר. אבל יש בהחלט צורך גם במחקר שהוא בעל מאפיינים גיאוגרפיים שהם מאפיינים גיאוגרפיים מובהקים. בשביל לספק את התשובה לסוגיות כמו איפה ומה הגודל ומה העוצמה של קיום המרחב החרדי, הקיום הפיזי. מהן תנועות

האוכלוסייה החרדית במרחב ומה המשמעות של דמוגרפי שבכל זאת דמוגרפיה אינטנסיבית ואני מיד אביא נתונים, שמאפיינת אותה ובהחלט משפיעה על הפריסה החרדית. מי שנותן את הבסיס למחקר בתחום הגיאוגרפיה החרדית הוא פרופ' יוסף שילב, שבמחקרים שלו באמצע שנות ה-80 ואמצע שנות ה-90, הוא בעצם מסביר את דגמי ההתפרסות של האוכלוסייה החרדית בתוך עיר מעורבות.

דבר נוסף שהוא עושה הוא גם מאפשר לנו הגיאוגרפיים להיעזר במכוונים, אינדיקטורים שהוגדרו על-ידו, כמו תוצאות הצבעה לבחירות, רחובות שסגורים בשבת, שטחי עירוב, אזורי רישום לבתי-ספר, כאינדיקטורים למציאת או להגדרת מרחב חרדי. שילב מגדיר עוד מושג שהוא מושג מאוד משמעותי גם להבנת המרחב החרדי היום, וזה הנושא של התבדלות משלימה. איך חברה שהיא חברה מתבדלת שאין מה לעשות, זקוקה לחברה הכללית – איך היא בעצם מנהלת את חייה ואני מיד אגיע שוב למושג הזה. כשקצת סוקרים את המקורות האחרונים שעוסקים בגיאוגרפיה של האוכלוסייה החרדית בהקשר של הפריסה הארצית, אפשר לראות שכמעט ואין מחקרים שמתייחסים בפריסה הארצית למרחב החרדי. פרופ' שילב ופרופ' עמירם גונן מפרסמים שני מאמרים בתחילת שנות ה-90. יש סקרים שנעשים עבור משרד השיכון, דגני מפרסם סקר ב-2000, ושטרן וכנען מפרסמים סקר עבור משרד השיכון ב-2007. יש עיבוד שנעשה על-ידי הלמ"ס ב-2004 שהוא עיבוד של תוצאות הצבעה לבחירות, ועדיין הפלטפורמה המרכזית לבחינת פריסת האוכלוסייה החרדית.

כאן נכנסים בעצם המחקרים האחרונים שעוסקים בתחום של הגיאוגרפיה החרדית, ואני מקווה שזו הפעם האחרונה שאני קוראת לעצמי בגוף שלישי, המחקר שלי ב-2009, המחקר של שלומית פלינט דוקטורט שעדיין לא פורסם אבל פורסמו ממנו כבר מאמרים שעוסק בשכונת סנהדריה והיא עוסקת והמשיכה את כיווני המחקר שמנסה לעדכן את הגישות התיאורטיות של שילב. והמחקר של שטרן וכנען שנעשה עבור משרד השיכון שבעצם מחפש חלופות להתאמת עיר חרדית חדשה עבור המגזר החרדי, בגלל הצורך בדירות שהביקושים האלה רק הולכים וגדלים. מי שעוד עוסק בהקשר המרחבי זה דן שכותב על האוכלוסייה החרדית ספרדית ועיריות הפיתוח. ועוד מילה אחת כללית, חקר החברה החרדית מתוך הדיסציפלינה הגיאוגרפית הולך ונעשה יותר ויותר רב תחומי, גיאוגרפיים כמו פרופ' עמירם גונן עוסקים בתעסוקה, מפרסמים על מאפייני התעסוקה בניו-יורק ובלונדון. מחקרים שעוסקים בתיירות, מחקרים שעוסקים במערכות יחסים חילוניים חרדים במרחב של שלמה חסון, מחקרים כלכליים חברתיים.

ובאמת המחקרים שמיוצרים בבית היוצר של החוגים בארץ הם הולכים ונעשים יותר אינטר דיסציפלינאריים. שני מושגים משמעותיים להרצאה הזאת זה תרבות מובלעת והתבדלות משלימה שהזכרתי קודם. סיוון מגדיר מובלעת מתוך התיאוריה של דגאלס לתיאור קהילה שרואה בסביבתה החיצונית איום ומשתדלת להתבדל ממנה ולהסתגר מפניה. להגדרתו, קהילה כזאת בונה סביבה חומה ומשתדלת להשאיר את הקהילה המרכזית מחוצה לה. ובאמת לאורך השנים האוכלוסייה החרדית משתדלת לשמור את עצמה בתוך מתחמים סגורים, בתוך אזורים מובחנים. מה שנקרא בספרות המחקרית "גטו חרדי" בלי שום קונוטציה לשואה. המרחבים הסגורים האלה מאפשרים מצד אחד ליצור איזושהי גומחה מגוננת מפני, אני אהיה קיצונית הפעם לכיוון הזה, מפני הרעות החולות של העולם החילוני, ומצד שני גם ליצור איזושהי

דומיננטיות תרבותית עבור החברה הזאת. אבל מלבד הדומיננטיות התרבותית מה שחשוב פה גם זה נושא של יתרון לגודל, שכאשר האוכלוסייה החרדית מתרכזת באזורים ובאזורים מובחנים היא בעצם מאפשרת לעצמה לקבל תשתיות שיועדו לה ותשתיות מספקות עבור מאסה קריטית שהיא יוצרת במרחב מסוים.

אבל כמו שהזכרתי קודם, אחד המושגים המשמעותיים זה המושג של התבדלות משלימה. כי יש קושי בפתרון הזה של בדלנות, של היבדלות, למשל בהקשר של פרנסה. ויש צורך להסתמך על המערכת הכללית החברתית, על המדינה, וכאן שילב מגדיר את המושג "התבדלות משלימה", בהקשר הזה של היבדלות בהקשרים החברתיים והתרבותיים והערכיים אבל לקבל את המימד, הוא קורא לו "המימד האינסטרומנטלי" להקשר של אינטראקציות בתחומים מתבקשים של תעסוקה של כלכלה של שירותים. המחקר הארצי בחן בעצם את האינטראקציות האלה ועד כמה החברה החרדית מצליחה לגייר, להכשיר, ליצור לעצמה את המימד האינסטרומנטלי עבור עצמה בגלל הכוח הדמוגרפי שלה ובגלל שהיא הולכת וגדלה.

קצת נתונים. המגזר החרדי בישראל וגם על זה יש דיונים, מונה בסביבות 700 אלף נפש. יש כאלה שאומרים 800 אלף נפש. נלך על ה-700, בסביבות 9 אחוזים מכלל אוכלוסיית מדינת ישראל, 12 אחוזים מכלל האוכלוסייה היהודית, מוערך בסביבות 120 אלף בתי-אב ויותר. שיעור הגידול השנתי של האוכלוסייה החרדית עומד על סביבות 6 אחוזים ובמחקר של חגי לוי מ-2009 כבר מדובר על 7 אחוזים כדי לסבר את האוזן, לעומת בסביבות 1.5, 1.7 אחוזים באוכלוסייה הכללית. וזאת העוצמה של הציבור החרדי, אין מה לעשות. רמת הפריון של האישה החרדית עומד על ממוצע וזה לא משתנה למרות שככה יש איזה שהם דיונים שזה מתחיל להשתנות, על 7.7, 8 ילדים בממוצע לאישה, לעומת 2.6 ממוצע לילדים לאישה במגזר הכללי. גיל נישואים נמוך. עדיין נמוך, עומד על סביבות 19 לבנות. וצריך להבין שלחץ חברתי בסיסי להוליד ילד כבר בשנה הראשונה לנישואים – זה יוצר מרווח דורי מאוד מאוד קצר בין דור ההורים לדור הילדים.

ויש לזה משמעויות. והמשמעויות, תמר הזכירה בתחילת ההרצאה שלה. המשמעויות הן כאלה. עדיין מקובל במגזר החרדי לקנות דירה לילדים. כל חוג והורסיה שלו. זוג שנישא מקבל דירה. נישאים בסביבות 5,000 זוגות צעירים חרדים בכל שנה. צריך להבין את המספרים האלה ומה המשמעויות שלהם למרחב החרדי. עכשיו האופי החברתי והתרבותי שמבקש התקבצות ומגורים ביחד, יכולות כלכליות שהן יכולות מאוד מצומצמות. הורים שמטופלים במשפחות מרובות ילדים – כל הדברים האלה יוצרים קושי במציאת דירה גם במיקום תרבותי שהוא מיקום תרבותי נאות עבור זוג חרדי. וגם במיקום שיאפשר את זה כלכלית. המסורת הזאת של קניית דירות עבור ילדים היא עדיין מתקיימת, שוב, יש חוגים עם חריגות שונות וקבוצות שונות, ועם מנהיגים מסוימים שמנסים קצת לשנות אותה אבל היא עדיין קיימת. זה אומר שתהיה לה השפעה על המרחב החרדי.

הצרכים האלה של הדיור של האוכלוסייה החרדית הם יוצאי דופן בעוצמה שלהם ובקצב ההתפתחות שלהם ובזה הם משפיעים על העוצמה וההתרחבות של המרחב החרדי בישראל. התכונות הדמוגרפיות שציינתי פה, בעצם מביאות לאורך השנים ליציאה מהמרכזים הגדולים מבני-ברק וירושלים, כתוצאה מחסמים מרחביים וכלכליים ליישובי פריפריה, שהגדרה פריפריה

משתנה מזמן לזמן, הגל הראשון כמו ששילב וגוון מציינים היה על המושבות שהפכו לערים, לראשון, לרחובות, לפתח-תקווה, שהמושבות האלה הולכות וגדלות, הן לא יכולות להוות יותר יעד עבור אוכלוסייה חרדית כי הדירות יקרות מדי. ולכן גל ההגירה הבא בשנות ה-60 וה-70 זה לעיירות הפיתוח. אין כמעט עיירת פיתוח מחצור ועד ירוחם בדרום שאין בה איזשהו ריכוז חרדי.

והשלב האחרון שאני מדברת על ה-20 השנים האחרונות ועל המרחב החרדי החדש מדברת על השלב האחרון. היציאה לערי הפרבר החרדיות החדשות. וההתפתחות בעצם של התפוצה החרדית, יציאה מאוד אינטנסיבית, אנחנו מדברים שבעשור וחצי, כמעט שני עשורים, קמו ערים שסך התושבים בהן ביחד הוא בסביבות 150 אלף נפש. אין ציבור יהודי בישראל היום שמסוגל להקים ערים בסדרי גודל כאלה. ולכן השרידים של הפאזות הקודמות בהקשר המרחבי שמציינים שילב וגוון, היציאה למושבות והיציאה לעיירות פיתוח, לא השאירו כמעט חותם על הפריסה החרדית. מה שכן משאיר חותם זה דווקא היציאה הזאת לערי הפרבר החרדיות, אין פה שיוני דרסטי, בני-ברק וירושלים עדיין מבחינה מספרית וגם מבחינה תפיסתית הם המרכז. אבל יש פה דינמיקה אחרת ותנועה אחרת בין בני-ברק וירושלים לבין ערים שהן אך ורק עבור אוכלוסייה חרדית.

המפה מתוך המחקר של הדוקטורט ותכף אני אגיע לשאלות שלדעתי היא מעלה, מראה את הדבר הבא. 87 אחוזים מהאוכלוסייה החרדית חיים במרכז הארץ ולדיונים בהמשך היום שהם דיונים יישומיים – יש לזה השלכה איפה אנחנו עושים את הדברים? 90 אחוזים מהאוכלוסייה החרדית חיה במרכז הארץ. 6 אחוזים חיה בפריפריה הדרומית, מקרית מלאכי ועד ירוחם. ו-7 אחוזים מחדרה ועד קרית שמונה. ויש לזה השלכות שהן השלכות יישומיות שאם רוצים להקים מערכת השכלה גבוהה עבור האוכלוסייה החרדית בצפון צריך לראות האם יש נפח של עבודה.

עיקר העניין זה הקמת הערים החדשות. עכשיו פה קרה דבר מעניין. פה התנגש הצורך של האוכלוסייה החרדית בדיוור מוזל, בפתרונות דיוור. ועצם העובדה שהאוכלוסייה החרדית בבסיסה התנגדה לישיבה מעבר לקו הירוק. אבל כאן במידה רבה המימד האינסטרומנטאלי או הצורך הקיומי גבר. אז הרב שך התנגד נחרצות לעמנואל והתנגד נחרצות לבית"ר אבל מודיעין עלית כי היא שוהה ממש על הקו והבטיחו הבטחות, הוא כבר נתן את האישור. צריך להבין שההתנחלויות/התיישבויות גם פה אני לא רוצה לטעות בלשוני כי אני אקים עלי יותר משלושה אנשים, מה שקרה שזה היה הלימה של אינטרסים, הממשלה רצתה להקים יישוב יהודי, נקרא לזה גדול, מעבר לקו הירוק, והאוכלוסייה החרדית חיפשה פתרונות דיוור. היום בית"ר עלית ומודיעין עלית הם ההתנחלויות הכי גדולות מעבר לקו הירוק והן לא אידיאולוגיות, בטוח יש לזה השפעה. דרך אגב, את זה כבר צריך לבחון במחקרים נוספים.

דרך אגב, מעבר לאידיאולוגיה כן או לא קו ירוק, היה גם פחד שהוא פחד אמיתי ופחד טבעי ורגיל. זה רחוק מבני-ברק וירושלים, לא רק גיאוגרפית, זה רחוק מהפיקוח, רחוק מהמרכז החרדי. מה יקרה עם היישובים האלה, מה יקרה אתם מבחינה פוליטית בעתיד, ואיך התחבורה אליהם. דברים שהם דברים בשטח גם גרמו לחשש להצטרף למבצע הזה. המבצע הזה חי קיים ונושם והוא בסדרי גודל אדירים ושאני מדברת שהאוכלוסייה החרדית היא כוח אכלוס ניכר שבעצם מממש מדיניות טריטוריאלית במידה רבה, אז צריך רגע לבוא ולחשוב היום יש לנו כבר על הפרק דבר שמתחיל לזמזם באוזן מוכר וזה חריש במידה מסוימת שמסתכלים על זה ככה.

מה יוצרות הערים החרדיות הנבדלות. כמה שאלות. השאלה הראשונה זה האם ערים הומוגניות רק עבור חרדים יוצרות בעצם מרחב סגור וקראתי לזה ואולי קצת הגזמתי אבל תכף נראה, מדינה בתוך מדינה. ואולי ממש לא. המרחב החרדי החדש בעצם מניח, "מניח" זה איזשהו סוג של ביטוי, מניח את הריכוזים שלו בדיוק על המרכז של מדינת ישראל, מה שקוראים היום בשפה על הלשון, "מדינת ת"א", זה טבעי וברור, חרדים רצו וזה טבעי כמה שיותר קרוב לבני-ברק וירושלים, ובני-ברק וירושלים נמצאות על המטרופולינים האלה. אבל שני המטרופולינים וקראנו להם במחקר המטרופולינים מלווים, נמצא בדיוק על שני המטרופולינים של האוכלוסייה הכללית, המטרופולין הראשיים, מטרופולין ת"א ומטרופולין ירושלים, והם נהנים ממערכת היחסים האינסטרומנטאליים, את אותה התבדלות משלימה בתוך עיר, כאן כבר יש ממשק כמובן בהקשר של ממשל, כמובן בהקשרים הפיננסים, כמובן בהקשרים של בריאות.

אבל מה? פה בא טוב הכוח הדמוגרפי. האוכלוסייה החרדית גדולה מבחינה דמוגרפית. לזה צריך להוסיף גם, היא חברה ממושמעת למנהיגים, יש לה צרכים יהודים וייחודיים, ולכן יש לה גם כוח, ככה זרקתי את זה קודם, לגייר ולהכשיר כל מיני מוצרים עבור עצמה. לא נוצר פה איזשהו משק שהוא משק שהחברה החרדית מחזיקה תא עצמה, אבל מה הכוונה שכן נוצר פה, ואני חייבת להגיד שזה קצת מדאגני לבי שבאמת אני לוקחת אחורה בתור חילונית שנוסעת מבני-ברק לאלעד ומירושלים למודיעין עלית, תקופה מאוד ארוכה, היתה לי תחושה שאני באמת נוסעת בתוך מדינה אחרת. אני לא אומרת את זה בשום ביקורת אני אומרת מתוך התחושה האישית שלעלות בשרי ישראל על אוטובוס שהוא אוטובוס מהדרין ולהגיע למודיעין עלית וכולם חרדים, ועלו מחשבות האם באמת יש פה סוג של מדינה בתוך מדינה. כי בעצם יצרנו פה, מדינת ישראל יצרה מרחבים לא מרחב או שכונה בתוך עיר מעורבת אלא ערים חרדיות שלמות שנהנות מהכוח שלהן, ומגיירות עבור עצמן מוצרים, גם השכלה, מסדרים את סדר היום, את תכני הלימודים עושים את ההתאמות, תעסוקה, נשים חרדיות היום חברות ההיי-טק בונות עבורן. וזה בקטן, אין פה מדינה בתוך מדינה אבל יש איזה שהם ניואנסים שזה מרחב חרדי חדש יצר כי בכל זאת המרחב החרדי הקודם הוא היה פיזית יותר מעורב בתוך המרחב הכללי.

אז לומדים במוסדות חינוך חרדים, נוסעים בין ירושלים לבני-ברק בתחבורה ציבורית נפרדת. האם קמה פה מדינה בתוך מדינה? מדינה לצד מדינה? שני מרחבים נבדלים? לא בטוח בכלל. כי עדיין הקשר האינסטרומנטלי הוא מאוד מאוד חזק ולא סתם אנחנו יושבים כאן ביחד. זה דרך אגב בדיוק מתוך הנקודה הזאת וכן אני מקווה שהמושבים הבאים יבהירו את זה. אני רוצה לשאול עוד שאלה, וזה פנים חרדי. מה קורה בתוך המרחב החרדי פנימה? הרי הוקמו ערים שכל אחת מהן הוקמה, אני אומרת ככה בעדינות, עם נינוח פנים חרדי מאוד מאוד מובהק. שאלתי את זה בהתחלה אם ככל שהערים האלה גדולות הן הופכות להיות הטרוגניות יותר? מקבלות קהל חרדי מקבוצות אחרות? בתוך המרחב הגיאוגרפי יש חלוקה של הציבור החרדי. יש חלוקה חברתית מעמדית מאוד מאוד ברורה. דיברו קצת פה, כמובן שהחלוקה העיקרית זה חסידים ליטאים ספרדים, אבל יש המון סרגלים של סרגלים נוספים, חרדים מקוריים בעלי תשובה, מתונים קנאים, חוצניקים, צבריים, סגורים ומודרניים. ואם נתייחס לעניין של המודרניים ואני חושבת שהקהילות המודרניות הן קהילות שצריך לתת עליהן את הדעת וצריך לעקוב אחריהן, הן

קהילות מיוחדות שאם מדברים על הפקעת חומות הקדושה או שיתופי פעולה, זה ניסוח יותר טוב, אולי אלו הקהילות עשויות לעשות את זה.

בהקשר הגיאוגרפי, בהקשר של היררכיה של יישובים. חתך האוכלוסייה בתוך יישוב הוא מאוד משפיע על מיתוג של יישוב. דרך אגב, גם בציבור הכללי, לא המצאנו פה שום דבר. ההשתייכות החוגית וסטריאוטיפים שמוגדרים לכל חוג בחברה החרדית, הם בעלי הרבה מאוד משקל. בהיררכיה המרחבית החרדית יש משקל ההימצאות של מוסדות לימוד נחשבים, להימצאות של מנהיגים או רבנים נחשבים, להימצאות של חוגים נכונים. אז איך יוצרים יישוב טוב? איך יוצרים יישוב מוביל בהיררכיה? ועדת אכלוס. וגם כאן החברה החרדית לא המציאה שום דבר. ואם נרצה – אני מוכנה להרחיב על זה אחרי זה בדיון. בראייה החרדית המטרה של ועדות האכלוס היא לשמור על הזהות של המקום ולמנוע כניסה של חוגים שונים במחלוקת בראייה החרדית. ושוב, אני לא כל-כך רוצה להסתבך אז אני אחסוך איזה חוגים אני חושבת ששנויים במחלוקת, אבל אני בטוחה שדווקא כל הקהל החרדי יורד לסוף דעתי.

המטרה של הוועדה הזאת לבדוק את האופי הדתי של אלה שרוצים להיכנס למקום, התחקות אחרי רקע משפחתי, מספר שנות לימוד בישיבה, שייכות לחוג מסוים, לחסידות מסוימת, לרב מסוים. חברי הוועדות האלה גם עוקבים אחרי הנכנסים וגם עם קשר עם הקבלנים, עם שוכרי הדירות, עם הקונים, עם המוכרים, על מנת ליצור מרחב הומוגני. מה קורה שאין ועדות אכלוס? נעשים מהלכי סלקציה אחרים גם סביב מוסדות החינוך. אבל צריך להבין, תמיד אומרים ועדות אכלוס אז יש אומרים איזה ביקורת יש לה. אז אני רוצה רגע דווקא מהמבט האחר. אי קיומה של ועדת אכלוס בהקשר הגיאוגרפי כמו למשל בתחילת הדרך של בית"ר, ומי שמכיר את בית"ר, יש הבדל גדול בין האוכלוסייה שמרכיבה את גבעה A, לאוכלוסייה אחרת שמרכיבה את גבעה B, יכול להיות שזה כבר משתנה במהלך השנים. ואי קיומה של ועדת אכלוס בעמנואל את ההשלכות אפשר לראות היום במגוון החוגים. או קיומן של מספר ועדות אכלוס באלעד הביאו במידה רבה ושלבים מסוימים של הערים האלה למיתוג של היישובים האלה כפתוחים מדי, כלא מספיק חרדים, ובמידה מסוימת לירידת האטרקטיביות שלהם. מה זה אטרקטיבי? אטרקטיבי זה אוכלוסייה שמחפשת איכות חיים, שרוצה מוסדות חינוך אליטיסטים, רוצה שתהיה אוכלוסייה בעלת גוון חרדי אחיד. מוסדות ציבור ורחובות שקטים מאלימות ומפשעה.

ערי הפרבר החרדיות יוצרות מרחב חרדי חדש והומוגני. אין פה ספק. ועדות האכלוס הן איזושהו מסננת ליצירת שכונות עם נינוח פנים קהילתי חרדי מובהק. אבל ככל שהערים האלה גדלות ולמרות תהליכי הסינון – הערים האלה הופכות ליותר ויותר הטרוגניות ואני לא ארחיב זמני ממש תכף נגמר. כתב יאיר אטינגר ב"הארץ" מאמר מאוד גדול על מפלגת "טוב" שהיא איזושהי קבוצה חדשה, יותר מקום בערים האלה לקהילות של בעלי תשובה או קהילות שנחשבות לקהילות שוליים. דרך אגב זה טבעי. עיר גדלה, עיר נעשית הטרוגנית יותר. אבל כל הדיון הזה יש משמעויות כאשר מקימים עיר חדשה. איזה קבוצה תיקח על עצמה להקים את העיר. יש לזה מיתוג והיררכיה והרבה מאוד השפעה.

אז עצם הפתרון של ערים חרדיות הומוגניות, בואו נשמע רגע את הציבור הכללי גם. משרד השיכון מדבר על המשך הצורך. אמרנו 150 אלף תושבים בערים חרדיות ב-20-15 שנים, שזה המון. משרד

השיכון מדבר על צורך בעוד 100 אלף יחידות דיור ב-20 השנה הקרובות. אז החברה החרדית הולכת ומתעצמת בכל שנה באלפי יחידות דיור. מה הפתרונות? מה הפתרון הנכון, בטח אני לא אתן אותו כרגע אבל מה הפתרונות. שילוב האוכלוסייה החרדית בערים קיימות. אני לא חושבת שהאוכלוסייה החרדית תתנגד, השאלה מה קורה אם יש מקום. אלעד היום מדברים על איזושהי הרחבת גבולות, זה לא מספיק יחידות דיור. מודיעין עלית ובית"ר עלית. מודיעין עלית פוטנציאל ל-150 אלף נפש; בית"ר עלית פוטנציאל ל-100 אלף נפש. אבל יש הקפאות, יש פוליטיקה, יש הרבה דברים מסביב. דרך אגב, בהקשר הירוק וכבר קמה עיר אבל לא דווקא בהקשר הפוליטי.

שילוב כשכונה נבדלת בערים חילוניות, תכף נראה אם החילוניים רוצים עוד שכונה חרדית בתוך העיר שלהם. הקמת עיר חדשה יהודית לאוכלוסייה החרדית ואכלוס עיר דלת אוכלוסייה כמו חריש. מה המשמעויות? לחיות ביחד? עיר מעורבת? יוצר חיכוך, זה כבר ידוע לכל, גם מרבית ראשי הערים מסרבים לקלוט אוכלוסייה חרדית מהפחד שהיא תשנה את צביון פני העיר ומהפחד שזו אוכלוסייה ענייה ופשוט יהיה כמו אבן רחיים על הצוואר שלהם. והציבור החרדי גם דורש הרבה מאוד שטחי ציבור שיתנו מענה לכל החוגים שלו. זה ככה היה בהבוק.

עיר הומוגנית? או-קיי, נדמה שגם הציבור החרדי אולי מעדיף והדומיננטיות התרבותית שלו וזה המקום שלו ואף אחד לא נדחף? צריך היקף מספרי גדול, צריך הרבה שטח, שוב לתת יתרון לגודל וביטוי כל הפלגים החרדים, זה אומר שצריך גם מקום שיהיה קרוב, אם לא קרוב לבני-ברק וירושלים אז קרוב לתחבורה. צריך לתכנן מקורות תעסוקה עוד לפני שמחליטים על ההומוגניות החרדית הזאת כי כבר היום יודעים על ההשלכות של זה. שאלה תרבותית. האם הבידול הגיאוגרפי הזה עלול לחזק את הבידול של האוכלוסייה החרדית מכלל החברה הישראלית? שמנו אותם שם, סליחה שאני קוראת "שם", אבל שמנו אותם שם מעבר לשטחי יו"ש ובערים שלהם. דרך אגב, בסקר שנערך למעלה מ-60 אחוזים מהציבור מעדיפים נבדלות.

עולה השאלה גם אם הציבור החילוני מעוניין לערב את האוכלוסייה החרדית בתוך ערים מעורבות? כנראה שלא ממש. אז הפתרון הוא עיר הומוגנית. אז בואו נראה שוב את התגובה למשל של המועצה האזורית מנשה להקמה של עיר חרדית הומוגנית בשטח שלה. אין לי זמן ואם בדיון ירצו אז אני אוכל להרחיב, אבל תגובה מאוד קשה וזה מעבר לשטחים הירוקים וזה מעבר לזה כן או לא אוכלוסייה ערבית, וזה מעבר להרבה מאוד דברים, התחיל פה אריק עם דמוניזציה, יש גם הרבה מאוד פחד. אני תושבת המועצה האזורית מנשה, שלטים ירוקים בכל מקום, כדי להגיד אסור, אני לא מדברת על ההשלכות הירוקות ואני לא מדבר על ההשלכות של דו קיום ערבים/יהודים, עוד לפני שידועים משהו בכלל, ההחלטה היא וואו זה מפחיד, זה ישתלט לנו, יתפרס על כל המועצה האזורית, זה מחוסר ידע. אז גם את זה קשה לעשות.

אז אני חייבת לסכם והמרחב החרדי מדבר בשני קולות. מצד אחד הוא הולך ומתרחב בתוך המרחב הישראלי ופורץ את חומות ירושלים ובני-ברק, ומצד אחד הוא יוצר מובלעות סגורות בצורה של ערי פרבר חרדיות. החברה במובלעת? התשובה גם מורכבת. מצד שני, תהליכים של ערים הומוגניות מהצד ואל מול תהליכים של שינוי שעוברים על החברה הזאת, תהליכים שגם האנשים שיושבים בשולחן הזה הגדירו סוכני שינוי כמו תקשורת אינטרנט, פוליטיקה חרדית שזורה בתוך הפוליטיקה הארצית, ארגוניים חרדים שבונים מערכת סיוע קהילתי משלים למדינת

הרווחה הישראלית. התפתחות למוצרי צריכה, עלייה ברמת החיים שבתוך החברה החרדית, כניסה לשוק העבודה, נדבר על זה. וקהילות מודרניות יותר, אז לאן תלך החברה החרדית בעשורים הקרובים, להתפתחות או להסתגרות והיבדלות? זה מעניין לעקוב. ויכול להיות שהנושא של הכנס הזה היום ותוכן המושבים כבר רומזים על זה.

אגיטה שפירא:

תודה רבה. אני מזמינה את ד"ר נסים לאון מהמח' לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה מאוני' בר-אילן להגיב על ההרצאות.

נסים לאון:

תודה רבה ובוקר טוב. אני מתנצל מראש על הקו האיומי שבו אני אנקוט בהרצאה הזאת. ומשום שבאמת המושב הזה נועד ללבן בינינו אנשי המחקר, אולי לעשות גם חשבון נפש, לגבי הממצא שבעצם אנחנו מצויים בו ממצאי המחקר ואפשרויות עתידיות. אני אתייחס כמובן למה שנאמר פה לחלק מהמחקרים שהתפרסמו על-ידי היושבים כאן. ואני הגדרתי את ההרצאה הזאת כמסורת אידיאולוגיה ורפלקטיביות ומחקר החברה החרדית. הייתי אומר שזו גם מסורת אידיאולוגיה ורפלקטיביות בחברה החרדית עצמה לישראל.

עד לפני 30 שנה לערך, אכן ניתן היה לראות בחקר החברה החרדית בישראל תחום צעיר ודל יחסית מבחינת פרסומים ועניין. לא מעט מעוסקים ממחקר זה מכירים את סיפורו של מנחם פרידמן על צעדיו הראשונים בתחום. את האיומים מחבריו שניסו להניאו מלעסוק למה שנראה היה ביניהם כמאובן היסטורי שהתפורר ויעבור מן העולם. אולם מאז דומה כי מחקר החבר החרדית תופס מקום נכבד בסדר היום של מחקר מדינת הלאום הישראלית ובשיח קובעי המדיניות החברתית והכלכלית בה. אני ממליץ לקחת את ספרו של של קימי קפלן "בסוד השיח החרדי" ולעיין בנספח הביבליוגרפיה היעיל אותו ליקט וערך עבורנו בכדי להתרשם מהיקף המחקר בחברה החרדית בת זמננו והצטברות הידע הרב על אודותיה. הופעתה של תנועת התשובה בשנות ה-70 התגבשות ההסדרים הפוליטיים עם המפלגות החרדיות לאחר המהפך ב-1977, הופעתה של ש"ס והשפעתה הרבה על המבנה הקואליציוני בישראל, כל אלה הפכו את הדיון בחברה החרדית מעניינם של היסטוריונים חברתיים סוציולוגיים ואנתרופולוגים גם לעניינן של פרופסיות המדומות לכאלה הנוטלות חלק בעיצוב מעשי של מדינת הלאום הישראלית.

דומה כי לזאת מתכוון קימי בהתריעו כאן ובמקומות אחרים, מפני ההתעלמות האפשרית מהשימוש בפרספקטיבה היסטורית החיונית להבנת מבנה העומק של הסוגיות העומדות על סדר היום המעשי הנוגע להתמודדות קובעי המדיניות עם התמורות הרוחשות בחברה החרדית. אני מבקש גם להתריע מפני זניחה מהירה מדי של שני כלים שימושים עיוניים בחקר החברה החרדית, שתי תזות יסודיות בחקר החברה הזו, שדומני כי טרם תש כוחן כגישות המפרות את הדיון בחברה החרדית בישראל. מעל המחקר בחברה החרדית בישראל עודן מרחפות שתי תזות סוציולוגיות יסודיות. שתי התזות הללו עודן מארגנות את הדיון ואת הפרשנות בחקר החברה החרדית עם ניתוח הסכמה עמן, עם ניתוח ויכוח עמן. התזה האחת היא תזת חברת הלומדים. התזה היא תזת

תרבות המובלעת. להלן אתייחס אל שתי תזות אלה ועל מקומן שעודו רלוונטי לדיון בחברה החרדית לנוכח שלוש ההרצאות אותן שמענו בחלק זה של היום.

מקורה של תזות חברת הלומדים בעבודתו המחקרית והעיונית של הסוציולוג מנחם פרידמן. טענתו הבסיסית של פרידמן היתה כי מאז שואת יהודי אירופה והקמת מדינת ישראל, מנסה הזרם האולטרא אורתודוכסי בחברה היהודית לשקם את תרבותו, את אורחות חייו, את הנהגתו ומוסדותיו. הרצון הכללי בשיקום נשען על מעין אחריות לעבר מדומיין שנמחק ועתיד מאיים וחסר ודאות המתרגש על נאמני האולטרא אורתודוכסיה. זיכרון השואה כותבת באחרונה מיכל שאול, הפך בחברה החרדית לגורם תודעתי מגייס לבניית החברה החרדית מחדש. "זיכרון השבר שיצר האסון היא טוענת, הוא מר בזיכרון מובנה, אידילי חרדי של החיים ממזרח אירופה ולשתי מלחמות העולם, וטענה להמשכיות מוחלטת של עבר זה". לטענת פרידמן הרצון בשיקום ובשחזור עולם התורה החרדית יכול להיות כמשאת נפש קולקטיבית המתגשמת בפרויקטים בודדים ההופכים לרשת של חיים חרדים. וכזו אכן התפתחה בתחומה של הפזורה החרדית מחוץ לישראל. ואולם, תפיסה זו הפכה למפעל פוליטי חברתי מוצק וכולל דווקא בסיוע המדינה הציונית שעמה האידיאולוגיה החרדית מצויה היתה בעימות היסטורי מובנה.

מה שהחל בהסדרים אזרחיים פוליטיים זמניים בעשור הראשון להקמת מדינת ישראל, בין שלטון תנועת העבודה למנהיגות הזרם החרדי בישראל, סביב שאלת גיוס בני תורה חרדים לצבא, הפך עלייתו של הליכוד בראשות חירות לשלטון ב-1977, למנגנון פוליטי קבוע המתוחזק מתוך אילוצי המערכת הקואליציונית הישראלית תוך בניית מערך יחסים תלתי של המפלגות החילוניות בכוחן הפוליטיות של המפלגות החרדיות. לאורך שנות ה-80 הסדר מכסות הלומדים פינה את מקומו לדחיית שירות גורף לתלמידי ישיבות. התוצאה היתה הפיכת החברה החרדית בישראל מאוד חברה יהודית אולטרא אורתודוכסית המתקיימת בגלות בין היהודים, למה שפרידמן מכנה "חברת לומדים". כלומר, לחברה שבה לימוד התורה הגברי, קרי, הלימוד הישיבתי הופך לתשתית הקיום, ההגדרה העצמית והתקן לקיום יהודי נכון. הוא הגוּזר את חלוקת התפקידים המגדרית בחברה. הוא הגוּזר את גבולותיה של החברה כלפי פנים וחוץ, הוא גם הגוּזר את השאיפות הפוליטיות.

לרוב בחינתה של תזת חברת הלומדים, אינה עוברת בשאלה כמותית כמה לומדים מצויים בחברת הלומדים וגם לא בשאלה הסוציולוגית איזו קבוצה מתאימה יותר לאתוס הלימוד. בחינתה של תזת הלומדים עוברת לעניות דעתי בשאלה בעלת משמעות איכותית והיסטורית, האם עדיין קיימת היררכיה ברורה בין עולם התורה לעולם המעשה בחברה החרדית. ומה משמשת היררכיה זו בעיצוב חיי השגרה החרדית, חיי היומיום. כלומר, מה מקומה של המסורת האידיאולוגית של חברת הלומדים החרדית בתמורות עליהן מצביע המחקר החברתי בן זמננו.

תזה אחרת שעודה מפרנסת לא מעט את מחקר החברה החרדית היא כמובן תזת חברת המובלעת. לא אכנס כאן למערכת התיאורטית שבעצם עליה נשענת התזה הזאת, תזת חברת המובלעת, אבל כמו שלי אמרה חברת מובלעת היא בעצם חברה שגבולותיה הפנימיים יכולים להיות גמישים ורכים יחסית אך גבולותיה החיצוניים תדיר יהיו קשוחים ועבים. חברות מובלעת מטפחות את סגירותן ומקנות לסגירות רציונל האידיאולוגי, ולמעשה סביב הרציונאל הזה שיכול להתבסס על

מיתוס יסודי – נבנית תרבות, תרבות המובלעת. שהמושג הזה "תרבות המובלעת" במידה מסוימת בניגוד למושג "חברת הלומדים", די סייע למחקר שעוסק בחברה החרדית לחלץ את עצמו מההקשר המקומי ובעצם להציג איזה דגם השוואתי שאתו אפשר לעבוד מול תופעות דומות מחוץ לישראל וכמובן מחוץ להקשר המקומי.

הדיון בחברה החרדית כחברת מובלעת שימוש ועודו משמש מקור השראה לדיון בתמורות ובשינויים המתרחשים בחברה החרדית. דוגמה מובהקת שמענו בהרצאתה של לי כהנר. שאלת התמורה האפשרית במרחב מוצגת במושגים של מעבר ממובלעת למציאות מרחבית פתוחה יותר. אם נתרגם את זה ללשון אנתרופולוגית נוכל להמיר את מושג המרחב ומושג האדם ולשאול האם התמורה המרחבית כמו שלי מציגה אותו, המעבר מגטו לפרבר – הפכה את תושביה החרדים למשל של מודיעין עלית לפתוחים יותר. ואולי שאלה אחרת צריכה להישאל, אלו גבולות חדשים תופסים את מקומם של הישנים שנפרצו.

ניקח כדוגמה את שאלת רכישת השכלה גבוהה בידי יוצאי חברת הלומדים. לא נגזים אם נשער כי רכישת ההשכלה הגבוהה אינה רובה בהכרח לשינוי הסדריה התרבותיים ואני מדגיש "התרבותיים" של חברת הלומדים החרדית אולי לעתים אפילו ההפך מכך. ראשית, אין המדובר בהכרח בתהליך השכלה רדיקלית, כלומר, אין המדובר באותה תמורת השכלה היסטורית המזוהה עם התמורות הגדולות בעולם היהודי של המאה ה-19, זו הפורצת את גדרות המסורת ומציבה עצמה כאופוזיציה וכאלטרנטיבה לעולם הישן בימיה. לרוב, ואני מדגיש לרוב, המדובר בסופו של דבר ברכישת מקצוע, בשדרוג המשאבים האנושיים וברצון לקחת מקום לא במהפכה לאומית או סוציאליסטית, אלא כמו שתמר אמרה בצדק, בהישרדות כלכלית ובתפיסת מקום בכלכלת הצריכה המואצת. מבחינה זו, מה שאנו מבקשים לראות כפוטנציאל לכוח הממתן של אידיאולוגיית המובלעת, של אידיאולוגיית חברת הלומדים החרדית, לא בטוח כי תמיד יוביל להשתחררות נרחבת מהסדרי חברת הלומדים ומתרבותה. אולי מקומות מסוימים ההפך מכך.

נקודה נוספת שאני רוצה להבאי כאן בחשבון. מגמות השינוי בהן אנו צופים בתוך המחקר העדכני בחברת הלומדים החרדית, יש ואכן ייצרו שכבה רחבה של מפרנסים טובים, כך אני מקווה. אולם דווקא הגישה התכליתית המאפיינת את בחירת המקצועות בידי החרדים העוזבים את חברת הלומדים, יכול וחושף את אותם מבנה מציאות כלכלית חברתית חדשה שהאידיאולוגיה הישנה של חברת הלומדים ממנה הם נפרדים, אולי נתנה להם מענה וחסיון מפניה, והנה עתה כבר אינה מסייעת להן. מבחינה זו ראוי להזכיר את קביעתה של אלאור לפני מספר שנים על כי האתגר המרכזי שמולו ניצבת האידיאולוגיה של חברת הלומדים החרדית, אינה אוניברסיטה אלא הקניון, לא ההשכלה המשחררת אלא הלוקסוס המשעבד. כלומר, אולי אפשר לומר כי האיום שבפניו ניצבת החברה החרדית בת זמננו מבקשת להיפרד מהסדרי חברת הלומדים, הינה מערך של אידיאולוגיות מודרניות הטוענות לשחרור האדם כי אם רוח הרפאים של הקפיטליזם המפריט. האם מוכנה החברה החרדית לאתגר הזה? האם היא מזהה אותו? האם יש בידיה כלים בכדי להתמודד אתו? שאלות כאלה כמובן אני מותיר אותן פתוחות.

מה שאני מבקש לטעון הוא לנוח ניסיוננו לחפש אחר שינויים ותמורות בחברה החרדית ולחפש אחר מתווה תיאורטי או פרקטי, שיסייע לחברה החרדית אם מתוך אחריות לאומית או מתוך

פחד מהמגמות, חרדופביה אפשר לקרוא לזה, שיסייע לחברה החרדית להציל את עצמה מעצמה, זנחנו את אחד ההיבטים הבסיסיים הנקשרים בתזות כחברת הלומדים ותרבות המובלעת. העובדה כי המדובר בחברה הנשענת על רפלקס פונדמנטליסטי. המונח "פונדמנטליזם" הוא מרתיע. הוא נתפס בצדק פעמים רבות כחלק בלתי נפרד מרטוריקה פוליטית של מיון ותיוג. אולם במונח הזה פונדמנטליזם אינני רואה ביטוי לדגל חברתי או תרבותי סגור, מנותק, מיושן. גם אינני רואה בו בהכרח מושג המשרת את העניין הדתי בלבד. בעקבות עבודתו של שמואל נוח אייזנשטט המנוח, על שורשיו היעקוביניים של הפונדמנטליזם, אני מציע לקרוא את ספרו מהבחינה הזאת, אני מבקש לראות במושג "פונדמנטליזם" כמבטא תהליך רפלקטיבי. הפונדמנטליזם כתהליך מאפיין חברות מהפכניות שהתמסדו והיסוד האידיאולוגי הפך בהן למסורת, לא רק לשגרה אלא גם למסורת.

שימו לב, אין הפונדמנטליזם אידיאולוגיות של המסורת כפי שיש המצביעים על כך במחקר העוסק בחברות פונדמנטליסטיות. האידיאולוגיה היא המסורת שיש לשמר אותה. לגישה זו התהליך הפונדמנטליסטי אינו פועל רק מתוך התגובה למתרחש בעולם החוץ – הוא גם פועל מתוך תגובה טהרנית למתרחש בעולם הפנים. כחזה המושג פונדמנטליסטים יכול לשרת אותנו לא רק במקרה של שינוי אידיאולוגיות דתיות אלא גם במקרה של שינוי אידיאולוגיות חילוניות, אני חושב למשל דוגמאות היסטוריות כמו למשל התיאורים הסטליניסטיים או המקרה למשל של הפילוג בקיבוצים בשנות ה-50 או הניסיונות העכשוויים להחזיר את עטרת הקיבוץ ליושנה. דומה אפוא כי בצד התמקדותנו בתמורות ובשינויים מודרניים להן חשופה החברה כמובלעת הלומדים החרדית לא נוכל להתעלם מהרפלקסיה הפונדמנטליסטית שבתוכה החברה שמרנית מעין זו, תבואה. רפלקסיה זו תוביל שוב ושוב לניסיון להחזיר עטרת חברת הלומדים ליושנה. רפלקסיה זו תנסה שוב ושוב לאטום את גבולות המובלעת ולהגביה את המחיצות.

רפלקסיה זו תייצר לנו חרדיות מסוג חדש, לא רק קו אינטראקטיבית בהכרח אלא דווקא אדוקה יותר, שמרנית יותר, מכונסת יותר, מרוחקת יותר וקשוחה יותר. למעשה אנחנו יכולים לעמוד על התפתחות רפלקטיבית מעין זו לנוכח המתרחש בפריפריה הגיאוגרפית והאתנית של חברת הלומדים החרדית. אין זה סוד כי יישובי פריפריה חרדית למשל אני חושב על תפרח בדרום, הופכים להיות האופק של השמרנות החרדית הראויה. שם יאמרו חרדים אוחזים בחרדיות כמו שצריך, נזירית, מתלהבת, אדוקה. דוגמה אחרת הוא המקרה של קהילות החוזרים בתשובה המזרחיות. אלו מייצרות לא רק גשר אל העולם החילוני ומפתחות את מה שכינתי "חרדיות רכה". חלקן גם מייצרות אופציות ריאקציונריות של אולטרא שמרנות חרדית קשיחה. זו מתקשרת אתנו בשפה חדשה, מעוטת מלים, אך עמוסה בדימויים ויזואליים. בולט בהקשר זה ותמר עמדה על כך בצדק, שיח הצניעות והבניה של קו חרדי שאינו נסמך על מורשת למדנית כי אם על התמודדות עם אתגרי המיניות המערבית.

אם הגבול הקודם סומן ביחס לחברת הלומדים וההתרחקות מכל מה שנוסף ממנו ריח ההשכלה – הרי עתה הגבול החדש משורטט מתוך הניסיון להתרחק מהלוקסוס מהחשיפה. תרבות הצניעות שהיתה נחלתן של קבוצות שוליים קיצוניות בחברה החרדית, מוצאת מקום בולט בשיח ובפרקטיקה של קהילות חוזרים בתשובה מזרחיות בעיקר, והיום למדתי שגם קהילות אשכנזיות. אני לא נכנס פה לשאלה שאותה קימי העלה בספרו "חרדים ישראלים" מיהו חרדי, זאת שאלה

בפני עצמה. למשל אני חושב על הסיפור המזרחי בתוך העולם החרדי. עד כמה בעצם המזרחיות החרדית ייצרה חרדיות חדשה. אני חושב למשל על הדתיים הלאומיים, על החרדיות הלאומיות. אני חושב שכן אפשר להכניס אותם לתוך המסגרת המחקרית שעוסקת בחברה החרדית.

אני אבקש לסיים את תגובתי בהצבעה על בעיה עיונית שנדמה לי ומטרידה אותי, כי המחקר בחברה החרדית ואני בתוכו, טרם משתחרר ממנו, ודומני כי שלוש ההרצאות שנמסרו כאן היום אף משקפות הלך זה. מדעי החברה ואלו שהצטרפו אליהם לדיון בחברה החרדית, מדומים כמי שעסוקים בפענוח החברה החרדית. כי מי שהם בבחינת מדריכי תיירים בחברה שרב הנסתר בה על הגלוי. אני מניח כי בעתיד נצפה בשתי מגמות בעניין. האחת, היא זו שפתחנו בה, מגמת המחקר ההיסטורית, ההכללות יעברו פירוט והפירוט יעניק לנו ידע מורכב יותר בדבר מבנה העומק של החברה החרדית. מגמה שניה היא מגמה רפלקטיבית, אני לפחות מחכה לחיבור בנוסח אוריינטליזם שהונח על שולחן המחקר בחברה החרדית. חיבור שיעסוק בהנחות היסוד המודרניסטיות והתרבותיות שהנחו אותנו החוקרים בבואנו לדון בחברה החרדית. אי אפשר להשתחרר מיחסי הכוח שבתוכו מתקיים מחקר בחברה החרדית. אי אפשר להשתחרר מהמשמעות האפשרית הנוגעת להתרשמות של המחקר ממושאי.

לכן נראה לי כי טוב נעשה אם בצד המשך הדיון בחברה החרדית עצמה והמגמות המתרחשות בה, בגבולות המתפוררים ונבנים מחדש בה, נעסוק גם בפענוח הסביבה המוסדית והמדינתית העסוקה בהבנה ובייצור של חרדיות ישנה וחדשה. אנו זקוקים לא רק לאנתרופולוגיה של יחסי החברה החרדית בינה לבין עצמה ובינה לבין הסביבה הלא חרדית העוטפת אותה – אנחנו זקוקים גם לאנתרופולוגיה של המדינה, כזו שתתמודד עם השאלה כיצד השאלות שאותן אנו משיתים על החברה החרדית, כיצד התיאוריות שעמן אנחנו באים כמושים לדיון בחברה החרדית, כיצד עולם הידע הזה הופך לפרקטיקה המעצבת את החרדים שבתוכנו.

אניטה שפירא:

תודה רבה לכל הדוברים בינתיים. עכשיו אנחנו נכנסים לדיון ואני מבקשת כללים ברורים, לא יותר מחמש דקות לכל דובר כדי שתהיה הזדמנות לכמה אנשים לדבר. ואני מאוד מאוד מבקשת להשאיר בסוף 10 דקות אפשרות תשובה למרצים. מר קליין בבקשה:

הרשל קליין:

תודה. אני אבא לשישה ילדים נשואים. אתמול הכנסתי בברית של אברהם אבינו עליו השלום, את נכדי הכמעט 25. אני מנהל ארצי של מפתח מרכזי פיתוח תעסוקת חרדים מבית תב"ת והגיוינט, 35 שנה עסקתי בבניית ירושלים. בשנים אחרות בהוראת מורי ורבי האדמו"ר מבעלז, אני מתעסק רק בנושא של תעסוקת חרדים. השאלה, האמנם העבר עין, חשיבות תולדותיה של החברה החרדית להבנת מרקם חייה בימינו, שאלת בסוף דבריך פרופ' קפלן, האם הצלחת לשכנע מאן דהוא באולם הזה? כן, אותי הצלחת לשכנע. אחרי הרצאה מאלפת שלך, נשאל לי רק לשאול, איפה אתה רוצה היום את החרדים? עבר, הווה, עתיד, אנתרופולוגיה, סוציולוגיה, אפיון פסיכולוגי בפרספקטיבה ההיסטורית, מחקרים, מחקרים, מחקרים, כל הזמן רק מחקרים. איך אמרה "רוטינזציה של מחקרים".

השאלה היא האם אנחנו רוצים את החרדים כשותפים בכלכלת המדינה, הבדלת התל"ג הלאומי, או כל שותפות בונה אחרת. ד"ר כרמון בדבריו הנושא מטריד של תהליך הדמוניזציה הוסיף "לא מכירים את שפת החרדים". אני שם לב שאין רצון להכיר את השפה, כי הרי יש את המומחים בעלי תואר אקדמאי, ותסלחו שאני אומר שלפעמים הם משתלחים גם בתורת ישראל וגם בחרדים, רק לפעמים. הם כביכול יכולים ללמד את הרוצים ללמוד את שפת החרדים, כך לפחות הם טוענים שהם מכירים היטב את השפה. ערב רב של מצרים נגמר במדבר. הערב רב החדש מחפש אנתרופולוגית קשר לאותו ערב רב היסטורי שעליו דיבר פרופ' קימי קפלן. השאלה ששאלה פרופ' אלמור, היא שאלה... למה באמת סופרים אותה, למה מתאמצים כל-כך להביט פנימה לתוך הרכב של האם החרדית כמו לבית חרושת של קרח שעבר מהעולם בשלב המקררים המודרניים. אני דווקא קורא מהלך נירוטי אצל החוקרים שמציגים את הדברים בפורומים שונים, יש תחרות נירוטית ביניהם. מי ידע להציג את החרדים בצורה טובה יותר ולא חיובית.

פרנויה? כן, כך זה נראה, אבל לא אצל החרדים. הפרנויה של החוקרים. למה שלא תלכו בדרכיו של עמיתכם פרופ' עמירם גונן, כמו שהזכירה ד"ר לי כהנר, עם ביקורת חריפה אבל ביקורת בונה. יש מצב שמזכירים בדרך-כלל מיעוטים במדינת ישראל: ערבים, חרדים ועובדים זרים. אך כשמגיעים לחרדים מוסיפים תבלינים מכל הסוגים, כפי שעשו זאת פה סביב השולחן. אתם רוצים לשלב חרדים או אתם רוצים להרוס את המרקם שיש עדיין בחברה הזאת על אף כל הצרות הפנימיות שלה. בואו נשלב ידיים, נדבר על עשייה, בואו הביאו בכנפיכם מפעלים, מעסיקים שירצו לקלוט הון אנושי מעולה, ובכך תמנעו קיטוב. עסקתם מספיק באנתרופולוגיה, סוציולוגיה ואבחון פסיכולוגי, בואו נעסוק בבניית תל"ג לאומי נכון, בואו נפרוץ את מחסום ה-50 אחוזים שעליו דיבר ד"ר כרמון; בואו כן נדבר על שחר של שילוב חרדים בצה"ל, שנציגו יושבים פה סביב השולחן. 26 שנה עשיתי כאיש מילואים בצה"ל, לא ישבתי בכולל יום אחד ואני שמח היום שאני מתעסק ואני יכול לתרום מניסיוני לתעסוקת חרדים. גם מיליונים עם אפסים רבים – תמיד מתחיל במספר 1. לא להיבהל, קצת-קצת אבל זה יילך הרבה.

בידול? כן. ברצוננו בבידול. אין לכם מושג, אולי לחלקכם כן אבל לחלקכם לא. כמה הנאה סופגים כשיושבים בטיש של הרבה בלילות שבת וימי שבת, הנאה רוחנית אחרי תלאות של גשמיות של כל השבוע. אני כחסידו של הרבי מבן שליטא שנטוע בתוך החברה גם החרדית וגם החילונית, יש לי מנדט לשיתוף פעולה מלא של בנייה ורק לבנייה. אני מייצג את הגויינט את תב"ת, כל דבר שיביא לשיתוף פעולה ולתעסוקה של חרדים במדינת ישראל – אלה שאין להם מה לחפש בכוללים – אנחנו שותפים לכך. תודה רבה.

אניטה שפירא:

תודה רבה. יהודה אלירז, בבקשה:

יהודה אלירז:

אני כלכלן במקצועי, אני הייתי שותף למחקר לא רק במגזר החרדי במכון ואן-ליר, וטיפלתי בנושאים.... אני מכיר את התחנות תרבות האלה, אני גם הייתי בתחנת התרבות של העולם החרדי כמה שנים מחיי. יש לי הרבה הערות על מה שהתחולל כאן במשך השלוש השעות האחרונות, אבל

אני רוצה לגעת ביסודות. נדמה לי שאנחנו מחמיצים במידה מסוימת את מטרת העניין. כולנו מתפתים ואני מכיר את ההתפתות הזאת לעסוק באנקדוטות, בלייבל וייספיש, מי זוכר אותו בעצם, אני בקושי נזכרתי בו כשמקודם הזכירו אותו. או אני יודע מה, עוד כל מיני טיפוסים איזטורים וביזאריים שהיו באוכלוסייה החרדית בקו"ם המדינה ואולי גם היום מסתובבים בשולי החברה החרדית. נדמה לי שיש פה איזה בעיה בסיסית שאנחנו לא מתעסקים בפונדמנטאלי ואנחנו מתעסקים קצת באלמנטים שהם מאוד מגרים לדבר עליהם, ליאורה בעיתון "מעריב" כל סוף שבוע יכולה לכתוב עליהם במדור הרכילות. אבל נדמה לי שזה לא הדברים העיקריים שמבחינת אנתולוגיה מחקרית אנחנו צריכים להתעסק בהם.

מילא שאם אנחנו רוצים להתעסק במתודולוגיה המחקרית של מה שנעשה פה ואני לא קראתי באמת את המחקרים לא של פרופ' קפלן ולא של פרופ' אלאור, אם כי את ספרה על חסידת גור בת"א, נהניתי לקרוא ויותר מפעם אחת, אבל נדמה לי שיש פה איזו שאלה מתודולוגית שאנחנו צריכים לתת עליה את הדעת. אנחנו כולנו נשענים על אותו פרידמן מיתולוגי שהתחיל להתעסק באוכלוסייה החרדית ואני לא בטוח אם כל החוקרים שיושבים פה מסביב לשולחן ומדברים על חברת הלומדים, למשל עיינו פעם בספר "נפש החיים" שאת חיים מוולוז'ין, שהוא למעשה הפונדמנטאלי הבסיסי, הוא הבסיס העיקרי שעליו נשענת כל התזה הזאת של חברת הלומדים. האם מישוהו מאתנו למד את זה? האם מישוהו קרא את זה? האם מישוהו קרא איזה קריאה ביקורתית? אני כבר לא מדבר על קריאה אוהדת אלא על קריאה ביקורתית. אני לא בטוח. אנחנו לוקחים את פרידמן ונשענים עליו כאל איזושהו מטה שממנו הנושא של חברת הלומדים קם ועלה.

ליאור של:

פרידמן קרא את "נפש החיים".

יהודה אליר:

אני גם את זה לא בטוח. אז אני רוצה לגעת באמת בדבריו של ד"ר ליאון, נדמה לי שהוא נגע בנקודות הבסיסיות שמהן אני רוצה להמשיך את הדיון. נכון, יש איזושהי פתיחות מסוימת לעולם התעסוקה, יש פתיחות מסוימת גם בצבא שעליה גם אפשר להסתייג בצורה כזו או אחרת, ואם יהיה לי את הזמן ואת החשק, אבל על זה נדבר אח"כ. נדמה לי שהבסיס לכל העניין הזה, דיברו על מדינת לאום, גם נושא שהפך להיות למאוד אקטואלי בימים האחרונים, אני לא בטוח שאנחנו חיים באותו לאום, כלומר שהציבור החרדי והציבור הכללי משתייך לאותה מדינת לאום. אני לא בטוח, אני חושב שהשאלה הזו צריכה לעמוד על הפרק. אני לא בטוח אם אנחנו גרים בבית משותף וכל שותף הולך לתרום תשלום ועד הבית או שיש לנו באמת סולידריות חברתית מספיק חזקה ואני מדברת על שני הצדדים של המטבע. באמת לבנות פה חברה. אני לא משוכנע. אני לא משוכנע שזה קיים. נכון, יש פה התייחסות לנושאים האלה.

ועכשיו מילה אחת ללי, על הערים החרדיות. פעם אמר לי איזה יהודי חרדי חכם שהוא יזם בעולם החרדי, הוא אמר לי תשמע, הכי טוב זה לגור בבית משותף שיש בו 80 אחוזים חרדים, שני "מזרחניקים" ושני חילוניים. שהם יטפלו גם בוועד הבית והם יטפלו בגינות, הם יטפלו באסתטיקה, תחשבי על זה.

אניטה שפירא:

תודה. יש לי רשימה ארוכה ולכן אני מבקשת לצמצם את הדיבורים למינימום. ד"ר אורי כהן, בבקשה:

אורי כהן:

תודה על ההרצאה של תמר, היא היתה מאירת עיניים. שאלה כללית ביחס לקבוצה החרדית. בראשית המדינה ישנן שתי קבוצות שפחות או יותר מונות כ-6 אחוזים מהאוכלוסייה. אנחנו מדברים על הערבים מצד אחד ואנחנו מדברים על החרדים.

אניטה שפירא:

הם היו 9 אחוזים תמיד.

אורי כהן:

לא, אז השאלה שמטרידה אותי שהערבים גדלו ממצב של....

אניטה שפירא:

לא, הם היו 9 אחוזים הערבים.

אורי כהן:

מה-150 אלף, בסדר, אז 9 אחוזים, אז או-קיי, אצלנו זה לא משנה את הטיעון, אבל אנחנו מדברים על מצב שקיים אנחנו מדברים באוכלוסייה הישראלית הכללית, אנחנו מדברים על 20 אחוזים עם נטייה לעלייה ל-25 אחוזים בעשור, עשור וחצי הקרוב. לעומת זאת האוכלוסייה החרדית נמצאת תחת פרמטר שהם מנו מ-9 אחוזים, זאת אומרת הם נשארו פחות או יותר את אותה קבוצה. כלומר, בהינתן המספר הגבוה שלי מציינת של ילודה, התוצאה היא שלפחות האוכלוסייה החרדית מאז הקמתה של מדינת ישראל איבדה למעלה מ-50 אחוזים מהפוטנציאל האפשרי.

אם אנחנו מדברים על אוכלוסייה שמונה....

אניטה שפירא:

אתה לא חשבון טוב. החשבון הנכון אתה מוסיף את האוכלוסייה הישנה עם המזרחיים.

אורי כהן:

השאלה המרכזית שלי היא שישנה בתוך השוליים של הקבוצה החרדית, מה שנקרא, מעבר של קבוצות לא מבוטלות ממצב של חרדיות למצב כניסה של חזרה בשאלה וכן הלאה. כלומר, בחברה הזאת מצויה מאז הקמתה תחת מה שנקרא הלחץ של המודרניות והמודרניות איננה נמצאת במצב של שקיטה על השמרים. מה שנסים מדבר הקניון או הקפיטליזם, מה שהם מדברים, הם לא קבוצות שמחכות בצד וטוענות אלא הן נוגסות בכל צורה שהיא בתוך הקבוצה הזאת. וכאן

עולה התפנית הפוליטית של... היעד שהושת על-ידי מנחם בגין ב-77 לאוכלוסייה החרדית, בכך שהם צירפו אותה וכמו שאתה דיברת חברת הלומדים ופיתוחה וביסוסה, היא למעשה אחד מגלגלי ההצלה החשובים ביותר של החברה החרדית. כלומר, היכולת של החרדים, החרדים נמצאים למעשה מאז הקמת המדינה באיזשהו כרסום מתמיד או בפוטנציאל אשר נקרא של הופעה של קבוצות לא פשוטות ולא קטנות לאוכלוסיות אחרות.

נדמה לי שזו אחת התפניות לפחות שלא קיבלתי עליהן את התשובה בהרצאות. אנחנו מדברים על הפריחה התרבותית, יש שם שינויים שמתחוללים. אבל הסוג של המתח, ככל שהאוכלוסייה החרדית תיכנס עוד הפעם בסוג של דיאלוג עם האוכלוסייה החילונית, מה שאתה מוביל וכן הלאה, אני מאמין שגם הלחצים כלפי הקבוצות הצעירות, כלפי קבוצות אחרות בתוך החרדיות, תשכחו עוד הפעם את אותו סוג של איומים למעשה של קריסה או הסתתמותה של אותה קבוצה ייחודית.

אניטה שפירא:

תודה. נעמי פרל, בבקשה:

נעמי פרל:

אני רוצה לשתף אתכם, אמנם אמרת זה חלק מחקרי יהיה אח"כ חלק מעשי, אני דווקא מצטערת שלא החלק המחקרי מוקדש עליו כל היום, משום שאני חושבת שזה היה רעיון נורא דווקא למקום מחקרי. אני מדברת על המפגש הזה בין עולם המחקר לבין העולם החרדי. או כמו שאמרו פה המגיבים הראשונים, הרי הזמנתם אותנו. זה לא שולחן עגול של חוקרים שמסתכלים בפרספקטיבות שונות. המפגש הזה בשבילי או בשביל אני חושבת שלוחי ציבור חרדים אחרים שפה, הקטגוריות שלכם נותנות לנו הזדמנות ללמוד מהן, להתעשר מהן, לבחון עשייה שלנו הלאה וגם אני דוחה אותן ואנחנו דוחים אותן לפעמים. לי זה חשוב האופן בו אתם רואים אותנו.

מהמקום הזה אני ממש לא הייתי רוצה שלא יראו אותי או לשמוע מה שרוצים או שיהיה לנו נוח אלא מה שאותנטי, מה שזה באמת הפרספקטיבה שלכם. אבל אני חושבת שגם לכם החוקרים זאת הזדמנות לרפלקטיביות. זאת הזדמנות אולי לצאת ממדריך התיירים ולפגוש שוב את העולם החרדי ואת התגובה שלו עפ"י מונחיו הוא. זאת אומרת, מחוץ לקטגוריות המוכרות לכם ואני יודעת שהקטגוריות לא נבנו מהאוויר המחניק אלא באו מתוך הרבה מגע עם הסביבה, אבל לפעמים לחוקר הקטגוריה הופכת להיות ועדת האכלוס עם הנתונים שלו. ואולי יש עוד גוונים. אני חושבת שזו היתה יכולה להיות ההזדמנות של מפגש כזה אם היה לו יותר מקום. יש לי כל מיני דוגמאות, אבל בין השכלה כאידיאולוגיה במאה ה-19 לבין השכלה כאינסטרומנט. יש גם גוונים נוספים אולי שמתפתחים.

אז ככה אני משתפת אתכם דווקא במושג הזה ובמפגש שפה אני לא יודעת, אולי לשנה באה. ואם אנחנו מדברים על המפגש החשוב ואנחנו שמים דגש על המפגש הזה ולא על שכפול של שיח של דמוניזציה ושל התנצחות או של טוקבקיסטים, הייתי שמה לב לשפה כי יש שפה שפוצעת מכל הצדדים, אני לא צריכה ללמד אתכם ששפה זו התנהגות ושפה זה עולם ושפה של אינטונציה והיא חושפת דעות וזה גם לגיטימי אבל שאנחנו בונים את המפגש אני הייתי שמה לב לדבר הזה. אני לא

אכנס לדוגמאות אבל אני חושבת, אני... על תחילת הסערה שחשבת על עצמי שהנה ירד מסך על פני לשמוע באמת מה שאנשים שאומרים ומה שיכול לתת לי מהדבר הזה.

אניטה שפירא:

תודה רבה. אני חושבת שבסופו של דבר תצטרך לצמוח קבוצת מחקר חרדית שתשתמש במתודולוגיה הלא חרדית אבל שתפרש את המציאות החרדית מנקודת הראות.

ראובן גל, בבקשה:

ראובן גל:

קודם כל אני רוצה להודות לארבע המרצים. עכשיו נוסף גם להערה הפרודוקטיבית והקונסטרוקטיבית של נעמי. המתח הזה שנוצר פה בחדר בין כאילו המחקר ליישום, מכיוון שאני בשתי רגליי רגל אחת במחקר ואחת ביישום, אז אני רוצה לומר איזה משהו אחד. נכון שלפעמים מרוב עצים לא רואים את היער, ואני רוצה להיתלות דווקא בשאלה שאלה תמר מה פתאום ההתעוררות, למה פתאום התחילו לספר את החרדים. תראו, במדינת ישראל מתעוררים לבעיה רק משתי סיבות: או מסיבה כלכלית, תל"ג, תעסוקה והרבה דברים. או מסיבה ביטחונית. בעניין של החרדים הם לא מתגייסים לצה"ל, חוק טל וכו' וכו'. אלה שתי הסיבות. דווקא מהסיבה הזאת, אני אומר את זה להרשל ולאברהם ולאחרים, המחקר אולי מוסיף לנו איזשהו נדבך נוסף. ואולי צריך שמדינת ישראל גם נדאג לדברים או לשינויים או לתהליכים וננסה לבחון גם מנקודת הראות הזו, מה נדרש למה קורה לשינויים. ולכן אני חושב שחשוב לשמוע את ההיבט המחקרי בין אם היסטורי או סוציולוגי, ואני מסכים לגמרי לעניין השפה שהוא מאוד חשוב.

נקודה שניה שאני רוצה לומר בקצרה. הפרספקטיבה ההיסטורית ושבעיקר קימי הציג פה, היא מאוד רחבה וארוכת טווח. אבל נדמה לי שצריך להדגיש נקודה אחת מאוד חשובה בעניין הזה. החברה הלומדת וכל בעיית החרדים במדינת ישראל, אני מעז להגיד "כל", נוצרה בגלל, נדמה לי שנסים חידד את זה, נוצרה בגלל עניין השואה. צריך לזכור, מדינת ישראל נוסדה בסה"כ שלוש שנים, פחות מארבע שנים מתום השואה. שישה מיליון וקהילות. והתחושה היתה שאם לא נציל את שבת הפלטה אין סיכוי. ולכן כולם צריכים ללמוד כי זה צריך. מה שחשוב הוא שהחברה החרדית עצמה קלטה, זה לקח 40 שנה או 50 שנה או 60 שנה, קלטה באיזשהו שלב שזה היה אובר שוט, ירינו יותר מדי. לא כולם יכולים ללמוד. הרי עקומת גאוס פועלת לא רק בציבור החילוני, גם פועלת בציבור החילוני. לא כולם יכולים ללמוד. ולכן לאט לאט החברה החרדית עצמה קלטה שאי אפשר להמשיך כך. יש נושרים שזו בעיה חמורה ויש פרנסה וכו' וכו'. זה התהליך. ובתהליך הזה מי שהוביל זה דווקא החרדים עצמם, לא אנחנו ואני ישבתי בממשלה שעסקה בזה, החרדים קודם כל הציבור החרדי עובד בעניין הזה.

ולכן אני חושב שהכלל הכי חשוב שאנחנו צריכים לשמור בעניין הזה, זה איך לסייע ולעזור ולתמוך ולעודד את הציבור החרדי להשתלב מבלי לנסות לשנות אותו. הקולות הצורמים הם הקולות שכאילו רומזים אתם צריכים להשתנות. מבלי לשנות אותו. והמשקל, הביטוי של לי, שדיברה על היבדלות משלימה, אז אני רוצה להציע ביטוי אולי אחר, על משקל המרחב הסגור שדיברתי, אז אני רוצה להציע את ההתבדלות המשלימה. יש היבדלות. הציבור החרדי ממשיך

להיבדל, אבל הוא משלים, הוא מתקרב ומתחבר. אם נצליח לעשות את הדבר הזה אינטגרציה תוך כדי שימוש של האיחוד הזה, נדמה לי שזה יהיה הכיוון.

אניטה שפירא:

תודה רבה. אברהם יוסטמן, בבקשה:

אברהם יוסטמן:

תודה. אני אציג את עצמי בקצרה, אני עובד בקרן קמח שהיא קרן שנותנת מלגות לימודים לחרדים. אני דווקא רוצה להתייחס בקצרה לשני הדברים מההיבט האישי שלי וזה היותי חרדי, מתגורר בביתר עלית, אב לחמישה. תפקידים ניהוליים שונים, תלמיד ישיבה, חסיד אפילו. אני לא נעלבתי מהצגת הדברים או מהדוגמאות הגרוטסקיות וההתעסקות האובססיבית בכל מיני מקרים קיצוניים כאלו או אחרים. אני נעלבתי מהגישה. כל החברה החרדית היא מקשה אחת? כל הנשים גלויות הראש שיושבות כאן הן ... החברה? כל הגברים גלויי הראש שיושבים כאן הם יונתן שפירא? מאיפה הדברים האלה? איך אתם יכולים בכנס כזה לפנות אלי ולספר לי סיפורים על לייבלה וייספיש או על ה"שלים", שאני כמו שציננה בהגינותה פרופ' אלאור, גם לא רואה את זה במאה שערים.

אני חושב ואני רוצה להצטרף לדברים של קודמיי, אני אגיד את זה בשתי נקודות בקצרה. קודם כל זהו החטא הקדמון אכן, התייחסות לכל החרדים כמקשה אחת. אני לא חוקר למרות שיש לי השכלה משפטית, אין לי מושג האם זה נובע מחוסר ידע, שפיטה, התכנסות והייתי הולך אפילו לפחד. למה? להתייחס לכולנו כמקשה אחת – יכול להיות שזה מקל על המחקר. יכול להיות שזה הרבה יותר קל להטיח בנו דברים. אני לא חושב שזה נכון. אני רוצה עוד הערה אחת חשובה. חברת לומדים, יש תזה של תרבות. אני רוצה לקרוא לתזה הזאת בשמה הוותיק, "תורה". ואני רוצה בקצרה להתייחס לדוגמה אחת שפרופ' תמר אלאור הביאה, פאות הנוכריות. כן, גם לי היתה פאה נוכרית בבית וגם אני הייתי נבוך, אשתי ואני. ליתר דיוק זה לא קרה משום שרב אחד קם בבוקר ולא היה מה לעשות או שהוא חיפש כותרת בעיתון, זה קרה משום שיש לנו תורה ונוצרה בעיה. נוצרה בעיה שלא היתה מוכרת. מותר להתמודד עם בעיה שלא היתה מוכרת?

יהודה אלירז:

מותר להתווכח גם עם התזה שלך.

אברהם יוסטמן:

מותר להתווכח, אבל אם נוצרה בעיה שלא היתה מוכרת, אני הייתי נבוך. כן, מותר לי להיות נבוך. ואני רוצה להביא לכם דוגמה נוספת. אני חסיד סלונים, שמעתם עליה בקיץ האחרון. אני רוצה לומר לכם שבחסידות סלונים בקיץ האחרון באופן יחסי, יצאה לא רע מפרשת עמנואל. וכל כך למה? משום שחסידות סלונים התנהלה די נכון מול התקשורת, היו שאלות טובות, היו תשובות לא פחות טובות, הרבה אנשים בתקשורת הרשו לעצמם לערער פעם שניה, בכך חסידות סלונים יצאה בצורה יחסית לפרשות דומות, אמהות מתעללות, בצורה יחסית טובה. כל זה למה? היה מידע, חסידות סלונים טפטה מידע, היא חשפה את עצמה. האם החוקרים המכובדים שיושבים

כאן נחשפים לכל המידע? האם הם יודעים עלינו הכל? אני לא רוצה נפש החיים, אני רוצה תורה, אני רוצה שתשוו כל דבר שאני עושה עם המחויבות שלי. יש לי החלטות, אני חוטא, אני חוזר על זה בתשובה ביום כיפור. אבל יש לי איזשהו קו שעל-פיו אני חי ועל-פיו אני פועל, בואו תשפטו אותי על-פיו, לא עפ"י ניואנסים כאלה ואחרים.

אניטה שפירא:

תודה רבה. רבותיי, הערה לסדר היום. קודם כל כבר ברור לי שלא יהיה לי זמן לתת לדוברים הנכבדים רשות תשובה ואתם תסלחו לי. שנית, גם שני חבריי הנכבדים, גיא ואלון, אני לא אוכל לתת להם לדבר כי כבר עברנו את הזמן. ישנו חוקר אחד שאני לא מכירה שאני חושבת שחובה לתת לו וזה יעקב לופו והוא יהיה האחרון.

יעקב לופו:

יש לי שתי הערות. אחת היא לפרופ' קפלן, כהיסטוריון גם אני מאמין שהעיסוק הנוכחי במדעי הסוציולוגיה ובמדעי הגיאוגרפיה, בלי הבנת הקודים התרבותיים שנוצחו בהיסטוריה, הוא כמעט עקר, הוא עשוי להטעות. וגם בפתיחת ההרצאה שלך, אז שמענו נקודה על העדה החרדית ועיסוק באיזוטריה כזאת או אחרת, ולעומת זאת אפילו במילה החבר ספרדים. והספרדים כולנו יודעים מהווים היום כמעט רוב מניינו ובניינו של העולם החרדי והמספרית. יש נטייה לבוא ולפענח את העולם הזה מתוך ידיעת ההיסטוריה האירופ/צנטרית, והיא איננה עוסקת כהוא זה בעולם הספרדי שיש לו קודם משלו. על-מנת לסבר את האוזן, כשהרב עובדיה קיבל את ספרי וקרא אותו גם אריה דרעי, אמרו לי, "לא ידענו", וכך גם לא יודעים אלפי חרדים ובתי האב הספרדיים את עברם. קודם כל בואו נלמד את זה, זה נורא חשוב לכולם.

ההערה השניה שיש לי להרשל קליין, ממש נהנית לשמוע אותו ושמחתי, זה נותן לי תקווה ואני אסביר למה. היה פה שיח חרדי אחר שאיננו נאבק רק על גורלו של העם היהודי, אם בסוף המאה ה-19, תחילת המאה ה-20, הופיעה התנועה הציונית וחרטה על דגלה גורל של מדינת לאום לעם היהודי, וקמה מזרחי והצטרפה לזה וקמה ריאקציה של אגודת ישראל העולמית והתנגדה לזה, אחרי השואה נוצרה עוברה שגורלו של העם היהודי כנראה יוכרע כאן במדינת הלאום. ואני שומע אדם חרדי שיח שלא שמעתי כל השנים, דאגה לגורלו לא רק של העולם היהודי בדמותו אלא גם דאגה לגורלה של מדינת ישראל. וזה חובה לחרדים לעסוק בזה וזה יוסיף לכולנו משני טעמים: טעם אחד אולי בהערה של פרופ' אלאור, תראי, לא צריך לאיים על האנשים באמת עם התל"ג של עזה, אבל גם ירידה של 10 אחוזים בתל"ג הוא אסון כלכלי לאומי גם של החרדים וגם לעם. אז לא צריך ללכת להגיד לא נגיע לעזה, גם 10 אחוזים שעשויים לרדת בשנים הקרובות זה אסון לכולנו.

וההערה השניה ואולי היא המרכזית שבהשקפת עולמי. לטעמי משאבי ההון שעומדים לעם היהודי שיכולים להזין את מדינת ישראל, הייתי קורא לזה מבחינת הצטרפות ... כמעט ונגמרו. הבוסטר הגדול שהיה לנו בעלייה מבריה"מ ב-1990 לצערי הולך ומידלדל, והמאגר האנושי שנשאר שמה כמעט ולא רלוונטי. רבותיי, גם חצי מיליון יהודי צרפת לא יעלו בהמוניהם לארץ ומי שצופה גם אנטישמיות כמו שהיה, משלה, זה לא יקרה, הם יקנו פה דירות יבואו לחוף בוגרשוב. אינני רואה את יהודי ארה"ב עומדים בתור ולא את יהודי קנדה ולא את יהודי אוסטרליה. ואני צופה

שאולי העתיד שלנו תלוי בעיקר הצטרפות משאבי ההון האדירים שעומדים בחברה החרדית שלא מוצו ולא נוצלו בתוככי מדינת ישראל. אם זה לא יקרה – לא רק אנחנו החילוניים בצרה, לדעתי גם החרדים בצרה.

אניטה שפירא:

תודה.

קימי קפלן:

אני חושב דבר אחד ואני מבקש בואו נהיה רגע הגונים כולנו עם עצמנו. כל אחד מארבעת הדוברים הניח על השולחן תובנות, הניח השולחן רפלקציה עצמית, אנחנו חושבים, אנחנו חוזרים בנו, אנחנו טועים, אנחנו מחפשים, אנחנו עושים את זה כל הזמן. אני הייתי מוכן ומצפה לשמוע את זה מכולם, לא רק מאתנו, אל תטיפו לנו. אנחנו יושבים ועושים את זה כל הזמן אחד לשני ואחד נגד השני בדרכים כאלה ובדרכים אחרות. זה מה שאנחנו עושים. אנחנו כל הזמן יושבים וחושבים וחושבים מחדש ומנסים להבין ולא מצליחים ומתווכחים בינינו מי צודק ומי טועה, אנחנו לא יודעים ואין לנו מושג, אנחנו מנסים, אבל אנחנו כל הזמן יושבים וחושבים וחושבים מחדש. אל תזלזלו בנו בעניין הזה. אל תזלזלו בכלל.

דבר שני, חוסר רזולוציה קבוצתית או העדר הרזולוציה הקבוצתית זה לא חטא ואולי חטא קדמון, אין לי מושג. אני לא יודע כמה מכם קראו את כמות הטקסטים החרדים שתמר קראה ואני קראתי ונסים קרא, אנחנו קוראים המון, תקראו את כמות המחקרים המקבילה, שבו ותקראו, תקראו כמה רזולוציות קבוצתיות יש, גבירותיי ורבותיי, יש אותם למאות, אתם לא קוראים, אנחנו קוראים אתכם כל הזמן, יכול להיות שאנחנו לא מבינים כלום, יכול להיות, אנחנו קוראים אתכם כל הזמן, אתם לא קוראים אותנו בכלל.

מוטי בלדשטיין:

מי זה "אנחנו" ומי זה "אתם". אולי בוא נדבר בלשון אחד, אם אתה נפגעת משהו אישי מהאנשים.

קימי קפלן:

לא נפגעתי מכלום, מה שהוצף כנגדנו זה אתם החוקרים "אנחנו" "ואתם" "אתם החוקרים", ככה זה. אני מדבר מבחינת "החוקרים" כן כיפה לא כיפה, לא מעניין אותי. עכשיו וייספיש, גבירותיי ורבותיי, וזה אי-ב' של מחקר או של הצגת מחקר, מותר לחוקר להביא דוגמא כדי לומר פואנטה. אפשר להגיד הדוגמה לא מייצגת, אפשר להגיד הדוגמה לא נכונה. ניסיתי לקחת את הדוגמה כדי לומר דבר שאם משהו צריך ואני חושב שתמר ניסתה לעשות אותו דבר, לומר, אני יודע ואנחנו כופרים בטענה שהתקשורת אומרת הנה קח את זה, זה הזוי, זה מטורף, זה נראה מטורף. אנחנו מנסים להגיד זה לא מטורף, בואו ננסה להבין, זה מה שאנחנו מנסים להגיד. אז במקום להיתלות בדוגמה ולהגיד עזוב זה משוגע, אנחנו החרדים אומרים לך זה משוגע, זה קיצוני. אנחנו מנסים להגיד לא, אני אותי מעניין להבין גם את הקיצוניים. אני מנסה להשתמש בזה כדי להבין ולא רק אני, אני מבקש מכם דבר אחד, תעשו מה שעושים מנהיגים חרדים באמריקה, באנגליה, בשווייץ,

בצרפת ובמקומות אחרים, הם יושבים עם חוקרים הם שומעים אותם, הם מתווכחים אתם באוזן קשובה, לא מסכימים אבל מוכנים לשמוע מוכנים להבין מאיפה זה, מוכנים להתווכח והכל. יש כאן איזשהו רצון, איזשהו כאסח עם חוקרים שאני לא מתחיל להבין מה מקורו, אני מודה ומתוודה לא מבין.

אניטה שפירא:

תודה. תמר, בבקשה:

תמר אלטור:

משפט אחד. הדבר היחידי שאני יכולה לעשות זה רפלקציה על התגובות שלכם, למשל איך כל אחד מאתנו ניסה לומר עד כמה, זה התחיל כבר אצל אריק כרמון, עד כמה אין כאן חטיבה אחת, כאן אנחנו מדברים על תופעות שהן תופעות ופשוט לא שמעתם את זה, קם כאן בן-אדם ונותן נאום שמלמד אותנו שהחרדים הם לא מקשה אחת. כפי שקימי אמר, כל אחד מאתנו זה לחם חוקה ולחם חוקו, אנחנו עובדים בתוך זה. אז אתם לא הצלחתם לשמוע. לפעמים קורה לי שאני מגיעה לחו"ל ודעותיי המסוימות הפוליטיות אני חייבת להפוך אותן כדי להתמודד עם אנשים שמעצבנים אותי ואז אני מוצאת את עצמי פתאום ציונית, ימנית, מרכזית, חוזרת לשורשיו של אבא שלי בלח"י, ואני כועסת על עצמי שהאחר הביא אותי לעשות את זה. כאשר אני מדברת לפני חילוניים הרבה פעמים ולפני התלמידים שלי או מי שקרא את שלושת ספריי, יודע את הגישה שלי למשל להסרת הגבולות להצטרפות החרדים, לא צריכים צבא מבחינתי לא צריכים כלום, בואו תלמדו תעבדו, אין לכם מבחני קבלה. האופן שבו אתם דווקא האנשים העסקניים שאני יודעת שיש לכם קצת רגשות אשם על מה שאתם עושים, באים אלינו עכשיו, מגיבים כפי ש, לא שומעים קודם כל מה שנאמר, מסרבים לשמוע, להאזין ולגייס את מה ששומעים, מה שנעמי אמרה קצת, אני אפילו אם אני לא מסכימה לשמוע – אני רוצה לגייס את זה כדי לעשות לעצמי בחינה, כדי להבין ולו בטעות איך את תופסת אותי, להקשיב. לא הצלחתם, נכשלתם, על פניכם לא שמעתם מילה ממה שאמרנו וחבל, כיליתם את זמנכם, ביטלתם תורה.

אניטה שפירא:

תודה. רבותיי, היה מושב מרתק, עוד יהיו שניים מרתקים לא פחות אני מקווה. תודה רבה למשתתפים ולמתדיינים.

מושב שני – תעסוקה והשכלה

יו"ר – פרופסור ידידיה שטרן

מרצים:

מר אסף מלחי, רכז תחום חרדים, מינהל מחקר וכלכלה, משרד התמ"ת

"מאפייני התעסוקה של המגזר החרדי "

עו"ד אריאל דרעי, מנכ"ל המכללה החרדית ירושלים

"מהפכת ההשכלה האקדמית בחברה החרדית"

ד"ר מומי דהן, חוקר בכיר, המכון הישראלי לדמוקרטיה, ביה"ס למדיניות
ציבורית, האוניברסיטה העברית בירושלים

"האם יש מפנה כלכלי ותעסוקה בחברה החרדית?"

מגיב:

ד"ר נרי הורוביץ – יו"ר אגורא מדיניות

דיון פתוח

ידידיה שטרן

צהרים טובים. אני מכהן במכון כעמית בכיר. הנושא שלנו במושב השני הוא "תעסוקה והשכלה". כדי להשתיק אתכם בצורה יותר מהותית, אני אספר סיפור, ככה זה עובד בבית שלי, אולי גם זה יעבוד במקום העבודה שלי. סיפור אמיתי. הילדים שלי יותר קלים מכם אבל הם מספיק קשים. אז הנה סיפור אמיתי שמחזק סטריאוטיפים, אני מזהיר. שמעתי שהיה פה סוער מקודם. לפני חודשיים-שלושה היה כאן בחדר הזה אורח מכובד בשם ג'ורג' שולץ, מי שהיה מזכיר המדינה של ארה"ב, גוי אוהב ישראל יוצא דופן, אדם בן 89. אנחנו לקחנו אותו ביום שישי בביקורו, לבקר את המגזר החרדי. הנושא היה המגזר החרדי. אז פרופ' שולץ והגב' שולץ גויה למהדרין, הולכים להכיר ממש מסע אנתרופולוגי מבחינתם, באים חשופים ללא שום דעות קדומות. זה יתקשר אני מבטיח לנושא שלנו.

בהתחלה לקחנו אותם לבלו, הם ראו את בית-המקדש. גב' שולץ שאלה ואיפה הנשים יושבות, התשובה היתה לא לגמרי נעימה, לא ניכנס לכל זה, לא צריך לכל מוקש לדרוך עליו. אבל אז הגענו למלון קינג-דיוויד כדי לאכול ארוחת צהריים, והנושא היה תעסוקת חרדים. הזמנו כמה דוברים כדי שמשפחת שולץ תתעדכן בנתונים. אז ראשית היתה הצגה של עובדות על-ידי מנכ"ל לשעבר של ביטוח לאומי, שאמר ואנחנו עוד נשמע על זה מן הסתם, שכוח העבודה החרדי איננו קיים והוא מעמסה גדולה ודברים מהסוג הזה, מהמקובלות. ואחריו דיבר רב הכותל, הרב רבינוביץ שאתם בודאי מכירים את האיש, והוא נעמד וחצב להבות, ואמר הכל טעות, מדינת ישראל לא יודעת כלום על תעסוקת חרדים, הדבר היחידי הוא שהם פשוט לא משלמים, חוץ מזה הם עובדים, לא משלמים למדינה. בקצה השולחן ישב יהודי מבוגר, נענה לכינוי "הרב ליכטנשטיין" ראש ישיבת הר עציון. וראיתי שמדד הלחץ אצלו עולה ועולה ועולה, בשלב מסוים הוא נעמד, הכל מתנהל באנגלית כמובן, בשלב מסוים הוא נעמד ודפק על השולחן, "גייזל" "גייזל" "גייזל" באנגלית משובחת. אז זאת השיחה שהתנהלה וגב' שולץ והאדון שולץ, ממש מערכון של הגשש זה היה. וזה סיפור אחד.

עכשיו לקראת הדיון פה ניסיתי ככה, אני לא המתמחה בתחום, אבל ביקשו ממני להיות יו"ר, אז אמרתי נסתכל קצת על העובדות וגיליתי שאין עובדות. אנחנו נשמע את איש התמ"ת ולתמ"ת יש עובדות מסוימות, מולם יש דוח טאוב עם עובדות אחרות, ומולם יש סקר של מכון מותגים שחרדים הזמינו עם עובדות לגמרי אחרות. ויש לי רושם שיש תאימות מפתיעה בין מזמין הסקר לבין תוצאות הסקר. זה מקובל במדעי החברה. ואני לא יודע מה תהיה התוצאה. אבל אם מותר לי לומר, נדמה לי ואני מדבר כמי שמדבר מהבטן, אני לא מומחה ולא חוקר אבל אני רוצה לפתוח את הדיון וגם לגרום לאנשים להגיב. נדמה לי שהן בנושא התעסוקה והן בנושא ההשכלה של חרדים, יש תחושה שקורים דברים, שדברים זזים, שהכצעקתה אולי היה לו מקום בעבר אבל הוא הולך ומשתנה מול עינינו ואנחנו נמצאים בדור או ברגע שבו יכולים להיות שהדברים מקבלים זווית חדשה הן במישור הזה והן במישור הזה, הן בעבודה תעסוקה והן בהשכלה.

בעניין של תעסוקה זה לא רק מספרים, סוג העבודה, סוג הסיפוק האישי, מין העובדים, אצל מי הם עובדים, מהם התנאים הראויים לעבודה. זה לא רק מספרים של כמה אנשים מקבלים

משכורת זה הרבה יותר איכותי מזה. והוא הדין לגבי ההשכלה. איזה סוג השכלה. יושב פה אריאל ידבר על זה כשיגיע תורו, על המכללה, אני הולך ללמד שמה החל מיום שני, "דיני חברות", במכללה שהאבא של המקימה אומר שבכלל מגיע לערכאות אין לו חלק לעולם הבא. אז איך אנחנו מסתדרים עם כל זה? זה דברים תרבותיים שהם כמובן נוגעים ללב העניין. אז אני חושב שפתחתי מספיק. כללי המשחק שלנו הם כאלה, חצי שעה לכל דובר, רבע שעה למגיב שזה נרי, ואחרי זה דיון פתוח סוער ככל האפשר אדרבא.

המרצה הראשון זה מר אסף מלחי, שהוא רכז תחום חרדים מינהל מחקר וכלכלה במשרד התמ"ת, בבקשה:

אסף מלחי:

תודה רבה. צהריים טובים. תראו, נושא התעסוקה במגזר החרדי הוא נושא מורכב ביותר, רב מימדים ואנחנו למעשה במינהל המחקר מנסים לכמת חלק מהתחושות שאתה ואחרים מתארים לגבי שינויים גם בשוק העבודה וגם במערכת ההשכלה שאליה נכנסים צעירים חרדים. צריך להבין, יש פה קושי מתודולוגי מהותי אימננטי במסדי הנתונים הממשלתיים הקיימים, היינו, הסיבה שבה אנחנו החוקרים, הקהל הרחב, נתקל בנתונים שונים וסותרים לעתים די קרובות, נובעת מהעובדה שסדרות הנתונים שאנחנו נשענים עליהן, הן סדרות נתונים חסרות גם בגלל הגדרות של השאלה הגדולה ביותר שהיא גם שאלה חברתית, תרבותית וכלכלית, מיהו חרדי למעשה וכיצד ניתן להגדיר חרדי בשוק העבודה ובמערכת ההשכלה הגבוהה. ולכן בעצם אנחנו לא פעם ולא פעמיים נתקלים בנתונים סותרים.

עכשיו לחדשות הלא מפתיעות, אני מניח שרובנו יודעים שהאוכלוסייה החרדית מהווה מוקד של עוני או כיס של עוני, קרוב למעלה ממחצית מהחרדים מוגדרים עפ"י פרמטרים או מדדים שונים כאוכלוסייה ענייה, מהווים קרוב ל-20 אחוזים משיעור העניים בארץ. הסיבות המרכזיות קשורות לשיעורי התעסוקה הנמוכים ולמספר הנפשות הגדול במשק הבית, מדובר על משפחות גדולות למעלה בין חמש לשש נפשות במשק בית לעומת כשלוש נפשות במשק בית שאיננו חרדי, חילוני לצורך העניין. ועל כן בשנים האחרונות מהווה האוכלוסייה החרדית יעד למדיניות, לקידום תעסוקה והעלאת רמת ההכנסות של ממשלת ישראל או יותר נכון ממשלות ישראל, באמצעים שונים גם באמצעות ועזרה של המגזר השלישי אבל גם באמצעות משוא לתעסוקה ממשלתיים. זה לצד אוכלוסיות נוספות כגון האוכלוסייה הערבית ואוכלוסיית המוגבלים והנכים.

צריך להבין, אנחנו לא יכולים לטפל או להבין את מאפייני התעסוקה בעולם החרדי בלי להבין מאפיינים סוציו דמוגרפיים ואת רמות ההשכלה או את סוג ההשכלה של נשים וגברים חרדים ולכן אני אערוך פה איזושהי סקירה קטנה של מאפיינים מרכזיים שבחלקם הם מאפיינים ובסופו של דבר הם גם הופכים לחסמים, לכניסה לשוק העבודה המשוכלל, שוק העבודה הכללי. ככלל, החרדים נשים וגברים כאחד מעדיפים לעבוד בסביבה חרדית תחת מעסיק חרדי בסביבה בעלת צביון חרדי. חוזרים שוב פעם לנתונים הבסיסיים ביותר, כמה חרדים חיים בארץ, ושוב אנחנו חוזרים לבעיה המתודולוגית איך סופרים חרדים או מיהו חרדי. אנחנו מדברים על אוכלוסייה שנעה בין 630 ל-750 אלף נפש, תלוי בהגדרה, בין 9 ל-10 אחוזים מכלל האוכלוסייה בישראל. באופן כללי מדובר על אוכלוסייה מאוד מאוד צעירה עד גיל 20 מדובר על 63 אחוזים מכלל

החרדים. עד גילאי 5 הילדים החרדים מהווים כ-27 אחוזים מכלל הילדים בארץ. כשמדברים על גילאי העבודה הצעירים מגילאי 25 עד 44, אנחנו מדברים כיום על כ-10 אחוזים מכלל שכבת הגיל, שעפ"י תחזיות דמוגרפיות או תחזיות או תרחישים דמוגרפיים שונים, אנחנו כנראה נגיע בעוד כ-15 שנה לטווח בין 16 ל-18 אחוזים משכבת הגיל 25-44. ולכן מדובר בעצם בפלח הולך וגדל בגילאי העבודה העיקריים.

שוב פעם, אנחנו מנסים בכלים מתודולוגיים שיטתיים בעצם להעריך מה תהיה גודל האוכלוסייה החרדית בארץ. ישנן שתי חלופות מרכזיות שמתייחסות לעבודה שב-2025 החרדים יהוו בין 12 ל-15 אחוזים מכלל האוכלוסייה בישראל. כאשר חלקה והאוכלוסייה החרדית בפרט, יגיע בין 15 ל-20 אחוזים מכלל האוכלוסייה. לי הזכירה את זה במושב הקודם, מדובר בקצב גידול עצום, אדיר, אין כמעט אוכלוסיות אחרות בעולם שמתקרבות לקצב הגידול של הציבור החרדי. מדובר על בין 5 ל-6 אחוזים בשנה, כשהאוכלוסייה הכללית, הכללית לצורך העניין, זו האוכלוסייה החילונית, קצב הריבוי הטבעי עומד על כ-1.3. ולכן הנושא הדמוגרפי חייב לעמוד לנגד עינינו בכל דיון שקשור לנושא התעסוקה. שוב פעם, אני לא רוצה להתייחס לתרחישים מדאיגים או מפחידים שיצאו מבית מדרשו של מכון טאוב ופרופ' דן בן-דוד, אבל אנחנו חייבים להבין שקצב גידול בשיעורי התעסוקה חייב להיות בצמוד לקצב הגידול הדמוגרפי אם אנחנו רוצים להדביק את קצב גידול האוכלוסייה או בעצם להעלות את שיעורי התעסוקה.

מאפייני ההשכלה או סוג ההשכלה של הציבורי החרדי, ושוב כאן, אני באמת חוטא בהכללות גסות אבל כדי לבנות איזה תרחישים כמותיים אנחנו חייבים להסתמך על סדרות נתונים אחידות עד כמה שניתן. רוב הנתונים הם נתוני הלמ"ס מהסקר החברתי. ממוצע שנת הלימודים מוכיח מעבר לכל ספק שהציבור החרדי הוא ציבור למדני ומשכיל לכל דבר. מדובר על כ-14 שנות לימוד בממוצע, קצת יותר ממוצע שנות הלימוד של הציבור החילוני מצד אחד. מצד שני אנחנו יכולים לומר ברמת ודאות די גבוהה שסוג ההשכלה של נשים וגברים כאחד ושל גברים בפרט, איננה ישימה, לא ניתן לכמת אותה או לתמחר אותה בשוק העבודה הכללי, בשוק העבודה החופשי לצורך העניין. זאת מסיבה פשוטה. הגברים מגיל 13 ואילך כידוע לכם, לומדים לימודי קודש בלבד ולכן אינם רוכשים כישורים וידע הבסיסיים ביותר, החל ממתמטיקה, אנגלית ושימושי מחשב וכלה בכתיבה, כתיבה פשוטה של דוחות או של עמידה במבחנים פרונטאליים, דברים שפשוט לא נלמדים בישיבות ובטווח הקרוב אני גם לא רואה איך זה משתנה.

זה משליך באופן ישיר על סוגי ההשכלה. רק ל-10 אחוזים מהחרדים יש תואר אקדמי, לנשים קצת יותר, אצל גברים פחות. השכלה על-תיכונית ושימו לב, ל-42 אחוזים מהנשים החרדיות יש תואר על-תיכוני בעיקר בשל העבודה שהן לומדות במסגרות לחינוך והוראה ולכן הן זכאיות לתעודת הוראה שהיא תעודה על-תיכונית. אבל גם התעודה הזאת בעצם לא מאפשרת לחלקן המכריע להשתלב בשוק העבודה מכיוון שמלאי המשרות במערכת החינוך החרדית וגם מחוצה לה, הולך ומצטמצם, תהליכים שהחלו כבר בסוף שנות ה-70 והם נמשכים ביתר שאת גם בשנים האחרונות. מאפיינים שהם גם חסמים נוספים קשורים לפערים טכנולוגיים, פערים באוריינות. כ-40 אחוזים מהחרדים יש מחשב בבית וגם ל-25 אחוזים מהם יש חיבור לאינטרנט במחשב הבית, היינו כ-10 אחוזים ממשקי הבית החרדים יש חיבור לאינטרנט לעומת 85 אחוזים ממשקי הבית החילוניים. יש לנו נטיה לחשוב שהדבר הולך ומצטמצם, זאת אומרת שיש מגמות, יש אינדיקציות

לא כמויות אל איכותניות שמעידות על כך שיותר ויותר חרדים משתמשים באינטרנט גם במקומות עבודה, גם במוסדות לימוד אבל במשקי הבית עצמם כנראה פחות. וזאת על אף ולמרות ההגבלות ואיסורים של המנהיגות הרבנית בנושא. בכל זאת זה כלי שימושי מעין כמוהו לגבי חלק גדול מהאוכלוסיות החרדיות. אני חושב שהחסם המשמעותי ביותר אם מדברים על מאפייני ההשכלה וידע, קשור לעובדה שרמת הידע באנגלית של חלק גדול מהחרדים היא מאוד מאוד נמוכה. מבין המשיבים רק 18 אחוזים מהגברים הצהירו או טענו שיש להם ידע מספק או טוב באנגלית, דהיינו: דיבור, קריאה וכתובה באנגלית, זאת לעומת קרוב למחצית מהחילוניים. זהו חסם שנתקלים בו כמעט בכל הרמות, הן בהכשרות מקצועיות, הן בלימודים גבוהים וזה הולך ומתגלגל גם אל שוק העבודה. אנחנו בחנו, תחקרנו למעשה, שאלנו גם נשים וגברים בעלי השכלה גבוהה ממגוון גדול של מוסדות לגבי קשיים וחסמים במקומות העבודה, וראינו ששיעור גבוה מהגברים טוענים על קושי במקום העבודה בשימוש באנגלית, ובמידה והם נצרכים כמובן בשימוש באנגלית. למעשה החסם הזה הולך ומתגלגל גם אל שוק העבודה עצמו ולא רק בשלבי ההכשרה והלימודים.

לפני שאני אבחן את מאפייני התעסוקה, אני רוצה לסקור בקצרה מספר מאפיינים מרכזיים שבעצם גורמים לשיעורי תעסוקה נמוכים ולרמות עוני גבוהות יחסית במגזר החרדי. דבר ראשון, חובת השירות הצבאי. עדיין זה חסם מהותי מרכזי, הוא לא החסם היחיד והוא לא החסם היחיד אבל זה עדיין מהווה איזושהי אבן נגף בפני צעירים חרדים בעיקר בגילאים הצעירים עד גיל 30 בבואם להיכנס לשוק עבודה מסודר ושיטתי. אם הצעת משרד האוצר תתקבל להפחתת גיל דחיית השירות לגיל 22, ייתכן מאוד שישתחרר איזושהו פקק בדרך לכניסה לשוק העבודה, אבל עדיין יש פה הרבה מאוד חסמים שחלקם הזכרתי כגון החסרים בהון אנושי שנובעים מסוג ההשכלה של הגברים החרדים. לגבי הנשים – אני חושב שלי הזכירה את זה, אישה חרדית יולדת או מביא לעולם בימי חייה בין 6 ל-8 ילדים, הרבה יותר מאישה חילונית או מסורתית. הדבר מקשה מאוד על נשים רבות להשתלב באופן מלא, אני מדבר על משרות מלאות בהיקפים מלאים בשוק העבודה. לא פעם ולא פעמיים גם מדובר בחוסר כדאיות כלכלית, זאת אומרת, בגלל העלויות שכרוכות בטיפול בילדים מסגרות טיפוליות וחינוכיות לגיל הרך, לא תמיד יש לאישה חרדית את התמריץ המתאים והמספק להיכנס לשוק העבודה, בין באופן חלקי וגם באופן מלא. חסמים נוספים. כפי שאני אתאר את זה בהמשך, חלק גדול מהעובדים החרדים עובדים במגזר ציבורי. הדבר גורם משרות חלקיות ורמות שכר מאוד נמוכות באופן יחסי ביחס לענפי תעסוקה או סוגי משלחי יד נוספים.

דובר על כך לא מועט, תראו, ישנם שינויים לא מעטים. אנחנו מגלים שצרכי הפרנסה הולכים וגדלים אבל עדיין אנחנו נותרים עם מערכת ערכים ואידיאות שאיננה מעודדת תעסוקה בקרב קבוצות לא קטנות בציבור החרדי, בעיקר בציבור הליטאי ואחריו הציבור הספרדי שבעצם אימץ במידה רבה את מודל הלימודים הליטאי. ולכן אנחנו רואים שגם אם ישנם שינויים מסוימים בשיעורי התעסוקה או בכניסה לשוק העבודה – התפיסה החברתית עדיין לא מעודדת כניסה של גברים בשיעורים גבוהים לשוק העבודה. כל מה שתיארתי כרגע מתייחס בעיקר לחסמים ובעיות שקשורות להון באנושי, בעצם לצד ההיצע של כוח אדם מצד עובדים חרדים. צריך להבין שיש להם גם חסמים מצד המעסיקים מצד הביקוש לעובדים. ישנם ביקושים יחסית נמוכים לעובדים

חרדים במגזר הפרטי, במגזר העסקי, שנובעים ממגוון גדול של סיבות. חלקן קשורות לחוסר מודעות ליכולות ולאפשרויות להעסקת חרדים אבל בעיקר נוגע לעובדה שישנן חששות שנובעות מפערים תרבותיים וחברתיים. מעסיק חילוני פשוט לא מעוניין ולא מוכן להכניס את עצמו לקלחת שנקראת להעסיק חרדים, דורש ממנו לא מעט התאמות ושינויים, גם אם זה משתלם כלכלית לעתים – לא תמיד יש את המוטיבציה ואת הרצון.

לכן אנחנו רואים בעצם מעט מאוד עובדים חרדים במגזר העסקי. מדובר על קרוב ל-50 אלף עובדים במגזר העסקי, עובדים חרדים, הם מהווים בסה"כ פחות מ-2.5 אחוזים מכלל העובדים במגזר העסקי. בעצם מדובר על קבוצה מאוד מאוד קטנה והייתי אומר אפילו זניחה בשוק העבודה הכללי. יתירה מזאת, גם מי שכבר עובד במגזר העסקי – מועסק לרוב על-ידי מעסיק דתי או חרדי. זאת אומרת, רק 27 אחוזים מהעובדים החרדים מועסקים על-ידי מעסיק חילוני. שוב פעם, אנחנו רואים כאן את הפער החברתי/תרבותי. שאלנו במדגם מייצג של חברות, מה לדעתן הסיבות שבגינן הן לא מעסיקות עובדים חרדים, 95 אחוזים מהמעסיקים טענו שמכיוון שאין הפרדה במקומות העבודה הם יתקשו מאוד לקלוט את העובדים. דרך אגב, הדבר גם נכון לגבי העובדים עצמם, זאת אומרת התנאי הראשון של דורשי העבודה החרדי מתייחס לעובדה שיש צורך הפרדה כלשהי, הפרדה מסוימת במקום העבודה. הדבר מוביל אותנו למחשבה על הצורך של חלק מהמעסיקים בבואם לקלוט עובדים חרדים, לערוך התאמות כלשהן לאורח החיים ולצרכים של העובדים החרדים.

הדגשתי את הנושא של העבודה במגזר הציבורי. הפערים כאן הם מאוד דרמטיים הייתי אומר, רק כשליש מהעובדים החרדים עובדים במגזר הציבורי ובעיקר בתחום החינוך וההוראה, לעומת זאת כשני שליש מהנשים החרדיות עובדות במערכת החינוך. הדבר מוביל לרמות שכר נמוכות ולהיקפי משרה נמוכים. הדבר נכון גם לגבי גברים אבל בשיעורים קטנים יותר. לעומת זאת, שימו לב לאחוזים העובדים בשירותי הבנקאות ושירותים עסקיים, ענפים עתירי שכר אפשרויות קידום וענפים חזקים מה שנקרא, בסה"כ כ-10 אחוזים מהעובדים החרדים עובדים בענפים הללו לעומת כמעט 20 אחוזים בקרב העובדים החילוניים. הדבר מסביר במידה רבה חלק מהפער שאני תכף אראה לגבי נושא השכר וההכנסות. היקפי המשרה. היקפי המשרה של העובדים החרדים בייחוד של הנשים החרדיות, רק 30 אחוזים מהעובדות החרדיות עובדות במשרה מלאה. הדבר נובע מהעובדה שחלקן המכריע עובדות בתחומי החינוך כמורות, גננות, חינוך מיוחד וכיוצ"ב, ובתוך המגזר החרדי אין כמעט משרות, מדבר על חלקיקי משרה, הרבה פעמים פחות משליש או 20 אחוזים משרה.

שיעורי התעסוקה של העובדים החרדים, של האוכלוסייה החרדית, נמוכים. זאת עובדה ידועה. בממוצע רב שנתי אם אנחנו מנסים לכמת את העשור האחרון, אנחנו מדברים על כ-37 אחוזים בקרב הגברים ו-49 אחוזים בקרב הנשים. לצורך ההשוואה, שיעורי התעסוקה של גברים חילוניים עומד על כ-80 אחוזים בממוצע רב שנתי ושיעור התעסוקה של הנשים החילוניות עומד על כ-70 אחוזים. אינדיקציות נוספות שאנחנו מגלים בשנים האחרונות, מתייחסות לשיעורי האבטלה. שיעורי האבטלה של הציבור החרדי גבוהות משיעורי האבטלה של הציבור החילוני בכ-5-4 אחוז. אנחנו מעריכים שזה איזושהי אינדיקציה למוטיבציה הולכת וגדלה לכניסה לשוק העבודה אבל

מפאת החסמים שתיארתי להלן, חלק גדול מדורשי העבודה החרדים פשוט לא מצליחים למצוא עבודה נאותה או לא מצליחים למצוא עבודה בכלל.

כדי לסבר את האוזן אני רוצה שנשים דגש על המגמות בשיעורי התעסוקה ושוב אני מדגיש את הבעייתיות של מסדי הנתונים שנשענים על הסקר החברתי שבעצם מגדיר את החרדים בהגדרה הרחבה כל מי שמגדיר את עצמו כחרדי הוא חרדי. אז אם אנחנו מסתכלים על העשור האחרון אנחנו רואים שינוי לטובה של 7,8 נקודות אחוז בפחות מעשור, אבל אם אנחנו בוחנים מסדי נתונים נוספים של הלמ"ס, אנחנו רואים שבהגדרה המצומצמת, הצהרה של חרדים, במסגרת סקר כוח אדם שבו מגדירים חרדי עפ"י מוסד הלימודים האחרון שלו, אז עפ"י סקרי כוח אדם העלייה בשיעורי התעסוקה היא מאוד מאוד נמוכה, היא מסתכמת ב-2 אחוז והיא מגיעה ל-23 או 24 אחוזים לכל היותר לגברים חרדים. המגמות הללו הולכות אחורה, זה קצת לא מדויק אבל אנחנו רואים שבשנות ה-80 שיעורי התעסוקה של הגברים החרדים היו הרבה יותר גבוהים וזה שוב פעם קשור למימדים של מה שנקרא "חברת הלומדים" ולגבי העובדה שבעבר היו הרבה יותר משרות למרות הגידול הדמוגרפי הפנומנאלי למעשה, היו הרבה יותר משרות בתוך המגזר החרדי ובתחומים שונים.

לגבי הנשים החרדיות אנחנו רואים עלייה מתמשכת החל משנות ה-80 ועד לימינו אנו, למרות שהעלייה בשיעורי התעסוקה בקרב הנשים החרדיות היא הרבה יותר מתונה. ככלל שיעורי התעסוקה שלהן הרבה יותר גבוהים מאשר של הגברים החרדים. כאמור, פערי השכר נובעים גם מסוג המשרה וגם מהיקפי המשרה, אנחנו מדברים על הכנסה ממוצעת של כ-6,000 ₪ לעומת כ-12 אלף ₪ למשפחה שאיננה חרדית, חילונית או מסורתית. ופחות ממחצית מרמת ההכנסה של משפחה חילונית. פערי השכר נשמרים גם בשכר ולא רק ברמות ההכנסה הן אצל גברים והן אצל הנשים החרדיות. אנחנו מניחים, מינהל המחקר למעשה מניח, המגזר הציבורי למעשה מיצה את עצמו, אנחנו לא יכולים לצפות שהחרדים יוכלו להמשיך ולעבוד במשרות המסורתיות בין אם זה משרות תורניות של גברים או במשרות הוראה וחינוך של נשים. עפ"י הערכות, ואנחנו מתייחסים על כ-5,000 מסיימות של מסגרת הסמינרים של בית יעקב. ההערכה האופטימאלית, אני חושב שזה אפילו פחות, נרי, אני אשמח אם תתקן אותי.

נרי הורוביץ

80 מקבלות תפקידי הוראה מלאה.

אסף מלחי

במחזור.

נרי הורוביץ

במחזור, מתוך 4,600. ועוד כמה עשרות בתומכי חינוך.

אסף מלחי

תודה על התיקון ועל החידוד. צריך להבין, פשוט אין שום אפשרות שנשים חרדיות תועסקנה בעתיד במגזר הציבורי ולכן אנחנו מסיקים מכך שהמגזר הפרטי, המגזר העסקי חייב לשמש פלטפורמה להרחבת העסקתם של חרדים בעלי הכשרה מקצועית והכשרה גבוהה, לימודים גבוהים. תידרשנה התגייסות דרמטית להערכתנו של ממשלת ישראל הן בתקציבים והן בתכניות לעידוד תעסוקה גם בקרב המעסיקים וגם בקרב המועסקים החרדים. חלק מהתכניות כבר פועלות מזה כעשור, עשור וחצי, חלקן הגדול על בסיס ארגונים של המגזר השלישי עם שיתופי פעולה של ממשלת ישראל. אנחנו מניחים ששיעורי התעסוקה של הגברים יגדלו בקצב הולך וגדל, הרבה יותר מקצב גידול שיעורי התעסוקה של הנשים החרדיות. אנחנו מקווים שהדברים יתממשו בשנים הקרובות. שוב פעם, נדרשים כאן הרבה מאוד תקציבים והרבה מאוד שינויים מערכתיים כדי לקלוט עובדים חרדים במגזר הפרטי. תודה.

ידידיה שטרן

תודה רבה. זה היה מאוד מאיר עיניים. ואתה טוען בעצם שההבדל בין הסקרים השונים נובעים מהבעיה המתודולוגית של הגדרת קבוצת המחקר.

אסף מלחי

זה גם נכון.

ידידיה שטרן

מעניין מאוד. עו"ד אריאל דרעי, הוא מנכ"ל המכללה החרדית בירושלים, שזה מפעל מדהים ואני מניח שאתה תתאר לנו אותו, אז אני אחסוך ממני את השבחים.

אריאל דרעי

צהרים טובים לכולם, אני קודם כל רוצה להודות למארגני יום העיון הזה, על ההזדמנות המכובדת שניתנה בכלל לכל מה שנקרא "השכלה גבוהה ואקדמיה לחרדים" ולמרות חילוקי הדעות שהתגלעו פה במושב הקודם, אני רוצה לקוות שזה יוביל אותנו לאיזושהו צעד נוסף להבין קודם כל, להתגבר על הפערים שבין השקפת העולם החרדית תורנית לבין השקפת העולם האקדמית, אולי המילה אפילו "פערים" היא מילה עדינה מדי, יש פה איזושהי התנגשות חזיתית בין שני העולמות האלה. אני מניח שכל אלה שיושבים פה מסביב לשולחן מכירים את ההתנגשות הערכית הזו אבל אני רוצה לפתוח דווקא באיזושהי אנקדוטה מעניינת שמנסה קצת לצייר את אותה התנגשות, ודווקא מפיו שאני חושב, הסמכות התורנית שנחשבה אז ואז כיום כסמכות התורנית היותר ליברלית, היותר פתוחה לכל מה שנוגע לציונות, להשכלה גבוהה, להשתלבות בחברה, ואני מדבר כמובן על הרב קוק זצ"ל. והנה דווקא הוא בטקס חנוכת הבית של האוניברסיטה העברית במתחם הר הצופים, בשנת 1925, עולה רב קוק ומול קהל של עשרת אלפים אנשים ביניהם מכובדים, ראשי האוניברסיטאות מהארץ ומהעולם, ראשי היישוב, רבנים, עולה הרב קוק, שאני אומר עוד הפעם, אנחנו מכירים אותו מכירים את הדמות, והוא מנסה ובנאום די ארוך ומתפתל, הוא מנסה ככה לצייר את אותו מתח שיש בין השקפת העולם התורנית והשקפת העולם האקדמית. ואני רוצה לצטט משהו, הרב קוק מנסה לשרטט שני מהלכים שקיימים באומה

היהודית: האחד הוא קורא "המהלך הפנימי" שהוא מדבר על המהלך שכולו קודש, הוא נשען על לימודים תורניים במתכונת הישיבתית הרגילה. ואת המהלך השני, מה שהוא קורא לו "מהלך הרוח באומה" כשהוא מתכוון כמובן להשכלה הגבוהה, לתעסוקה, להשתלבות ומחקר ולדברים מעין אלה. ואז אפילו הרב קוק הוא מציג בצורה די ברורה את הפחד ואת החשש מפני העירוב ואולי אפילו גם את ההפסדים שהחברה החרדית והחברה הכללית, ההפסדים שעלולים להיגרם לה כתוצאה מאותו עירוב בין שני המהלכים האלה, אפילו מגיע גם עד הנושא של התבוללות רעיונית ומעשית שנוצרת כתוצאה מהעירוב הזה.

אבל הרב קוק הוא עדיין סמכות תורנית. אחריו עולה לדוכן הנואמים דווקא מי שנחשב לימים כמשורר הלאומי, חיים נחמן ביאליק, שאף הוא היה בחור ישיבה בעברו, שנה וחצי, ואני רוצה לצטט משהו שאומר שינסה להסביר מה שאנחנו בכלל בכלל המוסדות האקדמיים שחלקם יושבים פה ואני יכול להעיד על עצמנו, מה שאנחנו מנסים לעשות במכללה החרדית, וביאליק אומר ככה, בית המדרש לתורה ולחוכמה שהוקם על הר הצופים יהיה משונה הרבה גם בחומר הבנין וגם בתוכנו ובצורתו, מבתי המדרש הישנים. אבל רבותיי, וככה הוא קורא לכל אותם האנשים שהיו מסביב, אל יימסו הבונים באבני הגזית השלמות של בתי המדרש הישנים שיכולות לשמש אבני שתיה ואבני יסוד לבנין החדש. וזה בעצם מה שאנחנו מנסים כל אותם אלו שעוסקים בהשכלה הגבוהה לחרדים, אנחנו נשענים על העבר, מתבססים על העבר אבל אנחנו מנסים להסתכל קדימה ולנסות לגשר על אותם פערים. אז אני אומר, ימי של המתח הזה בין השכלה גבוהה והשקפת עולם תורנית הם כימיה של ההשכלה הגבוהה ואני חושב למרות התמורות הדי רחבות שחלו בה בעשור האחרון לפחות, אני לא חושב ויסקימו אתי אנשים שמגיעים מהעולם החרדי, אני לא חושב שאי פעם ההתנגשות הזו תיעלם. אני לא חושב אי פעם שהשקפת העולם התורנית תוכל להיות ולדור בכפיפה אחת עם השכלה גבוהה, לפחות לא בליבת החברה החרדית.

נעבור קצת למישור היותר מעשי והתכליתי מה שקורה בפועל. מה שאנחנו מרגישים שמבחינות רבות נחצתה נקודת האל חזור בכל מה שקשור לכניסתם של חרדים לעולם ההשכלה הגבוהה והאקדמיה, ובמובנים רבים נחצתה נקודת האל חזור גם בכניסתה של האקדמיה לתוך החברה החרדית. הדברים האלה אמנם לא באים לידי ביטוי מבחינה מספרית ואני יודע שהמספרים עדיין לא מספקים אבל אני אעמוד על זה אח"כ. כיום קיימים לא מעט מרכזי לימודי אקדמיים לחרדים, יש את מכללת "נבחר" בבני-ברק, יש את המכללה החרדית "ירושלים" שהקימה הרבנית עדינה בר-שלום ובה אני עובד. יש את הקמפוס של קרית אונו באור-יהודה ואצלנו בירושלים יש את "מכון לב" שפתח בשנים האחרונות תכניות לימוד לחרדים. יש את המרכז האקדמי "כרמל" ועוד מרכזים נוספים שהם מקיימים תכניות כאלה ואחרות עבור חרדים. בסה"כ לומדים היום סטודנטים ותלמידי מכינה כ-4,000 סטודנטים. וכמו שכולם יודעים, הממשלה, משרד החינוך יותר נכון יו"ר המל"ג והות"ת בתכנית החומש, מתעתדים לתקצב עוד 3,000 סטודנטים בשלוש השנים הקרובות. אני מאמין שבעבודה נכונה המספרים האלה ילכו ויגדלו בשנים הקרובות ובקצב הרבה יותר מהיר.

במקביל, כמות הפונים והמתעניינים שזה נתון לא פחות משמעותי למוסדות להשכלה גבוהה לחרדים, הולכת וגוברת. אני אתן דוגמה מאצלנו, אני לא יודע מה קורה במקומות אחרים, למרות ששנה"ל האקדמית ברוב המוסדות האקדמיים כבר נפתחה, אצלנו אנחנו עדיין נמצאים בתקופת

רישום. אני אעמוד על זה תכף על ההסבר למה זה. אבל עשינו איזושהי בדיקה לראות כמה סטודנטים וסטודנטיות פוטנציאליים פנו אלינו, בוא נאמר מאחרי פסח, ועד עכשיו פנו אלינו לא פחות מ-3,500 מתעניינים פוטנציאליים. בסופו של דבר אחוז המתקבלים הוא מאוד נמוך כי אנחנו עומדים בתנאי הקבלה של המוסדות האקדמיים ואם המוסדות האקדמיים היחס מתקבל אחד על כל ארבעה פונים – לצערנו בשלב הזה זה אותו יחס. אבל כמות המתעניינים היא די גדולה, היא די מפתיעה וכמות הלומדים לא בהכרח מצביעה על הפוטנציאל הגלום בחברה החרדית.

ראונו

גברים ונשים?

אריאל דרעי

גברים ונשים, כן. אני יכול לומר, אני אומר עוד הפעם מהנתונים שלנו, אנחנו יש לנו כיום 400 בוגרות. כל בוגרת החל מקלינאות תקשורת, בעבודה סוציאלית, בייעוץ חינוכי, כל הבוגרות שלנו, כשאני מדבר כל אלה שיכולות לעבוד, אם היא לא בחופשת לידה או שהיא לא רוצה, כולן עובדות. 95 אחוז, יש לנו יועצת השמה שעומדת בקשר עם הבוגרות, כולן עובדות וגם לא בתוך החברה החרדית. בוגרות של מדעי המעבדה הרפואית שלמדו אצלנו, מועסקות בקופ"ח, מועסקות בבתי-חולים. אצלנו אין עדיין בוגרים, אבל יש לנו מסלול של מדעי המחשב וסטודנטים שלנו, המסלול הלימודי מתקיים מטעם מכללת הדסה, סטודנטים שלנו עובדים בחברות היי-טק בהר-חוצבים ובגן הטכנולוגי. אין לי עדיין נתונים.

במקביל, מתרחשים כמה תהליכים נוספים שאנחנו רואים אותם, אנחנו חווים אותם בעבודה היומיומית, אני מקבל לא מעט פניות ממוסדות אקדמיים רגילים שאומרים, בואו תעזרו לנו לפתוח תכניות לימוד ייחודיות לחרדים, הם מבינים את הפוטנציאל קודם כל הכמותי שנמצא בחברה החרדית, הם מבינים את הפוטנציאל האיכותי, הם רואים גם את המספרים הם מבינים שכדי להגדיל את מאסת התלמידים שלהם החברה החרדית היא מאגר לא מבוטל. ואני מניח שאנחנו נראה בשנים הקרובות עוד ועוד מוסדות אקדמיים שפותחים תכניות לחרדים. אבל יותר חשוב מזה, גם במוסדות הלימוד החרדים הקלאסיים ובעיקר ואני אולי אגיד משהו בשלב הזה עדיין בשלב התחלתי, בעיקר בסמינרים, מתחילה לחלחל ההבנה וההכרה שללא לימודים אקדמיים הם יהיו בבעיה הולכת וגדלה בשנים הקרובות. ופונים אלינו סמינרים שנחשבים שהם לב ליבה של החברה החרדית, ומנסים למצוא את הדרך לפתוח תכניות לימוד אקדמיות לבנות האלה וכולנו מבינים לפי הנתונים, הנתונים של משרד החינוך, מדברים על כ-7,000 בנות בכל שנתון. זה מעורר קשיים, המועצה להשכלה גבוהה לא מוכנה שזה יהיה בסמינרים והסמינרים לא יכולים מבחינת ההשקפה שלהם להוציא את הבנות החוצה. אבל אין ספק שמתחת לפני השטח מתרחשים תהליכים שאני מניח שבשנים הקרובות יבשילו ויגדילו בצורה הרבה יותר משמעותית גם את המספרים.

אם אני מנסה קצת לנתח את השינויים הדרמטיים האלה ולהבין כתוצאה ממה הם נגרמים אז בעצם יש לדעתי שלוש סיבות עיקריות: קודם כל הסיבה הראשונה, המהלך הראשון הוא סיבה

של אין ברירה. כפי שהציג אסף, הלחץ הכלכלי הגובר והולך על המשפחה החרדית הממוצעת הוא באמת בלתי נסבל, במיוחד בעקבות הקיצוצים החריפים בתשלומי העברה, בקצבאות הילדים, בתקציבי הישיבות והכוללים, הלחץ הכלכלי הוא באמת גדול וזה מוביל את המשפחה עצמה, את הפרטי בתוך המשפחה ואת הרבנים ואת מנהיגי הציבור, לחפש מקורות הכנסה נוספים. כשכוחות השוק קובעים בעצם שהדרך להגדיל בצורה משמעותית את היכולת בכלל להתפרנס וגובה ההכנסה עוברת דרך האקדמיה, אז בעצם זה מהלך של אין ברירה שמוביל בהכרח את החרדים לאקדמיה. זו הסיבה הראשונה.

הסיבה השנייה, היא דווקא סיבה פנים חרדית. הולכת ומתגבשת בתוך החברה ההבנה וההכרה גם אצל הרבנים גם אצל האנשים בתוך הקהילה שהחברה עצמה זקוקה יותר ויותר לאנשי מקצוע שבאים מתוכה, שמכירים את המאפיינים הייחודיים של המשפחה החרדית, של הילד החרדי, שמכירים את השפה, שמכירים את עולם התוכן של המשפחה החרדית. זה באה לידי ביטוי הרבה יותר בתחום הטיפולי כמו פסיכולוגיה, עבודה סוציאלית, קלינאות תקשורת, סיעוד. כל התחומים הטיפוליים האלה הרבנים מבינים שאי אפשר כבר להתעלם מזה, צריך לתת טיפול מקצועי פורמלי ואי אפשר להישען על מסגרות לא פורמליות או לא מקצועיות. והרבנים נותנים לכך הכשר שבשתיקה ואני אומר יותר ויותר בתחום הטיפולי.

הסיבה השלישית נעוצה, ושוב, מסתמך גם על הנתונים שאסף אמר קודם, הגידול במבורך בחברה החרדית מייצר מטבע הדברים שונות הולכת וגדלה. עמדו על זה במושב הקודם, תמיד היתה שונות בחברה החרדית, תמיד היו בה כל מיני רבדים. הגידול מעצים את השונות הזו. ויותר ויותר אנשים רואים את עצמם חרדים למרות שהם, אולי הם בהגדרות שלפני 20 שנה או 30 שנה, הם אולי לא היו מבחינה דתית היו נחשבים כחרדים, השונות הזו והחשיפה לעולם המודרני ולהיצע שהוא יכול להציע, מביאה בסופו של דבר את הסטודנטים והסטודנטיות החרדים להשכלה הגבוהה כי הם מניחים שהם יכולים להיות בעולם האקדמיה ועדיין להיחשב חלק מהחברה האותנטית שלהם.

אשר כח:

אמרת שונות ואח"כ פיתחת את זה ל....

אריאל דרעי:

לא, אמרתי שני דברים, יש שונות כי אני אומר עוד הפעם, אולי ניקח אותי כדוגמה, אני לא יודע אם לפני 20 שנה אני הייתי נחשב חרדי. היום אני רואה את עצמי חרדי, החברה רואה אותי כסוג של חרדי, כעוד סוג של חרדי. אני למדתי בשנת 1998, אני אספר על עצמי אולי. בשנת 99 הייתי במה שאז נקרא מכללת יהודה ושומרון. למדתי כלכלה. ואז הייתי סוג של אאוט-סיידר. בשביל מה אתה צריך, עזבתי את הכולל, הלכתי השלמתי בגרות, לא היו שום מסגרות לימוד אקדמיות לחרדים, הייתי צריך להשלים את כל הבגרות מההתחלה ועד הסוף לבד. הייתי סוג של אאוט-סיידר ואפילו במובן מסוים הרגשתי שהחברה אומרת לי, טוב, הלכת החלטת לעשות את הדרך שלך אתה כבר מחוץ לגבולות שלנו. היום אני לא חושב שזה ככה, היום אני חושב שסטודנטים וסטודנטיות לומדים באקדמיה ובגלל השונות החברה יותר, הגבולות של החברה הלכו והיטשטשו

ועדיין אתה יכול ללמוד באקדמיה ולהיחשב גם מבחינתך האישית אבל גם מבחינת החברה כחלק ממנה. אבל המניע העיקרי ואולי המרכזי דווקא לא נוגע, שאני חושב שהוא מוביל את התהליך הזה, דווקא נוגע לחלק של המדינה ושל הרשויות מסביב בתהליך הזה. ואחרי לא מעט עשורים שהמדינה נקטה מה שאני קורא "מדיניות חד-צדדית". המדינה אמרה לחרדים אתם לא תורמים, אתם לא משתתפים בשוק העבודה, אתם לא רוכשים השכלה גבוהה, אתם לא משרתים בצבא. המדינה החליטה קצת, בעשור האחרון לפחות מבחינה אקדמאית אבל כפי שאני רואה פה נציגים גם בתחומים אחרים, המדינה החליטה במקום רק לדבר ולקבול ולהתלונן אלא גם לעשות מעשים והתחילה ליצור את המסגרות שיתאימו לחברה החרדית.

אני אומר עוד הפעם, אני אחזור לדוגמה שלי, 10 שנים לפני עזב אחי את הישיבה, אנחנו גרנו במושב בצפון, כל המשפחה חרדית קלאסית, ההורים עולים ממרוקו אבל חרדים. כל האחים למדו בישיבות שחורות מההתחלה ועד הסוף למדו בבית-יעקב, כל הבנות למדו בסמינר. ואחי, כשהוא החליט להתגייס לצבא זה היה ברור שזה בא על חשבון הרמה הדתית התורנית בהשקפת העולם שלו. זה היה ברור וזה באמת לידי בא ביטוי כי הוא התגייס לצנחנים ולאט-לאט הוא עזב את הדת. אותו דבר אברך שידע לפני 10 שנים או 20 שנה, שהוא הולך לאקדמיה, זה בוודאי בא על חשבון הרמה התורנית שלו, הוא הצטרך לשבת באותו חדר ללמוד עם נשים, לא תהיה לו הפרדה, לא תהיה לו התאמה, ובכלל אם הוא יצליח בכלל להתקבל ללימודים האקדמיים. אם הוא יצליח – איך הוא ישרוד אותם, אבל זה בוודאי בא על חשבון הרמה התורנית שלו. המימד הזה השתנה לא מעט בזכותה של המדינה, כמובן גם בזכותם קודם כל אנשים שפתחו את המסגרות האלה, אם זה הרב פוגל ואם זה עדינה בר-שלום ואנשים אחרים, אבל המדינה הבינה את הרעיון הזה שצריך ליצור מערכת שלמה של התאמות למגזר החרדי כדי שזה לא יבוא אחד על חשבון השני. ואנחנו רואים את זה בצבא ואנחנו רואים את זה בתעסוקה שחר כחול ושחר ירוק או כל "השחריה" וכל המסגרות האלה והשירות האזרחי.

והמדינה העבירה אליה בעצם את האחריות ורק יצירת המסגרות האלה שהן ייעודיות, ייחודיות לחרדים הצליחה להעביר את המסר שאתה יכול לשלב במסגרות האלה בלי שיבוא בהכרח על חשבון הרמה התורנית הדתית שלך. בתחום של השכלה גבוהה ההתאמות האלה, מעטפת ההתאמות הזאת היא רחבה, היא ארוכה, אני לא אוכל לנגוע בכל הנקודות האלה, אבל היא מתחילה קודם כל במינימום בהפרדה בין נשים לגברים, בהתאמה של שעות הלימוד, הגברים אצלנו לומדים בשעות אחה"צ כאשר המכללה פתוחה עד 11:00 בלילה. למה? כדי לאפשר או לסטודנטים או ללמוד בשעות הבוקר או לעבוד ולהתפרנס. שיעורי עזר – תכף אגע בזה, הסטודנטים והסטודנטים מגיעים עם פערי ידע עצומים, בלי שיעורי עזר בלי תגבור לימודי, בלי ליווי אישי מנטלי צמוד לאורך כל תקופת הלימודים- ההלם שהם חוטפים כשהם נכנסים. התחילה אתמול אצלנו מכינה קדם אקדמית נוספת ואני כל פעם שאני נכנס למכינות אני אומר להם, בחודש הראשון אתם תהיו בשוק, קחו נשימה עמוקה, אל תחשבו שאלה לידכם יודעים יותר טוב, תסתכלו על אלה שסיימו את המכינה, הם היו בהלם בדיוק כמוכם. כל זה דורש סל של התאמות. אני אומר מבחינת השעות, מבחינת הליווי האישי, שיעורי העזר, התמיכה הכלכלית. המדינה סופסוף הבינה שכדי לפרוץ לתוך החברה החרדית היא צריכה לתת סיוע כלכלי וברוך השם בשנים האחרונות המדינה עושה את זה בשיתוף עם גורמים פרטיים, עם קרנות עם "קמח"

עם קרן "ידידי טורונטו" עם "חלמיש" ועם גורמים פרטיים אחרים שאומרים או-קיי, למרות שאני לא יודע אם מבחינה משפטית זה עומד בכללי השוויון אבל אני חושב שהמדינה אמרה יש לי אינטרס מובהק פה לתמוך באותה קבוצה והיא עושה את זה וזה בעצם פרץ את הדרך.

אברהם שולץ:

מה רמת הידע שלהם בסוף הלימודים?

אריאל דרעי:

המכינה והנה זה עוד דבר אחד שהוא די בולט, סוף סוף בשנים האחרונות יש מכינה ייעודית לחרדים. המועצה להשכלה גבוהה, משרד החינוך האגף לחינוך מבוגרים, הבין את העובדה שהחרדים צריכים מכינות ייעודיות ובנו מכינות ייעודיות לתחומי הלימוד הספציפיים. אם תלמיד הולך ללמוד מדעי המחשב – נוותר לו על לימודי היסטוריה כי הוא לא זקוק להיסטוריה במדעי המחשב. מכינות ייעודיות דרך אגב זאת לא המצאה ייחודית לחרדים, היא קיימת בכל המדינות הקדם אקדמיות בארץ, רק בנו מסלול מיוחד לחרדים. במהלך המכינה הבסיס הם לומדים שלושה מקצועות עיקריים: מתמטיקה, אנגלית וכתובה מדעית שזה בעצם עברית. הם מגיעים עם אפס ידע. באמת לפעמים המרצים עצמם נכנסים לסוג של הלם. מרצה אמור לקחת את הסטודנט תוך שנה להביא אותו לרמה של ארבע יחידות במתמטיקה, ארבע יחידות באנגלית ושתי יחידות בעברית. אבל הוא אומר איך אני אעשה את זה אם אני לוקח לי חודש רק לתרגל את ה-ABC. הם מתחילים במשוואות אבל התלמידים בעצם נמצאים בחשבון בסיסי כי למרות שמבחינה פורמלית לימודי הליבה מתקיימים במשרד החינוך עד גיל 13 או 12, בפועל זה לא קורה, בפועל בכיתה ז' ו-ח' כבר התלמידים מפסיקים ללמוד. וגם כשהם לומדים לפני כן היחס שיש ללימודי החול הוא יחס מאוד הייתי אומר מזלזל. ולכן אני אומר אחרי שנה הם מגיעים עם בגרות במתמטיקה, אנגלית ועברית והם עושים תוך כדי השנה הזו את המבחן הפסיכומטרי.

אני חושב שהנתונים שאני אומר מוכרים לכל אלה שעוסקים. ניתן דוגמה את הגברים. ממוצע הציונים הפסיכומטרי השנה במועד האחרון, עמד על 530 נקודות. וקבוצה אצלנו של סטודנטים שהגיעו כמו שאמרתי עם אפס רקע, השנה היה לה מכינה מקוצרת ובתוך תשעת חודשים הם עשו מתמטיקה, אנגלית ועברית ופסיכומטרי, וזה חוץ מלדבר על הקשר התרבותי, בוא נאמר הפסיכומטרי הוא תלוי תרבות או לא תלוי תרבות, ולשמחתנו הם הגיעו לציונים, ממוצע הציונים בכיתה היה גבוה מממוצע הציונים בארצי. שנה קודמת זה היה כבר באמת כאילו חשבנו שיש פה איזשהו כשל כי היתה לנו קבוצה של 50 בחורים שלמדו שרצו להתקבל למדעי המחשב וממוצע הציונים היה גבוה ב-50-60 נקודות מהממוצע הארצי, וזה דבר שאי אפשר להבין אותו כשאתה לוקח בחור ישיבה חסיד או ליטאי ספרדי או אשכנזי, אצלנו לשמחתנו אין את הפערים האלה ואין את ההבדלים האלה, ואתה מביא אותו לרמה שהוא צריך בכלל כל עולם המושגים, צורת החשיבה באקדמיה היא צורת חשיבה אחרת. בכלל, אנחנו מדברים לפעמים על חינוך לאקדמיה. אברך בכולל או בחור ישיבה בישיבה, מגיע לאיזושהי מערכת כללים שהיא הרבה יותר גמישה, לוחות הזמנים הם פחות קפדניים, צורת הגשת העבודות היא שונה, צורת החשיבה היא בכלל שונה לגמרי. ולקחת אותם ולהביא אותם בשנה אחת לעמוד בתנאי הקבלה של האוניברסיטאות, זה באמת מהלך יוצא דופן שהוא מצביע על הפוטנציאל האמיתי שיש בחברה החרדית.

דיברנו על פערי ידע, אצל הבנות המצב הוא הפוך. הבנות מסיימות את הסמינרים עם ידע שאנחנו חושבים שלא נופל ברמתו ממה שמסיימות בוגרות התיכונים. לעתים בתחומים מסוימים הן גם לומדות הרבה מעבר למה שלומדות הבנות בתיכונים הרגילים, אם זה בהיסטוריה, אני רואה חומרים שהאחייניות שלי לומדות בהיסטוריה, זה תכניות לימוד לזכור כל מיני תאריכים וכל מיני, בעברית הן לומדות ברמה יותר גבוהה. הבעיה היא שאין הכרה פורמלית רשמית של המדינה ושל המוסדות האקדמיים בלימודים האלה. ואז יוצא שבת שסיימה 14 שנות לימוד, ברוב המקרים היא נשואה ולפעמים גם עם ילדים, היא צריכה להיכנס למכינה אמנם של שנה, של תשעה חודשים והיחס אליה כמו ילדה שסיימה בגיל 15 פרשה מהתיכון. אין לי ספק, אני יודע שממש בימים אלה מקיים משרד החינוך עם הנציגים החרדים איזשהו סוג של הידברות כדי להוציא איזשהו סיכום שיתגבר על הבעיה הזאת. אין שום ספק שברגע שהבעיה הזו תיפתר זה ירחיב מאוד את ההנגשה.

אשר כהן

האקוויולנטיות הזו היא מקובלת גם על האוניברסיטאות?

אריאל דרעי

זה חייב לבוא ביחד עם האוניברסיטאות. במישור שלי אנחנו עוסקים בהכרה אקדמית, הכרה של המוסדות להשכלה גבוהה. אני אתן רק דוגמה שהיא ככה אולי קצת צבעונית. אמרתי שאנחנו נמצאים גם בפתיחת שנה"ל, אנחנו כבר ברוב המסלולים כבר פתחנו את שנה"ל ויש לנו מערכת שבדקת כמה פניות מתעניינות יש לנו, ואני רואה שכמות הפניות לא פחתה, אנחנו מפרסמים אנחנו משקיעים הרבה כסף בפרסום, אני רואה שכמויות הפניות למכללה של בנות שרוצות להתקבל, לא פוחת ואני שואל כאילו למה, ומסבירים לי, העובדים אומרים לי תשמע, הבנות האלה או שהן סיימו סמינר, לפני שהן סיימו את הסמינר הן לא יכולות לפנות אליך, זה יפגע להם בשידוך, זה יוציא אותן מביה"ס ועוד סיבות צבעוניות אחרות, ואז נוצר מצב שבעצם תקופת הרישום של חרדים לא מקבילה בכלל לתקופת הרישום באוניברסיטאות. אמנם זה נראה איזשהו עוד משהו פעוט. אני פותח את שנה"ל, פתחתי מכינה כמו שאמרתי קודם, אתמול, הרישום למכינה יכול להימשך שלושה שבועות אבל אם אני לא יכול לקבל תלמידים במשך שלושה שבועות האלה, אז אני בעצם מפספס אותם. עכשיו כל תלמיד עושה את החשבון שלו והשיקולים הם לפעמים שונים מהשיקולים שסטודנט ממוצע רגיל כללי עושה, והוא אומר פספסתי שנה והוא כבר יורד מזה.

נקודה חשובה נוספת העניין הזה של ההתאמה. מבחינת ההתאמה זה עניין של התאמה להשקפת העולם התורנית. שזאת נקודה מאוד מאוד סבוכה, היא באה לידי ביטוי יותר בתחומים של מדעי הרוח, מדעי ההתנהגות ותחומי המדעים, פחות במינהל עסקים ופחות בתחומי הכלכלה, אבל אנחנו נתקלים לא פעם בבנות או בסטודנטים שאומרים תשמע אני לא יכול להמשיך ללמוד ככה. חונכתי מגיל 0 על השקפת עולם אחת ועכשיו בא המרצה ומלמד אותי השקפת עולם אחרת.

אברהם שולץ

הבעיה היא בחומרים.

אריאל דרעי

כמובן. תורת האבולוציה היא מעלה שאלות אמוניות לא פשוטות. הבחירה החופשית, כל הנושא הזה של התעסקות בסטיות חברתיות, בטיפול בנפש בכלל זה מעלה שאלות הלכתיות איך מטפלים, אישה מטפלת בגבר? גבר מטפל באישה? שאלות של צניעות. קיימות כמובן עשרות-עשרות שאלות ומצד אחד יש את החופש האקדמי המקודש שאף אחד, לא אנחנו ובטח המוסדות האקדמיים לא רוצים לפגוע בו, מצד שני אנחנו לא רוצים לעורר אנטגוניזם בקרב הסטודנטים שלנו, אבל יותר מכך, בקרב הרבנים. כל תכנית כזו בסופו של דבר מקבלת איזשהו הכשר שבשתיקה, ותכף אני אחזור לנקודה הזו. מצד הרבנים. אבל אם הרבנים ידעו שתכנית הלימודים סותרת את השקפת העולם ואת החינוך החרדי – זה לא יוכל ללכת אחד עם השני ולכן הפתרון שמצאנו ושוב פעם, בעידודה של, זה לקח זמן עד שהמועצה להשכלה גבוהה, יותר נכון הוועדה לתכנון ותקצוב, הבינה את זה, עד שהמוסדות האקדמיים הבינו את זה. ואמרנו או-קיי, בואו נבנה סמכות תורנית אקדמית בתוך המכללה ואצלנו יש רב שהוא בדרגת דוקטור, והוא מה שהוא יעשה הוא יעבור על חומר הלימוד, לא תהיה לו סמכות להוריד נושאים אבל תהיה לו סמכות לשבת עם המרצים ולדבר על הצורה, הטרימינולוגיה שבה הם ישתמשו, על החומרים היוזואליים - לשנות את החומרים היוזואליים. הרמה האקדמית נשארת אותו דבר. הוא משמש גם איזשהו יועץ לסטודנטים והסטודנטיות שבאות ושופכות לפניו את הבעיות האלה. אחרי כל שיעור שמעלה שאלות כאלה הוא נכנס הרב ומוסר את ההשקפה היהודית המסורתית התורנית לאותן שאלות שעלו וככה יוצא שבסופו של דבר סטודנטית לפסיכולוגית שלומדת אצלנו, יוצאת לא עם חוסר בידע אקדמי אלא ההפך, היא מבחינה מסוימת עשירה מקבלת את כל הידע האקדמי וידע תורני.

כמו שאמרתי, הפתרונות האלה כרוכים בהקצאה תקציבית לא פשוטה. ולשמחתנו עכשיו משרד החינוך בתקצוב החומש של ההשכלה הגבוהה, בנה מעטפת ייחודית לחרדים. נתתי קודם דוגמה, דיברתם קודם על רבדים בחברה החרדית וכן מכירים ברבדים או לא מכירים ברבדים בחברה החרדית ואני אתן דוגמה. כולם מכירים את פרופ' עמנואל טרכטנברג שהוא איש משכמו ומעלה, מכיר את החברה החרדית, עוסק בה. כשישבנו אתו לבנות את המעטפת לחרדים, אז הוא אומר לי למה אתה צריך כל-כך הרבה כסף לפרסום? אני מפרסם, כאילו יחסית בגודל שלנו יחסית לבר-אילן לדוגמה אנחנו מפרסמים פי שלוש או פי ארבע. אז קודם כל כמובן כי אנחנו בשלב התחלתי אבל הסברתי לו דבר מאוד פשוט, אם אני מפרסם היום בעיתון "יום ליום" 85 אחוז מהציבור החרדי לא רואה אותי, רואים אותי 5 או 10 אחוז אנשי ש"ס. אם אני מפרסם בעיתון "משפחה", אז אולי 80 אחוז אחרים לא רואים אותי כי כל אלה אין להם כסף לקנות עיתון "משפחה". ואם אני מפרסם בעיתון מפלגתי כזה. ולכן פתאום שונות לא מספיקה, הכותרת היא לא מספיקה, היא באה לידי ביטוי גם בהיבטים התקציביים, גם בהיבטים בשינוי החשיבה. אני לא יכול לקיים מכללה אקדמית לנשים אם אני לא נותן איזשהו פתרון לילדים שלהם. הלימודים מתקיימים עד השעה 20:00 שלוש פעמים או ארבע פעמים בשבוע, מה אני מצפה שהנשים שהן מטופלות בילדים יעשו? בדרך כלל הבעל לומד צריך למצוא איזשהו פתרון. הנה קח דוגמה, זאת היתה הגישה של המדינה כל הזמן. מה זה מעניין אותי, למה אני צריך פתרון? שהבעל יפתור, שהפרט יפתור את הבעיה שלו. ואנחנו מנסים לשנות את הגישה הזאת, אומרים לא, או-קיי, אז בואו נפתח ופתחנו

משפחתון ופעוטון ועכשיו יש לנו דרישה לעוד ועושים שירותי ביבי-סיטר עד השעה 20:00. דיברו קודם על החשיפה למחשבים ולאינטרנט.

אשר כהן:

זו לא אוכלוסייה שיכולה לשלם שכר לימוד....

אריאל דרעי:

נכון, אז עמדתי על זה קודם ואמרתי שבלי עזרה אגרסיבית כמו שהמדינה קודם כל עם קרן קמח עם קרן ידידות טורונטו, עם קרן חלמיש, עוזרת ישירות לסטודנט – לא יהיה למהלך הזה שום סיכוי. לפחות לא בשלב הזה. אני מניח שכשהילדים שלי ירצו ללכת לאקדמיה – אני לא אזדקק לסיוע כלכלי, אולי אני גם לא אהיה זכאי אבל בשלב הזה בלי סיוע כלכלי ובלי התאמה ובלי יצירת כל המעטפת מסביב – לא יהיה סיכוי למהלך הזה.

אברהם שולץ:

הקרנות הן מוגבלות, אבל בסוף להגיע למצב שהקרנות לא יהיו מסוגלות להגדיל את היצע הסטודנטים שזקוקים להיכנס ללימודים. מה אז יהיה?

אריאל דרעי:

קודם כל אני לא חושב שזו חובתן של הקרנות, זה קודם כל חובתה של המדינה. בתפקידי הקודם עסקתי בתחומים האלה, תאמינו לי שהמדינה כמו שהמדינה לא מוציאה שקל אחד נוסף על שירות אזרחי על אף שמי שמשרת בשירות אזרחי מקבל בסופו של דבר, 2000 או 2,600 ₪, סך ההוצאה התקציבית של המדינה לא גדל. לא גדל מהסיבה הפשוטה שאותו סטודנט שלומד אצלי בסופו של דבר הוא לא מקבל את ה-1,000 ₪ לחודש, הוא מקבל בכולל. קח את ה-1,000 ₪ האלה תכפיל אותם ב-12 חודשים והנה קיבלת שכ"ל אוניברסיטאי ואפילו קורס באנגלית. הוא לא מקבל הבטחת הכנסה והוא לא מקבל הנחות בארנונה. סך ההוצאה התקציבית של המדינה בשלב הזה לא גדל. אני לא חושב שזו חובתן של הקרנות. זה חובתה של המדינה. הגשנו עכשיו הצעה לשר החינוך לבניית מעטפת ייחודית לחרדים במכינות הקדם אקדמיות. סטודנט יוצא אתיופיה או בן מיעוטים שלומדת במכינה קדם אקדמית – מקבל מהמדינה נוסף למלגת שכ"ל מלאה מקבל עוד 6,100 ₪ לשנה כמעטפת ייחודית, ליווי אישי ואבחון של לקויות למידה וכו'. אנחנו אמרנו לשר החינוך, אלף סטודנטים במכינות, אלף סטודנטים גברים אני מדבר, במכינות, עולים למדינה 6 מיליון ₪ בשנה נוספים. 6 מיליון ₪ בשנה מתוך תקציב של 45 מיליארד ₪.

אניטה שמירא:

אל תעשה את זה, כל אחד יש לו....

אריאל דרעי:

אני לא מזלזל ב-6 מיליון ₪ אבל לפעמים זה נראה שהסכומים הם גדולים ומעמיסים על קופת המדינה. זה לא כך. המדינה מוציאה את הכספים האלה בדרכים אחרות. אם אני אסכם ואני

אחזור על הנקודה שאתה פתחתי, אז אני אומר שלמרות העבודה שבאמת מבחינת המספרים, אם ניתן רק למספרים לדבר – אז המהפך הזה אולי הוא ייראה לא כל-כך משמעותי אבל מבחינת תודעתית ומבחינת הכיוון שאנחנו הולכים אליו – הכיוון הוא חיובי. ואם אנחנו נמשיך עם המדינה ואנחנו נמשיך לפעול ברגישות ובעדינות שנדרשת פה – אין לי ספק שהמספרים גם כן יגדלו בהתאם. תודה רבה.

ידידיה שטרן

תודה רבה. אריאל, המילה "מהפכה" אכן מתאימה. תמסור לרבנית עדינה שזה רק עניין של זמן עד שפרס ישראל יגיע.

המרצה הבא שלנו הוא ד"ר מומי דהן, שהוא המכון הישראלי לדמוקרטיה ומביה"ס למדיניות ציבורית באוניברסיטה העברית בירושלים. ומומי ידבר על השאלה או ינסה לפרש לנו האם אכן באמת יש מפנה כלכלי ותעסוקתי בחברה החרדית.

מומי דהן

תודה. ההרצאה שלי היא פרי חוסר היכולת שלי לעמוד בסגולותיה של אניטה, לא יכולתי לסרב לה כי הפעם האחרונה שעשיתי מחקר על החרדים זה היה מזמן, ולפני 15 שנה כתבתי עבודה שבה פעם ראשונה הגדרתי מיהו חרדי. וזה היה מין סיור, טיול שורשים עשיתי בשבועות האחרונים כדי לראות האם השתנה מאז משהו. אז אני בעיקר ישתף אתכם במה שראיתי בנתונים כמובן עם הפרשנות שלי. אני רוצה להיכנס דווקא פנימה לפרטים עצמם כי אני חושב שהם מאוד חשובים, בין השאר למשל ההערה של ידידיה מתייחסת לניגוד האינטרסים של מי שאוסף את הנתונים ומי שמפרש את הנתונים. אז אין את הבעיה הזאת, אני אגיד את זה מיד. ההגדרה שבזמנו לפני 15 שנה קבעתי אותה היא הגדרה מאוד פרקטית, היא לא ממצה, זה לא מאה אחוזים, אני תכף אגיד מה היתרונות ומה החסרונות שלה. אבל ההגדרה היתה כזאת, משק בית מוגדר כחרדי אם אחד מבניו או יותר כמובן, השיב בסקר כח-אדם, אני תכף אגיד מהו הסקר הזה, כי המוסד הלימודים האחרון בו הוא למד, הוא ישיבה גדולה שאיננה ישיבה תיכונית.

אחת השאלות בסקר כח-האדם היא השאלה הבאה. מהו המוסד לימודים האחרון שבו למדת? ויש הרבה אפשרויות: "למדתי רק ביי"ס יסודי, תיכון, השכלה גבוהה והאופציה של ישיבה גדולה". הסקר הזה נעשה ע"י הלמ"ס מאז תחילת שנות ה-50 ועד היום מדי רבעון ולכן אני גם אעשה בו שימוש ובניגוד לסקר החברתי בשנת 2002 וקשה מאוד לעשות בו שימוש אם רוצים להסתכל לאורך זמן. אז הסקר כאמור הוא של הלמ"ס, האוכלוסייה שנחקרת היא מגיל 15 ומעלה, אני בכוונה נכנס לפרטים כי הם חשובים. כמה תצפיות סוקר הלמ"ס? בערך 14 אלף משקי בית שהם כ-40 אלף פרטים. זה לא איזה סקר בחירות של 500 איש שמתקשרים בטלפון, זה מישוהו מגיע לבית ושואל סדרה ארוכה מאוד של שאלות. בין השאר הוא שואל את השאלה הזאת ולא השאלה היחידה, סדרה של שאלות די גדולה, המראיין הוא בתוך הבית. החרדים מהווים מבחינת משקי בית, בערך כ-590, כמובן בנפשות אתם יכולים לעשות את המכפלות, ושיעור החרדים בסקר הזה הוא כ-7 אחוזים, אני מדבר על משקי בית לא על נפשות, שזה פחות או יותר

סדרי הגודל. בזמנו לפני 15 שנה רציתי לוודא שבאמת ההגדרה הזאת תופסת את העיקר, וברור שיש טעויות ומי שעושה לעשות עבודה אמפירית יודע שצריך לעשות פשרות אבל פשרות סבירות.

בדקתי האם האוכלוסייה הזאת היא מחזיקה בטלוויזיה בבית או בזמנו, לעומת אחרים. בסקר השני שאני אעשה בו שימוש, סקר הוצאות המשפחה, יש גם נתונים לגבי אחזקת מקלטי טלוויזיה, ורואים שבאוכלוסייה הכללית זה 90 ומשהו אחוזים, באוכלוסייה הזאת 10 אחוזים או פחות. הדבר השני שבדקתי זה מקום המגורים שלהם. הם כולם התרכזו בבני-ברק וירושלים, היו גם במקומות אחרים אבל הרוב המכריע אז היה עוד לפני הפריצה של כל היישובים שבטח לי תיארה לכם. הדבר הנוסף שאני רוצה להגיד לגבי הנתונים, כאשר אתם שומעים ששיעור האבטלה בישראל הוא כך וכך, המקור של הנתונים הוא זה. כלומר, זה אותו מקור נתונים, זה לא איזה סקר שמישהו עשה במרתף של הבית שלו. זה סקר רשמי של מדינת ישראל עושים בו שימוש. סקר הוצאות המשפחה שגם בו אני אעשה שימוש, כאשר אתם שומעים ב-15 לחודש ממד המחירים עלה בכך וכך, הבסיס לנתון הזה שהמשכנתא שלכם צמודה לו, זה סקר הוצאות המשפחה. לא איזה סקר שמישהו עשה במרתף. ואת הסקר לא אני עשיתי, סקר מאוד משמעותי.

השאלה כמובן האם הסקר מטיב לייצג את המציאות בחברה החרדית? זאת שאלה שכל הזמן מטרידה והיא עלתה גם כאן, וכאמור, שיתפתי אתכם בחקירה שעשיתי בזמנו ועשיתי משהו קצת חדש כאן כדי לענות על השאלה הזאת. דבר אחד צריך להיות ברור. כאשר אנחנו שואלים שאלה על פני זמן אז אם יש הטעיה, כל עוד שההטעיה לא משתנה באופן משמעותי, וזה לא כל-כך מעניין, כי מה שאני רוצה זה את המגמה, אז אם הם שיקרו והם ממשיכים לשקר – זה לא מפריע לי לתיאור של המגמה. אם הם שיקרו ב-20 אחוז היום ומחר הם משקרים ב-20 אחוז – אין בעיה, ההטעיה היא ברמה היא לא בהבנת המגמה. בדרך כלל ההטעיה כמובן יכולה לנבוע או מהרצון להעלים הכנסות שיקולים של רשויות מס, אבל אז מועתקת הבעיה לזירה של תשלום המס, מהשתמטות ממעגל העבודה להשתמטות מתשלום מסים שרק מעתיקים את הזירה לא משנים אותה. אבל הצרכים שלנו העניין של ההטעיה הוא לא מאוד משמעותי, כלומר שאני מסתכל על פני הזמן, בסדר אז יש הטעיה. לא אכנס לכל הדברים האלה, אני מניח שהזמן מוגבל ואני גם חייב להתנצל בפניכם שאני לא אשאר עד הסוף כי אני חייב לפגוש את מנכ"ל משרד הפנים בעוד כך וכך דקות כדי לקדם את המחקר של המכון הישראלי לדמוקרטיה. אז יש לי סיבה טובה.

אז בדקתי מה ההטעיה. אני עדיין בשאלה המקדמית של מיהו חרדי ואם הסקר הוא בסדר. אני בכלל עוד לא התחלתי לדבר. דבר אחד שרציתי לבדוק זה לעשות את הדבר הבא. אם אני לוקח משפחה חרדית ומשפחה שהיא איננה חרדית ויש להן אותה הכנסה, האם יש להם פחות או יותר אותה צריכה? הדבר השני שעשיתי זה אם אני אקח משפחה חרדית ומשפחה שהיא איננה חרדית עם אותה כניסה, האם יהיה להן אותן הוצאות חשמל? בדיקה להריח האם אנחנו תופסים את העניין. אז בואו נתחיל. אני מסתכל עכשיו רק על האוכלוסייה שנמצאת בחמישון התחתון. אז אתם רואים ההכנסה נטו פחות או יותר של חרדים ולא חרדים היא זהה. אני בכוונה עשיתי את זה, כולם בחמישון התחתון, זו לא אוכלוסייה. ואתם רואים שיש הבדל בצריכה. הצריכה של חרדים היא הרבה יותר גדולה מאשר הצריכה שלא חרדים. כלומר, יש פה סימן של הטעיה.

צריכה למשק בית?

מומי דהו:

כן, למשק בית.

ראובן גל:

אז כמה ילדים?

מומי דהו:

אבל יש הכנסה. אתה לא יכול לצרוך יותר מהכנסתך לאורך זמן. הבדיקה השניה היא חשבון החשמל החודשי עבור משפחות שהן עם אותה הכנסה, חשבון החשמל הוא יותר גדול כי בחשבון החשמל הסיכוי שידווחו דיווח שקרי הוא יותר קטן מאשר בהכנסה. אז יש הטעיה אבל זה לא משהו דרמטי, בואו נשים את סדרי הגודל. אז יש הטעיה. אם היא לא משתנה על פני זמן – אני על קרקע מוצקה פחות או יותר. ואני בכוונה שם את הכל על השולחן. אז יש הטעיה אבל לא להגזים בחשיבותה. השאלה המשנית השניה שאני רוצה לטפל בה מעבר לשאלה מיהו חרדי והאם הסקר מטיב עוד לפני שאני שואל האם יש מפנה, זה האם יש סיבה למפנה? וכאן יש שיקולים של טווח ארוך ושיקולים של טווח קצר ובמובן מסוים הדברים שלי ישלימו את מה שאריאל דרעי קודם אמר, וזה די נדיר שחופרים מנהרה מכיוון המאקרו וחופרים מנהרה מכיוון המיקרו והם נפגשים. בדרך כלל המנהרות לא. אז זה ייפגש.

אז מבחינת הטווח הארוך אני אגיד מה המודל ואני מניח שאולי חלק מהאנשים זה יקומם, איך בעצם ניתן להסביר את ההתפתחות של החברה החרדית ב-50 השנים האחרונות. איך אני מסביר את זה לעצמי. "המודל" שלי מבוסס על שלוש צלעות: צלע אחת היא הפטור משירות צבאי; הצלע השניה היא ההתניה של הפטור הצבאי ואי עבודה. אבל שתי הצלעות האלה אינן מספיקות משום שמבחינתי ככלכלן חסרה הצלע השלישית. הצלע השלישית היא שאם אדם איננו עובד לפרק זמן מאוד ארוך – הוא צריך למצוא מקור הכנסה חלופי. ומקור ההכנסה החלופי יכול להיות גמילות חסידות, תרומות מחו"ל, אבל מהר מאוד מי שישתכל על הנתונים, אני לא אכנס לזה כאן, יראה שזה לא יכול למלא את השק. ואז נוצר לחץ טבעי גם מלמעלה של המנהיגות הפוליטית החרדית להשתמש בכוח של לשון המאזניים כדי להשיג הטבות כספיות ייחודיות לחרדים. זה הלחץ מלמעלה. והלחץ מלמטה של הגדלת ההכנסה דרך הגדלת מספר הילדים וזה בעקבות הרפורמה של בן-שחר בשנות ה-70 של קצבאות הילדים. זאת צלע השלישית שבעיניי מסבירה את ההתפתחות של החברה החרדית. אם בעבר משפחה אשכנזית חרדית היו לה שלושה ילדים בממוצע, אני מדבר על שנות ה-50 וה-60, היום משפחה חרדית אשכנזית עם שישה או שבעה ילדים. כלומר, קרה משהו יסודי והמשהו היסודי הזה יכול בעיניי להיות מוסבר על-ידי השילוש הזה של פטור משירות צבאי – התנייתו באי עבודה וההישענות על מדינת הרווחה.

אז דיברתי על מקורות ההכנסה. מקורות ההכנסה הם המקורות האלה. וכאן מגיע בעיניי הסיבה למפנה. הסיבה למפנה במובנו העמוק. הסיבה למפנה היא שהחברה החרדית, אגב, הרב שך התנגד לזה, חלק מהמנהיגות החרדית לא הסכימה עם המהלך הזה והיא הבינה לאן הוא הולך. החברה

החרדית פיתחה תלות כלכלית במי? בחברה שהולכת, בעצם אני לא רוצה להגיד שונאת, אבל מתעמתת עם החברה החרדית. נוצר פה חוסר שיווי משקל בענק שבו יש תלות כלכלית גדולה, במי? באנשים שלא רוצים לממן את השילוב הזה של השתמטות המוניות מהצבא, השתתפות מוגבלת במעגל העבודה ותמיכות כספיות בהיקפים הולכים וגדלים. יש פה חוסר שיווי משקל משווע. אז ברמת העומק זאת הסיבה למפנה. יכול לבוא מלמטה מלמעלה, האוזן שלי שומעת את אריאל, אני שומע שבעצם הלחץ בעיקר בא מלמטה. אבל יכול להיות שהמנהיגים בסוף יצטרפו והם מתאימים את עצמם אבל זה בעל כורחם. זה חוש השמיעה שלי, השמיעה המוסיקלית שלי היא כזאתי טובה או רע.

פה יש את מדד התלות של המגזר החרדי שהגרף הזה הוא עושה חישוב פשוט של מהו משקל התמיכות הציבוריות מכלל ההכנסה נטו של משפחה חרדית טיפוסית. ופחות או יותר רוב השנים האחרונות, עשור או קצת יותר, מאז שעשיתי את העבודה הזאת, הוא עמד על פחות או יותר 50 אחוזים מההכנסה. אין שום קבוצה באוכלוסייה בעולם, בישראל, אין דבר כזה בשום מקום בעולם שבו משפחה, אני מדבר על קבוצת אוכלוסייה, 50 אחוזים מההכנסה מגיעה מתמיכות חיצוניות. אין דבר כזה. עכשיו זו תלות עצומה של חברה שהולכת ומתנגדת ומתעמתת עם החברה החרדית. יש פה איזה חוסר שיווי משקל בענק. התלות הנוספת שאפשר לתת לה ביטוי היא הדרך הבאה. אני לא מכסה כאן את הכל ואני נותן לכם רק את הנתונים. הדבר הבא שרציתי לראות באיזו מידה החברה החרדית תלויה. היא להסתכל על חמשת משלחי יד הנפוצים ביותר באוכלוסייה הכללית ולהשוות את זה לאוכלוסייה החרדית. כאן אתם רואים את סדרי גודל, זה מכלל המועסקים במגזר הכללי. תראו את ההרכב באוכלוסייה החרדית. לגמרי אחר. הוא לגמרי אחר אבל יש לו מאפיין מאוד בולט, הוא נשען על ציבורי, זה נשען על כסף ציבורי. כלומר זה משהו בשירות הציבורי שהוא עוד אלמנט או עוד רכיב של התלות הכלכלית של האוכלוסייה החרדית בציבור הכללי. כלומר, כאשר מסתכלים על התלות – צריך להסתכל גם על הדבר הזה.

האם יש סיבה למפנה מבחינת השיקולים של הטווח הארוך? אז כמו שדיברתי קודם, ההשערה הראשונה שלי שיש חוסר שיווי משקל והוא ענקי. השערה נוספת ששמעתי אותה קצת אצל אריאל, היא שאורח החיים החרדי מכתוב ירידה חדה מדי ברמת החיים וזה ירד מתחת לאיזשהו סף שהוא נסבל בעיניהם של החרדים. זה מה שאני שמעתי. יכול להיות שהגורם הזה קיים. אפשרות שלישית היא שאורח החיים החרדי יוצר פער מתרחב והולך לעומת רמת החיים במגזר הכללי. זה ההסבר שהיה מאוד שכיח בהקשר של הקיבוץ, איך הקיבוץ שינה את צורתו. גם כאן אני חושב שיש מקום לדבר הזה. אני כמובן שם את כל שלוש ההשערות. מבחינת הטווח הקצר. הטווח הקצר שהרבה אנשים דיברו על זה, הקיצוץ בקצבאות הילדים, אותו מקור הכנסה שהפך להיות מאוד משמעותי החל מהרפורמה ב-1975 בקצבאות הילדים, והחל מ-2003 בעקבות הקיצוצים שנתניהו עשה, הקיצוצים כאן הם לא פחות מדרמטיים. מחצית וזה נחתך ממחצית, במקרה של 6 ילדים, מ-3,000 ל-1,600, זה קיצוץ מאוד משמעותי. וזה כמובן מפעיל לחץ כלכלי לשינוי בחברה החרדית.

אז מבחינת הסיבות יש סיבות גם מבחינת הטווח הקצר ועוד יותר מבחינת הטווח הארוך, למפנה. והשאלה כמובן האם יש מפנה? אז כל הנתונים שאני אשתמש בהם כאמור מסקר כח אדם וסקר ההכנסות, אלה הסקרים של הלמ"ס, וזה מה שאני אציג לכם. קודם כל מבחינת הטווח הארוך

מה קרה לאוכלוסייה החרדית מבחינה כלכלית. הסבר קצר על הגרף כי אתם תראו ארבעה כאלה. אני שם בכל עשירון כמה מהעשירון התחתון מאוכלס על-ידי חרדים. וכמובן יש את הקו האדום שהוא שיעורם באוכלוסייה בסקר הספציפי של אותה שנה כי זה משתנה. אז בעשירון התחתון יש 12 אחוזים חרדים ב-1979, כאשר חלקם באוכלוסייה היא רק 4 אחוזים, וחלקם הולך וקטן ככל שהם מתקדמים בעשירון. עכשיו אני אעשה לך סרט וידיאו על פני כל ארבעת העשורים האחרונים. זה הנה מה קרה ב-1989? תראו שהמגלשה הולכת ונהיית יותר תלולה והנה הסיכום שלהם. יש התדרדרות כלכלית לפי הסקר הזה, התדרדרות כלכלית מאוד משמעותית כשמסתכלים לאורך זמן ארוך, ארבעה עשורים, במצבה הכלכלי של האוכלוסייה החרדית. וזה למרות התלות העצומה בתמיכות הכספיות הציבוריות.

הדבר הבא שאני רוצה להציג לכם במהירות זה האם יש מפנה כשמסתכלים על הטווח הקצר, אסף הציג את זה מנקודת מבט של הסקר החברתי, כאן יש את נקודת מבט של סקר כח אדם שמאפשר תמונה יותר ארוכת טווח. ומה שרואים כאן זה ששיעור התעסוקה של גברים חרדים החל מ-2003, יש עלייה מסוימת. העלייה הזאת היא עליה קלה, זו לא עליה דרמטית. עליה יחסית קלה, כלומר, יש פה בהחלט מקום להגיד שיש סימנים למפנה שזה עקבי מה שאריאל רואה דרך המכללה שלו, אבל זה מפנה קל, זה עדיין צריך לראות האם זה מבשר את העתיד או לא. זה גברים יהודים לא חרדים, אז התמונה כאן היא פחות יותר יציבה ויותר מתונה. וכמובן יותר גבוהה שאני לא נכנס לזה כאן. לגבי נשים, גם אצל נשים רואים את התופעה של אחרי 2003 יש איזה מפנה מסוים. המילה "מפנה" גדולה קצת, יש עליה מסוימת בשיעור התעסוקה של נשים חרדיות וזה כמובן עקבי עם התיאור שתיארתי קודם. יש גם עליה אצל נשים יהודיות לא חרדיות אבל היא פחות חריפה. כלומר, יש איזה כמו סימנים לנפט, יש סימנים למפנה כלכלי בחברה החרדית.

אז אם לסכם את הדברים את המבזק שנתתי לכם, אני רואה חוסר שיווי משקל מאוד גדול מבחינה כלכלית של אוכלוסייה שנשענת בצורה משמעותית על אוכלוסייה שאיננה מוכנה להיות המשענת. וזה כמובן מקור לחוסר שיווי משקל וגם מקור למפנה כלכלי שבא מלמטה או מלמעלה אבל יש כוח כזה.

אהרון שולץ:

השאלה, הרי אנחנו נשענים על מי שיש לו. השאלה, אז הכנסות המדינה כשאנחנו מדברים על הכנסות המדינה. מהם מקורות של הכנסות המדינה לפי עשירונים ומה החלק החרדי בהם כדי שנבין מי נשען על מי.

מומי דהן:

אני אח"כ אוכל להראות לך. כאשר מסתכלים על ההכנסות ממסים, זה ניתוח חלקי והוא לא עונה באופן מלא על השאלה שלך, אבל ההכנסות ממסים ישירים מהאוכלוסייה הכללית, אני מדבר על הכנסה לנפש ממסים באוכלוסייה הכללית הם בערך פי שלושה מאשר במשפחה חרדית.

אהרון שולץ:

וההוצאה בסך ההכנסות שנדרשים לתמוך בחרדים, מהו היחס בהוצאה?

מומי דהן:

ההכנסה של משפחה שהיא איננה חרדית...

אהרון שולץ:

אני מדבר בהוצאה הממשלתית.

מומי דהן:

אני אענה על מה שאני יודע. לא הכל אני יודע. ההכנסה מתמיכות כספיות שעל זה יש לנו יחסית נתונים טובים, המשקל שלה בהכנסה נטו אצל משפחה שהיא איננה חרדית, הוא בערך בין 10 ל-12 אחוזים, בהשוואה ל-50 אחוזים במשפחה חרדית.

ידידיה שטרן:

תודה רבה. והמגיב שלנו זה ד"ר נרי הורביץ, יו"ר אגורא מדיניות ובן בית בבית הזה.

נרי הורביץ:

אני אפתח כבר בזה שאני קצת חולק על מומי. אני חושב שאין לנו את היכולת להכריע בשאלה שנמצאת בצל של חלק מהדיונים פה, האם הקצב הגובר של שיעור ההשתתפות החרדי מדביק בעצם את הקצב של הגידול הדמוגרפי. אין לנו מספיק נתונים כיוון שהשאלה מיהו חרדי לא פתורה פעם אחת בתור זהות אבל גם לא פתורה פעם שניה, לא קבענו מיהו חרדי לצורך מדיניות עבודה. אני אביא כמה דוגמאות. עולה מצרפת תלמיד של הרב סיטרוק, רוקח, הילדים שלו במעיין החינוך התורני, חובש כיפה שחורה. בחור מהאליטה הליטאית החרדית של פתח-תקוה, אנשים שלא מזמן גם היו פה, לומד בישיבה ליטאית, למד גם משפטים בקרית אונו. חסיד גור, יש להם עסק לתכשיטים, סניף אחד באנטוורפן, סניף אחד בוילאם ספור; בחורה שעובדת בחנות כובעים בירושלים של משפחה מהיישוב הישן. מישהו מהעדה החרדית בבית-שמש, יש פה נציגים, שעובד במערך כשרות, הכנסה טובה מאוד. אני יכול להביא עוד כהנה וכהנה דוגמאות ולהכניס את ... המור שהילדים שלהם לומדים בחינוך המוכר שאינו רשמי, שזה חרדלי.

את כל השונות והמובהקות הזאת לנסות להכניס לתוך סקר כוח אדם ולנסות לתפוס את זה דרך המושג של לימודים אחרונים, אני חושב שזה מיושן.

ומה שעשה הלמ"ס היום גינדיאן ופורטנוי, ומה שעשו העבודה של אסף מלחי ושל בצלאל והעבודה של לי כהנר, והסקר מעסיקים והסקר משקי בית, הביאו למצב שאנחנו מסוגלים לייצר אלגוריתמים הרבה יותר מאשר סקר כוח-אדם, ואנחנו חייבים לעשות את זה כי אנחנו הולכים לשים מיליונים, הרבה, עשרות, מאות מיליונים אנחנו שמים היום כבר בתעסוקת חרדים. ואי אפשר לקבוע על סמך הגרפים שראינו בהצגה האחרונה, אנחנו לא יכולים לבוא למקבלי ההחלטות ולהגיד להם אנחנו מסוגלים לומר לכם כמה אתם צריכים לשים. ולכן האלגוריתמים האלה שחלק מהם יושבים אגב על הרבה מאוד, עכשיו הלמ"ס עוזב בעצם את סקרי כוח-אדם

והולך לדעתי בשכל רב הולך לכיוון של נתוני הביטוח הלאומי ונתון של איפה הילדים לומדים, באיזה מערכת הילדים לומדים. אז מיהו חרדי לצורך תעסוקה? אנחנו צריכים לייצר איזושהי הכרעה. אנחנו אגב מפסידים הרבה, יש הרבה חרדים, אריאל רמז על זה, הרבה חרדים שהיו יכולים להשתמש ולהישען על הפלטפורמות הרגילות של הכשרה מקצועית, הם לא היו צריכים להיכנס לתוך המסגרות, לעשות גיטואיזציה שלהם ולהכניס אותם לתוך המסגרות.

לימדתי שנתיים במכללת בני-ברק החרדית עבודה סוציאלית, חלק גדול מהתלמידים חרדים לאלה לא רק בנים של בעלי תשובה, חלקם ביכולות שלהם היו יכולים ללכת להירשם באוניברסיטה אילו החסם של הקרדיטציה היה מוסר. חלק אחר בהם היה בדיוק כמו שתיארת, קושי עצום. השונות בתוך החרדים בשאלות האלה עצומה. ואחת השאלות שהזנחנו ולדעתי הכנס הזה, מה שאני שמעתי פה, באמת סיכום של, יש לנו כמה דוחות ונעשו כמה סקרים, לא מזמן הלמ"ס עשה, משרד התמ"ת עשה כנס גדול בתחום התעסוקה של חרדים. אנחנו צריכים לעבור קדימה ואחת השאלות הגדולות ביותר קדימה תהיה שאלה שהיא לכאורה שאלה טכנית במדיניות עבודה, לדעתי תהיה שאלה פילוסופית, שאלה בתחום הפדגוגיה, מה הערך של השכלה תורנית בשוק העבודה.

מה זה באמת שווה. שמעתי לא מזמן בשחר כחול, אני עשיתי את הסיכום הראשון לשחר כחול, הזמינו אותי לדבר עם התלמידים ועם העמיתים בשחר כחול, החיילים, הם סיפרו על איזה מורה למתמטיקה שפיצח את הקוד. הוא הצליח ללמד אותם בזמן קצר מאוד הרבה מאוד. אני זוכר שעדינה באה אלי עם הבעיות של הפסיכומטרי שאתם הייתם 30 מתחת למוצע אצל הבנות ועכשיו היא גם סיפרה לי אתם מעל הממוצע. משהו פה הם הצליחו לפצח איזה קוד. ואחד הדברים שהזנחנו זה לעשות אבחון, אבחון אמיתי מהו חרדי לצורך שוק העבודה. מה בקוגניציה הזאת, מעבר להיבטים הרב תרבותיים ולצורך לתווך עם רבנים. מהם ההיבטים הקוגניטיביים? אני חושב שזו תהיה שאלה מרתקת שתעזור לנו אפילו להיסטוריונים של החברה היהודית להבין מה קרה לנו בתוך ההקשר הזה.

הערה שניה, משהו על המספרים. יש איזו קואליציה מדהימה שהיא לא טבעית, בין אנשים כמו דן בן-דוד, אנשים שאני חושד בהם שיש להם רצון להנדס את החברה החרדית ושהם מונעים מפאניקה, לבין העסקנים שרוצים לקדם פרויקטים בתעסוקה חרדית. לשניהם יש אינטרס להגדיל מאוד את המספרים. גם אם שיעור ההשתתפות, תסתכלו על דוח אקשטיין ועל 28 של אלי הורוביץ ברודט, החרדים שווים 10 אחוז של אי השתתפות. מי שתולה על החרדים את בעיות המשק הישראלי או את בעיות שוק העבודה הישראלי – לא דובר אמת. אני אוכיח לכם כמה זה פוליטי. אם כל הנשים החרדיות שהן מתחת למוצע, 49 אחוז שיעור השתתפות, ונשים חרדיות תגענה ל-70, כל שיעור ההשתתפות במדינת ישראל יעלה בסה"כ בחצי אחוז. אם הנשים הערביות תצטרפנה ותגיע ל-70 אחוז, 2.5 עד 3 אחוז שיעור השתתפות. כלומר, המספרים שאנחנו מדברים עליהם מראים שיש פה אלמנטים פוליטיים ולכן יש פה איזושהי פאניקה מהצד החילוני ואיזושהו רצון גם לקבל משאבים. הקואליציה יש לי בעיה אתה. אני חושב שאנחנו גם מפסידים כשאנחנו מדברים ככה, כי אנחנו צריכים לרוץ קדימה כאשר יש תופעות חדשות שאנחנו לא רואים אותן, הן הוזכרו פה אבל הן לא בשיח, תת תעסוקה של חרדים, חרדים שעובדים ברבעים וחצאי משרה. זו בעיה עולמית אגב של נשים בדרך-כלל, אבל כשמישהו עובדת שליש משרה, חצי משרה, תת

תעסוקה, ויש נתון מאוד מדאיג על נשים בזמן האחרון, עלייה באבטלה של נשים, עלייה גדולה באבטלה של נשים. וזה אומר שנשים שרוצות להיכנס לשוק העבודה לא יכולות. יכול להיות, אני מפתח שזה תרחיש מאוד פסימי, יכול להיות שאנחנו צריכים להתחיל לדבר על שמירה לא על הגדלה של שיעור התעסוקה – על שמירה של קיים.

דבר שמומי לא הזכיר, בתוך התקופה הזאת במונחים של אחוזים, כן, האחוזים עלו אבל המספרים האבסולוטיים, הסיפור מראה שזה לא מגמה שולית, המספרים האבסולוטיים גדלו הרבה, החברה החרדית מוציאה היום, לפני 10 שנים היא הוציאה 300 הנדסיות מבית-יעקב, היום יש 2,000 בוגרות הנדסאים בבית-יעקב. אלה לא מספרים של מה בכך, כי החברה החרדית גדלה, אז אל תדברו באחוזים, בואו נדבר גם במונחים אבסולוטיים. ואז הציון שתקבל המדינה והממשלה יהיה ציון הרבה יותר גבוה מהבחינה הזאת ולא יוכלו לומר לנו להסתפק בזה שיש פה מגמה אבל זה לא מספיק. אגב, אלה שאומרים שיש פה מגמה, בדרך כלל מכוונים אותנו לתחום הבא שאני אדבר עליו, הם מכוונים אותנו לנושא הגדול של מה לעשות בתחום החינוך של החרדים. ובתחום החינוך יש לנו שתי מגמות שהולכות לכיוונים שונים. בית-יעקב מחולל מהפכה היסטורית עכשיו בשקט. המהפכה הזאת זו המהפכה השלישית, המהפכה הראשונה היתה שרה שנירר שראו שהם מפסידים את הבנות של בית יעקב בקרקוב ובלוץ', הקימו את מערכת החינוך לנשים חרדיות. דבר שהרבנים לא התלהבו ואימצו אותו אח"כ בכל זאת.

המהפכה השנייה היתה שהרב וולף אחרי השואה, אמר לבנות בית-יעקב אתן מפרנסות והגבר משקם את עולם התורה. המהפכה השלישית היא המהפכה שהרב ליברמן מחולל היום ושנמצא שם, לא תמיד רואה כמה זה היסטורי, לוקחים את בית-יעקב מוסד חינוכי או מוסד להכשרה חינוכית, אומרים החינוך והתעודה שלך כמורה שייכת לזהות שלך ולמשק הבית ולילדים ולמשפחה הקרובה, אבל המוסד עצמו הופך סמי אקדמי. זאת מהפכה כבירה. כל מה שהמדינה צריכה לעשות זה לתת למוסד הנפלא הזה ששמו בית-יעקב, את התנאים לעשות את המהפכה הזאת. הוא יעשה את זה הרבה יותר טוב מכל אחד אחר. במקביל אגב צריך להיזהר עם הבנות כיוון שבית יעקב כל-כך הגמוני שהוא עשוי לנסות לכרסם כפי שהוא עושה בלימודים הגבוהים. ואני חושב שאפשר למצוא לזה פתרון כי יכולה להיות חלוקת עבודה. ההיקפים שאנחנו נעמוד מולם דמוגרפיים בשנים הקרובות הם כאלה שאפשר למצוא לזה איזשהו פתרון.

בתחום של הבנים ואנחנו הולכים לפני 120 יום שאנשים לא שמו לב, 120 יום שבהם יוכרע, כמו ב-1953 עם חוק חינוך ממלכתי שהוקם החינוך המוכר שאינו רשמי, בג"צ נתן למשרד החינוך 120 יום, עומדים אצלו 4 בג"צים, ליבה, מיצב, הפטור ופיקוח, 4 בג"צים שהם התשתית. בג"צ נתן 120 יום, אגב, 20 יום עברו. יש 100 יום כשבהם יוכרע לאן ילך החינוך החרדי. ואני חושב שהחינוך החרדי, בתחום של הבנים צריך ללכת לשינוי תוספתי בהדרגה. מי שחושב שאחרי 60 שנה שהם בחוץ הם יתחילו ללמד את המושג המופרך כמו שמשתמשים בו, ליבה והעולם ישתנה. לא, צריכים ללכת פה למחשבה הרבה יותר תוספתית, איטית, הדרגתית. יש חינוך עצמאי אבל בינתיים כשאנחנו לא מקבלים החלטות – מי שמתחזק מאוד זה מוסדות הפטור. מוסדות הפטור היום מחזיקים חלק גדול מהבנים. מוסדות פטור זה המוסדות שמקבלים פחות תקצוב ומלמדים בהם פחות לימודי חול ובקצה מלמדים גם בידיש ודברים נוספים.

היתה פה החלטה היסטורית שלא שמו לב, לפני מספר חודשים שר החינוך ומשרד החינוך, קיבל את העיקרון שהישיבה הקטנה מחוץ לתחום של מערכת הציבורית במידה רבה. היא תקבל איזושהי תמיכה אבל המדינה מכירה בזה שהישיבה הקטנה היא מקום שבו כור ההיתוך בעצם, המקום שבו. אני מציע פתרונות ביניים ודרך פשרה מפאיניקית מקדמת, כי אני חושב שיהיה שיתוף אינטרסים בהקשר הזה. עוד שתי הערות. אני חושב שצריך מדיניות דיפרנציאלית ואנחנו מתחילים לפתח אותה. מדיניות דיפרנציאלית בתעסוקה לפי מגורים, לי כהנר הזכירה את זה. גברים ונשים כמובן. אנחנו רוצים מיזוג משקים ומשק פנימי. אנחנו מקימים מרכזי תעסוקה לנשים חרדיות, אולי אנחנו רוצים יותר מיזוג משקים. איך אנחנו מטפלים? אנחנו מסבסדים מעסיקים שזה לטפל בביקוש, תראו שהבעיה שמעסיקים חילוניים לא רוצים או שאם אנחנו מטפלים בהיצע, הופכים את העובדת החרדית, את העובד החרדי, שכל אחד ירצה אותו. כמה לתת לשוק לעבוד? אני חושב שאנחנו פחות מדי נותנים לשוק, ויצרנו גם, ובצאלל שמע את זה ממני וגם מלר, אנחנו יצרנו מעמד מתווך גדול, יותר מדי אנשים מתווכים, האזרח החרדי, האדם החרדי שמתגורר בעיר חרדית, ריכוז חרדי, היום די תלוי בכל מיני מתווכים, מאכערים, לא קל לו בעצמו לקבל את כל המידע שהוא צריך. אז מצד אחד מקומות כמו מפתח ומקומות כאלה היו חיוניים בשלב הראשון אבל יהיה רגע שנצטרך לתת לאזרח החרדי ולשוק לעבוד בצורה אינטנסיבית יותר, אני לא ארחיב על הנושא הזה יתר על המידה.

ההערה הבאה, שחר כחול ושחר ירוק, הם נמצאים פה למרות שזה הפאנל הבא, אני אגיד משהו על התחום הזה. אני חושב שזה פרויקט מצוי, אני ביקרתי שם, אני גם רואה ושומע, ויש שאלה שנצטרך לענות עליה, היא דומה לשאלה מיהו חרדי אבל היא שאלה בהקשר אחר. מה האופי של שחר ירוק ובינה בירוק? והשחר לעורף שהולך לקום, ומה שהמטרה עושה. האם זה פרויקט שצה"ל מתגייס כמו שהוא הלך למחנות העולים ולקוח על עצמו תפקיד לאומי? זה דבר אחד, לגיטימי זה משחק אחד. משחק אחר אומר צה"ל הולך לבנין הכוח ושומר על צבא העם בעזרת חיילים חרדים. סיפור אחר לגמרי. ואם הולכים על הסיפור השני שהוא הרבה יותר רדיקאלי, יש לזה השלכות על שירות נשים בצה"ל ויש לזה השלכות על השוויון. אי אפשר יהיה שהבן שלי בעוד שנה וחצי יקבל סכום אחר לחלוטין בתנאים אחרים מאשר חייל דתי. אז צה"ל אני חושב שהוא פרץ כל-כך יפה – יצטרך לשאול את עצמו את השאלה המורכבת הזו.

הערה לפני אחרונה על הכלכלה השחורה. בנק גדול בישראל פנה אלי ביקש ממני לדעת מה כוח ההחזר של משק בית חרדי. אז הלכנו ובדקנו בסניפים של כמה בנקים ושיחות עם אנשים. וזו תמונה מאוד מורכבת ואנחנו לא תמיד מביאים אותה בחשבון, הבזארים, העסקאות ברטר, סופר-סת"ם, שידוכים, חברותא לחוצניק. זו מערכת גלובלית, אני לא חושב שהיא כלכלה שחורה, זה כלכלה שנקראת מולטי-אקטיביטי. עכשיו חלק ממנה למשל שימו לב לאסטרטגיה של מרכז טיפוח יזמות, הוא אומר יותר משתלם לכם חלק מהבזארים וחלק מהפעילות הזאת, תעשו את זה חוקי, תקבלו סיוע תקבלו הלוואות, תקבלו מלגות, לא להיבהל זה תהליך מאוד ארוך. אבל כל דיון בכלכלה ובעוני של החברה החרדית – חייב להביא את האופי של מה שנקרא כלכלה בלתי פורמלית ומולטי-אקטיביטי. יש מקומות שאני ממש חושב שזו כלכלה שחורה אבל זה לא שם.

והערה אחרונה שהיא הערה האידיאולוגית שלי. אני מצפה מהציבור הכללי, אנחנו עוברים תהליך מאוד מורכב גם במשטרה אני רואה אנחנו עושים עכשיו דגם לשיטור בערים החרדיות, גם

בחינוך, גם ברווחה. התקדמנו ב-15 שנה קפצנו מדרגה, מדנית ישראל קפצה מדרגה. צריך הציבור הכללי או המדינה צריכה להימנע מכל גרגיר אבק, צל של מחשבת פיגולים להנדס את החברה החרדית. אבל החרדים עצמם חייבים טיפה הכרת הטוב. לא הכרת הטוב לציונות כי זה ויכוח אידיאולוגי, הכרת הטוב למדינה ולמערכות הרווחה כמערכות שעוזרות לאנשים להתמודד עם המצוקות שהם נמצאות בהן.

אברהם שולץ:

מהו דרך הביטוי להכרת הטוב כדי...

נרי הורוביץ:

הכרת הטוב אני אספר לך, לא מזמן הייתי אצל אחד מגדולי התורה, אחד משני פוסקי הדור, אחד מאלה שמכניסים אותך אליו, הוא אמר לי מדינת ישראל, זה היה בעניין של תמיכה גדולה במוסד חינוך חרדי, תמיכה שלא מן המניין, אז הוא אמר לי מדינת ישראל מדינה של חסד גדול יותר מאמריקה. אז אמרתי לו למה שלא תגיד את זה לרב, אז הוא אמר לי נשתבשה דעתך. כלומר יש פה חסמים עדיין שאני חושב שהציבור החרדי מחויב לחלוף עליהם. זה כבר לא שומעים יותר את השקויף והמיליטנטי של שנות ה-50 אבל יש איזשהו פרוגרמטיזם, אנחנו עושים פה עסקים. אני רוצה גם הכרת הטוב, זה יהיה הרבה יותר קל גם להוריד את ההתנגדויות בחלקים אחרים של הציבור. למה אני רוצה להגיע בעוד 15 שנה? אני חושב שיש לנו דור, דור וחצי אני אגיד, לא 15 – 20 שנה, אני חושב שצריכים לייצר פה דגם של סובלנות, מתוך הדברים האלה של התעסוקה במקום העבודה ובחינוך, לייצר דגם ישראלי של סובלנות. לנוצרים זה לקח כשהיו מלחמות הדעת 100 שנה, אני מקווה שלנו זה ייקח פחות ונייצר סובלנות. והפנטזיה האחרונה שלי זה שנייצר גם מעמד בינוני חרדי. המעמד הבינוני החרדי הזה יעזור מאוד לווסת את המתח שכרוך בשילוב של החרדים לתוך החברה הישראלית.

ידיה שטרן:

חברים יקרים, יש פה הערות. אין צורך להפנות שאלות, אפשר גם להגיד מה אתם חושבים, אבל יש פה הרבה אנשים שירצו לדבר אז בואו נתחשב אחד בשני ונעשה את קצר במיוחד.

נסיים ליאון:

הערה קצרה. אנחנו שומעים פה הרבה על תפקידה של המדינה, השאלה מופנית לאריאל, איפה אנחנו בעצם יכולים להירתם לגיוס המגזר הפרטי. זאת אומרת, באיזה אופן אנחנו יכולים בעצם לפעול לא רק בתחום המדינה כי לא מעט מהעבודה נעשית בתחום המדינה, אלא גם מה שנקרא לעבור ממערכת ההכשרה למערכת התעסוקה, במובן הזה אנחנו ניזום לגייס את המגזר הפרטי לתחזוקה בעצם של המהלכים האלה.

אריאל דרעי:

כבר נתתי דוגמה קודם. איתן ורטהיימר, עם תכנית חלמיש, גוף פרטי, אדם פרטי שלקח ויזם פרויקט מופלא, לקחת סטודנטים חרדים בתחומי ההנדסה ומדעי המחשב. אז הנה דוגמה מה

אדם פרטי. המגזר העסקי יש לא מעט אפשרויות שהוא יכול לסייע לפחות לתהליך של השכלה גבוהה, המגזר העסקי עובד בלא מעט מישורים עם האקדמיה. זה עדיין לא בא לידי ביטוי במישור החרדי. שיתופי פעולה כאלה ואחרים, מפעלים שיעסקו. קודם כל במישור הזה של תעסוקה. אבל לא רק. במישור של מחקר, במישור של כל מיני שיתופי פעולה. אמרתי דוגמה אחת של איתן ורטהיימר אבל יש דוגמאות נוספות.

ידיה שטרן

או-קיי. בואו נאסוף כמה שאלות ואז נגיב.

אשר כהן

אני רוצה לחזור לנקודה נתונים שנרי באמת רק הזכיר, כל הזמן לא שמעתי אמרו שהנתונים זה משמעותי. אני אספר איזה בדיחה שהיתה בבני-ברק, אני גדלתי בבני-ברק, בשלב הביניים במעבר מרוב ציוני דתי לעיר חרדית, והיתה בדיחה לפחות אצל הציוניים דתיים, עלתה פה השאלה כמה טלוויזיות יש בבתים חרדים, אחת הבדיחות שהסתובבה אז שהקבלנים יש להם הצעה לדירות חרדיות וההצעה שלהם היא כזאת, בפעמון הדלת יהיה מחובר לויטרינה בחדר איפה שהטלוויזיה, שמישהו לוחץ מבחוץ הויטרינה מיד מסתובבת פנימה ואז לא רואים את הטלוויזיה. זו בדיחה שבאה לבטא את זה שאין לנו שום מושג על נתונים, זה מסוג הדברים, הרי ברור שבסקר ישקרו. עכשיו מומי אומר לי לא חשוב שהם משקרים בסקר אלא חשובה המגמה. אבל זה לא עובד כך. כי כל פעם שמתפרסם דוח ואני רואה את המרכיב החרדי בפנים, אני גר במודיעין אני רץ למודיעין עלית, יש לי שם משפחה, מסתובב קצת, מסתכל, תקשיבו, ומי שמסתובב בציבור החרדי רואה את זה. אני לא רואה את זה. יש איזה הגדרה לעוני. בוא נאמר די קשה לראות את זה, אני לא אומר שאין בעיה ואין אותה בהיקפים מסוימים.

יש לי איזו תחושה שמהו בכלכלה אפורה שחורה איך שלא נקרא לזה, מ כסה על הרבה מהנתונים שאנחנו מראים פה, ואכן חלק מהעסק זה לא בוא נכניס אותם לזה ובוא נכניס אותם לזה, כי אז כל המשאבים מושקעים לא טוב. אלא אולי להכשיר את הקיים, יכול להיות שפתאום תהיה הפתעה גדולה ואיזו קפיצה ב-20 אחוז. וזה משהו אחר הכשרת קיים מאשר עוד זה ונשיג את זה ונשיג את זה.

ידיה שטרן

הכשרת קיים היא כרוכה בשינוי תרבותי.

אני מביה"ס לטכנולוגיה בירושלים, מכון לב. אנחנו עוסקים בהכשרה אקדמית לציבור החרדי כ-12 שנה שהתחיל בדבר הזה. באוכלוסייה החרדית יש הבדל עצום בין גברים ונשים למרות בלתי הכל כפי שנאמר כאן, הן באות אבל פה יש עוד נקודה אחת חשובה, גם אריאל דיבר שרק עכשיו המחזורים הראשונים של הבנים מתחילים ומסיימים את הלימודים. ופה יש נקודה מאוד מאוד רגישה. זה הנשים החרדיות עובדות – זה בסדר, זה נורמה שהתקבלה. אם הבוגרים הראשונים, בעיקר בתחום הנדסה של הגברים, לא יוכלו להתקבל לעבודה מכל מיני חסמים ששמענו פה של המעסיק וכו' וכו', אני חושש ממשבר, זאת אומרת, אני לא רוצה להיות אופטימי

כמו כולם פה, כי המוטיבציה ללימודים אקדמיים בשוני מהחברה הכללית שזה איזשהו ערך, השכלה אקדמית, תעודה, לא יכול להיות בלי תואר ראשון. והציבור החרדי השכלה אקדמית זה להיטיב עם הפרנסה, להתפרנס. ואם כתוצאה מהלימודים האלה לא תהיה תעסוקה, קובעי המדיניות לא ישכילו עכשיו קצת לעודד בקרב גברים, לדעתי נשים לא צריך, אבל בקרב גברים לעודד את התעסוקה, זה יחזור כבומרנג. אז אם ככה אני לומד ומקבל השכלה אקדמית אז למה לי ואני לא מצליח ללמוד, למה לי ללמוד. ולכן בקרב הגברים אנחנו נמצאים עכשיו באיזושהי נקודה מאוד קריטית, אנחנו מוציאים מהנדסים ונקודה הזו אנחנו מתלבטים וצריכים לזכור את זה...

דידיה שטרן

אתם לוקחים אחריות להשמה? אתם עוזרים?

שמעון וייס

כן. בקרב הבנות החרדיות ההשמה היא כפי שאני אומר, מאה אחוז. ועשיתי סיור לפני שבועיים, הן מתקבלות בכל המקומות. נכון הפתרון הן מתקבלות כקבוצה. ביקרתי בבנק הפועלים בת"א, מרכז המחשוב של בנק הפועלים קלט עשרות מתכנתות, מהנדסות מחשבים ומתייחסים אליהם ותורמים מאוד, וכבר מנהלות צמחו מתוך הקבוצה הזו. בקרב הנשים אין שום בעיה. מי שרוצה לעבוד – אין בעיה בתחום ההנדסה.

דבר אחרון. צריך גם לעושה איזושהי דיפרנציאציה בתחומי המקצוע שלומדים ולעודד. זה שיהיו לנו עוד אלף עוה"ד בחברה הישראלית – אני לא חושב שהתל"ג של מדינת ישראל יגדל כתוצאה מזה וכשכוללים כמה ציבור אוכלוסיה החרדי לומדים השכלה אקדמית, כוללים המונים שלומדים עריכת-דין. ולכן צריך לעשות אבחנה מה לומדים. זה שיש עוד אלף עוה"ד – זה לא יגדיל את התל"ג של מדינת ישראל. אבל עוד אלף מהנדסים בהחלט יגדילו את התל"ג של מדינת ישראל.

דידיה שטרן

אתה מבין שאני לא יכול להשאיר את זה ללא תגובה בהיותי מלמד. התל"ג אבל הוא לא הדרך היחידה לעסוק בעניין. עד כמה לימודי הנדסה הם מחתרתיים ושינוי פנימי של העולם החרדי הוא לימודי משפטים. אין בכלל ספק שמבחינה תרבותית לימודי משפטים הם הרבה יותר משמעותיים לפיתוחו של האדם במובן הלא תלגי.

צביקה שרייבר

אני רוצה להתייחס כאן קצת לכמה דברים שנאמרו כאן ועוד איזה שהן הערות אולי שלא הועלו כאן קודם. אני אציג קצת את הפעילות של קרן "קמח" למי שעוד לא מכיר. אנחנו נמצאים בשטח קרוב לשלוש שנים. יש פה הרבה אנשים עם הרבה זכויות בהקמה של קרן "קמח", ביניהם בצלאל שיושב פה סביב השולחן. הפעילות שלנו מתרכזת בעצם בשני מישורים עיקריים: מישור אחד זה יש לנו מכון להכוון וייעוץ, זאת אומרת שתלמידים חרדים שרוצים לצאת לתעסוקה או ללימודים, מגיעים אלינו ועושים מבחני התאמה ועוברים איזשהו תהליך ייעוץ תעסוקתי. הזרוע

השניה של הקרן זה התחום של המלגות. אנחנו נותנים מלגות לימודים עד לגובה של 85 אחוזים משכ"ל, זה משתנה ממקום למקום לא ניכנס פה ליותר פרטים מזה. כיום יש לנו כ-4,000 תלמידים בפועל. זאת אומרת, פחות או יותר 4,000 תלמידים שמקבלים מאתנו מלגה כל חודש. זה תקציב עצום, זה תקציב בסביבות 2 מיליון ש"ח מלגות כל חודש. המדינה משתתפת פחות או יותר בסביבות 20,25 אחוזים, אני חושב שזה כסף שמגיע מהמדינה, שאר הכסף מגיע מפילנתרופיה. מתוכם קרוב ל-40 אחוז, זה בסביבות 40 אחוז קצת יותר, לומדים בהכשרה אקדמית. טיפה פחות מ-60 אחוז לומדים בהכשרות מקצועיות, שזה מבחינתנו תקין. המשמעות של זה, זה אומר כ-1,500 תלמידים במוסדות לימוד שונים באקדמיה.

אנחנו מצליחים כבר לראות מגמות בתלמידים שמסיימים את הלימודים. אני יכול לומר כך לגבי המגמות ואני במיוחד משתמש פה במילה "מגמות" שזה דבר שעלה כבר על השולחן הרבה פעמים, שמדברים בציבור חרדי, נעשו פה ניתוחים של ציבוריים באופן כללי, במיוחד אם מדובר בציבור שהוא מאוד אידיאולוגי, לא כדאי לדבר על מונחים של מהפכות. מהפכה זה דבר לא טוב באידיאולוגיה. הציבור החרדי סה"כ אחד הציבוריים אני לא יודע אם היחידים או הבודדים, שיש לו אידיאולוגיות מובנות ויחסית חזקות עדיין בתוך הציבור ואני מסכים עם זה שהאידיאולוגיות הולכות ונחלשות אבל עדיין זה קיים. לא כדאי לדבר על מהפכות – כדאי לדבר על תהליכים.... השינוי הוא שינוי מהותי והציבור מה שקורה, אבל התהליך הוא תהליך מהותי. אני גם מסכים עם מה שנאמר כאן בשולחן ואנחנו הבענו את זה כמה פעמים בפני מעצבי דעת קהל ציבוריים, אני מעדיף להשתמש במונח של רבנים, רבנים וראשי ישיבות, שכרגע התהליך שקורה לצערי הוא תהליך שמאפיין מהפכות, זה לא תהליך שמאפיין שינויים. זאת אומרת שכרגע אין איזושהי תמיכה של מנהיגות לתהליך שקורה. וזה אפיון של מהפכה, זה לא אפיון של תהליך. ואני חושב, זה אולי לא המקום הזה לומר את זה אבל כל עוד לא תהיה איזושהי הסכמה או איזושהו גיבוי והכוונה מסודרת של ראשי ישיבות, של רבנים, אנחנו מסתכנים מאוד במהפכה. זה דבר ראשון.

דבר נוסף. אני חושב, אני גם מזהה את זה שהתהליך שהציבור הכללי עובר הוא לא פחות מהותי ממה שהתהליך של הציבור החרדי עובר. עצם זה שאנחנו היום מסוגלים לדבר על שחר שזה המושב הבא, שזה שילוב חרדים בצבא, לקחת ציבור חרדי ויש לנו פה כמה חיילים שמשתתפים בשחר, להושיב אותם במקומות נפרדים, אנחנו בעצם מפריכים כאן בכלל את כל כור ההיתוך של הציבוריות הישראלית של הישראליות במקום שבו כור ההיתוך היה הכי חם בצבא, יש פה גם כן איזושהו תהליך מאוד משמעותי שהציבור הכללי עובר ולא רק הציבור החרדי. מבחינתי התהליך הזה הוא לא מספיק, אני אשמח לראות את התהליך הזה בסופו של דבר שסביב השולחן הזה יושב או יישבו רוב או חלק גדול מהציבור שיושב כאן, אלה יהיו דוקטורים חרדים או אנשי אקדמיה חרדים שהם קיימים. כרגע מה שקורה הדו-שיח פה מתנהל מאחורי הגב של הציבור החרדי או מעל הראש של הציבור החרדי, לא עם הציבור החרדי אלא זה דיון אקדמי שהציבור החרדי בכלל לא מעורב בו.

נ"י הורוביץ

היום בחדרי חרדים בערב נדע את האמת.

צביקה שרון

אני מסכים עם מה שהוצג כאן קודם, אני לא זוכר כרגע אם זה אסף הציג את זה או שזה ד"ר ליאון הציג את זה, לגבי החסמים שיש לציבור החרדי להיכנס לעולם התעסוקה, חסמים חברתיים, כל מיני סוגים של חסמים. אתם צריכים להבין שמבחינת הראות של אדם חרדי שרוצה לבוא ולהיכנס ולהשתלב בעולם העבודה, יש איזשהו ייאוש מובנה מלכתחילה בכלל להיכנס לכל תחום העבודה. הסיכוי או לפי מחקרים שהוצגו לאחרונה, הסיכוי של אדם חרדי הוא האחרון במדינה להשתלב ולהתקבל לעבודה אחרי, אני לא מזלזל בציבוריים האחרים, אני אומר אבל אחרי אתיופים, אחרי רוסים, אחרי ערבים. החרדי הוא האחרון שמעסיק יקבל אותו לעבודה. ויש הרבה סיבות לזה. הוא ישרוף פחים, הוא פתאום יגיע לקברים באמצע מקום העבודה, הרבה סיבות שהוא יגיד תהלים באמצע העבודה, אבל לא משנה מה הסיבות, אבל תכל'ס בפועל אדם חרדי שרוצה להתקבל לעבודה – הוא ייתקל במחסום מהותי במקום העבודה. אני יכול להביא את זה בתור דוגמה. יש לי חבר שסיים ראיית חשבון והוא רצה להתקבל לסטאז' במקום עבודה בחברה גדולה, איך שקיבלו את קורות החיים שלו – פסלו אותו לגמרי מלכתחילה. היה לו שם איזה מישוהו שהוא הכיר, אישה שעבדה שם בתוך החברה והיא השפיעה על ההנהלה וקיבלו אותו לסטאז' במקום העבודה. כיום הוא אחד הדמויות המרכזיות שם בחברה. והוא לא נופל ביכולותיו הלימודיות או העסקיות/הביצועיות, מתלמידים אחרים שלמדו באוניברסיטה העברית. כך שלא היתה שום סיבה לא לקבל את אותו אדם חוץ מעצם העובדה שהיותו חרדי.

לסיכום, האתגר המרכזי של הפאנל הזה או בכלל של כל השיח הזה, כיום זה לא כל-כך להביא את הציבור למקום הלימודים, אנחנו כבר אחרי השלב הזה כמו שאריאל אמר קודם, האתגר המרכזי הוא להביא את המעסיקים להעסיק את החרדים. ברגע שנצליח להכניס חרדי אחד למקום תעסוקה איכותי, הוא יגרור אחריו עוד כמה. אבל בעצם זה האתגר של הממשלה וזה האתגר גם שלנו בתור הקרנות הפרטיות.

ידיה שטרן:

תודה רבה לצביקה.

אלי קשטן:

מאוד מתאים לדבר אחרי צביקה, אני רואה פה שולחן ואני בא ממשפחה של מחקרים מתמטיקה, סטטיסטיקה מספרים, מדברים על פה תעסוקה ואני לא רואה סביב השולחן אף מעסיק אחד. אני מנכ"ל של חברת סי.טי. בוק שעד לפני שבוע העסקנו 160 אנשים מתוכם 120 נשים חרדיות. החל מהשבוע אנחנו מעסיקים עוד 20 נשים חרדיות. 140 נשים חרדיות. והמשרד הראשי במודיעין עלית, משרד בביתר עלית ומשרד בהר-חוצבים בירושלים עוד 60 איש שיש שם מגוון של חרדים ולא חרדים ולא חילונים, שכנים של הרשל ועוד כמה אנשים.

ואני חושב שאריאל דיבר נכון ואסף דיבר נכון ואחרים גם, מה קורה בחברה, מאיפה באים השינויים. אז נכון, זה בא מלית ברירה וזה נכון בא מפנים החברה עצמה ונכון לממשלה יש תפקיד אבל צריך להבין שהמצב היום הוא לא כמו שהיה לפני שלוש-ארבע-חמש שנים ויש זווית ראייה נוספת וזה זווית ראייה של המעסיקים. המעסיקים כן יודעים שהאישה החרדית, גבר חרדי אני עוד לא יודע, שהאישה החרדית היא כוח עבודה מדהים. תסתכלו מה קרה במודיעין עלית בחמש-

שש-שבע האחרונות, יש היום כאלף נשים מועסקות, נשים חרדיות מועסקות שמפרנסות אלף בתי-אב מתוך 8,000 בתי-אב, שאף אחד לא מכריח אותן להיכנס לעבודה, שהמעסיקים, ואני יכול לדבר על עצמי לא מדבר על אחרים, שמעסיקים אותן לא בגלל האידיאולוגיה, נגיד לא רק בגלל האידיאולוגיה אלא בגלל הביזנס מאחורי זה, של נשים שיש להן מוסר עבודה מאוד מאוד גבוה, שזה נשים למרות שבכל רגע נתון 15 אחוז מכלל העובדים אצלנו נמצאות בחופשת לידה ועוד 20-25 אחוז נמצאות במצב שיהיו בחופשת לידה בעתיד הנראה לעין כמו שאנחנו קוראים לזה, זה מאוד משתלם לנו ויש לזה ביזנס נורא טוב. ולמה? אנחנו רואים וקשה להאמין אבל מי שנמצא בתוך זה יודע שאישה חרדית שיש לה ארבעה-חמישה-שישה-שבעה ילדים בבית, להוסיף שם לתוך האיזון גם עוד איזה עבודה של שש-שבע שעות ביום, זה לא כל-כך קשה. יודעות איך להבדיל בין העיקר לתפל, יודעות איך לאזן נכון בין הבית ובין משפחה, יודעות להגיע בזמן ובגלל זה גם אמרו לנו הרבנים שאותן נשים שעובדות גם הבעלים שלהן מגיעים לכוללים בזמן ולא מאחרים בכל מיני מקומות. ואלה נשים שעושות את זה, המוסר עבודה מאוד גבוה. שעות העבודה נטו הן כמעט כמו שעות עבודה ברוטו, לא גולשות באינטרנט ולא מדליקות פייסבוק ולא בודקות 'ynet', 'nrg', "הארץ" וכו' וכל 10 דקות לבדוק אם יש איזושהי חקיקה חדשה בכנסת שלא שמת לב והן עובדות נורא טוב.

נכון, המעסיק צריך להתגמש. להתגמש לא רק מבחינת ההפרדה בין נשים וגברים, וזה נכון, 95 אחוז אמר אסף וכנראה שבאמת ככה, גם מהצד של המעסיק, גם מהצד שמועסק נורא חשוב להם את זה, אבל זה גם ההבנה. הבנה לנפש של האישה החרדית מה חשוב לה, להבין מאוד טוב שהיא כן מחפשת את האיזון הנאות בין העבודה ובין הבית, שכן שעות העבודה שמ-8:00 עד 5:00, 6:00 או 7:00, יכול להיות שלא יתאימו לה. כשאנחנו עובדים מ-8:00 עד 14:30 ואוספים אותן מהבית ב-07:50 ומחזירים אותה ב-2:40 הביתה, זה כדי לא לשלב את מרקם החיים שלהן כדי להיות מאוד רגישים לתהליכים שקורים להן שמה ומה שהן צריכות בתוך הבית. ומה זה נותן לנו? נותן לנו כוח אדם מדהים. אנחנו מכשירים נשים ארבעה חודשים מלכתחילה בעבודה פרה משפטיות, עוברות על חוזה נדל"ן בארה"ב ועושות רישומי טאבו, מתמצות חוזה נדל"ן או עושים הגהה בשפה האנגלית. אנחנו מכשירים אותן ארבעה חודשים ולוקח להן עוד שלושה-ארבעה-חמישה חודשים להתמקצע במה שהן עושות. הדבר האחרון שאנחנו רוצים שהן יעזבו אותנו. ואין לנו נשירה. שרנסקי היה אצלנו אמר תשמעו, זה בדיוק ברוסיה, בית-סוהר נכנסים אי אפשר לצאת. אז לא, אפשר לצאת, יש אפשרות לצאת, אין בעיה לצאת. ויש גם מנהלות אצלנו שצמחו מהשטח שמשתכרות, אתה שואל כמה משתכרות, הן מתחילות ב-30 ש לשעה, 50 אחוז משכר מינימום כשאנחנו מתחילים את ההכשרה. המנהלות אצלנו מגיעות לעשרת אלפים, 11 אלף ש בחודש.

עכשיו אתה צודק. אותן המנהלות אצלנו יילכו להוד השרון, ילכו לת"א, ילכו לרמת-גן, יוכלו לקבל 20 אלף ש בלי שום בעיה אבל יצאו מהבית ברבע לשמונה ויחזרו ב-2:45? בחלומות שלך. יוכלו לצאת לחופשת לידה בלי שום נקיפות מצפון פעם בשנה וחצי? בחלומות שלך. האיזון הזה הנאות שנוצר זה מה שאישה צריכה, זה מה שהיא רוצה. ולכן גם אין נשירה. עכשיו המצב שלנו הוא כזה שאנחנו מצד אחד חייבים לעבוד כמו עסק, כל העבודה שלנו מול ארה"ב, אצלנו במודיעין עלית שומו שמיים עובדים בחול המועד, כולם עובדים בחול המועד. למה? כי לקליינטים שלנו בארה"ב ממש לא מעניין מחול המועד למרות שחלק מהקליינטים הם דתיים וחרדים. לא מעניין

אותם בכלל. מצד שני, אנחנו כשאנחנו עושים את זה – אנחנו צריכים למצוא את הדרכים להראות לעובדים שלנו שאנחנו מאוד מכירים ומוקירים את העובדה שהם משלמים מחיר כבד משפחתי בשביל זה, אבל מארגנים להם בייבי-סיטרים ומארגנים לנו ארוחות, מנסים איכשהו לעשות יותר שאפשר לחיות עם זה. ואני חושב שזה שינוי מאוד משמעותי מה שקורה מזווית הראייה של המעסיקים. תראו מה שקורה במטריקס, במל"מ, בויזה כאל, בחברות אחרות, הם רוצים להיכנס למגזר הזה, הם רוצים למצוא שמה את כוח העבודה. הדלת מסתובבת כמעט איננה כי הנשים לא רוצות לצאת משמה ואני חושב להסתכל קדימה בעצם מה צריך לעשות? אני חושב שאמר אריאל, אל"ף, זה להקל על התהליכים באותם תקופות מעבר. אם זה בטווח של המכינה, קדם אקדמית, זה להקל, כן נכון לסייע. לסייע בשלב הזה כי תקופת מעבר מאוד משמעותית או בתקופת ההכשרה כמכשירים אותם ועושים את השינוי מאוד מהותי מלצאת לפעמים אבטלה לתעסוקה – אז צריך לעשות את זה בזהירות ולפעמים לתת אולי אפילו את הסיוע להיכנס לתת להם להיכנס לעבודה בלי לבטל לגמרי את הבטחת ההכנסה לפני כן. וכמו שאמר צביקה ואולי בגלל שאני נולדתי ברוסיה, אני לא מאמין ברבולוציות, אני כן מבין באבולוציות, זה תהליך שצריך להתפתח לתת לו את הזמן את הדרך שלו ואני חושב שזה יצליח.

ידידיה שטרן

תודה רבה, אלי.

מלכה פי

אני רוצה לדבר כאן על תהליך שעשוי להתרחש בחברה הישראלית בכלל כתוצאה מכל התהליכים האלה ואולי יעלו פה גם תהליכים שקצת, נרי דיבר עליהם, ואולי אח"כ איזה שהם חוסר איזונים בסופו של דבר בין החברה הכללית לחברה החרדית, שאנחנו מנסים לפתור עכשיו – יחזור אח"כ בגל שני כאשר אנחנו בעצם יוצרים נורמות מקבילות בתחום החינוך, נורמות מקבילות בתחום התעסוקה ולא יהיו מחוברות למה שנדרש בעצם מאזרחים אחרים. ואז ממה נחשוש? אם הדברים האלה הם כל-מוצלחים – בוא נקיים את הדיון בכלל החברה הישראלית למה ילד ישראלי לא יכול להיכנס לשוק העבודה שנה קודם או פסיכומטרי אחרי תיכון. לא מספיק תיכון. למה אין לנו אנשים שיכולים להיקלט כאן בשוק, או למה לא הולכים לקראת נשים בכלל בחברה הישראלית או למה כל מבנה ההשכלה הגבוהה אמור להשתנות. צריך להיות מבנה השכלה שמתאים בכלל לאופי היהודי הישראלי.

זאת אומרת מועלות כאן שאלות שאני חושבת שכל זמן שהן תהיינה נדונות אך ורק עבור מגזר מסוים והן לא תהפוכנה להיות לשאלות כלל ישראליות – עשוי לקרות לנו בסופו של דבר תהליך ששוב החברה תיתקל בגל שני בסוגיות של השתלבות בחברה הישראלית ותיצור, מומי דיבר על מול חברה שמתנגדת לנורמות או מתנגדת להמשיך להיות המחזיקה של הדברים בגלל כל מיני דברים, אנחנו שוב ניצור בעצם גל כזה שידבר על מתחים בגלל נורמות שונות של העסקה, נורמות שונות של חינוך ועד כמה הן תהיינה לאורך זמן לגיטימיות בתוך החברה שלנו.

ידידיה שטרן

תודה רבה.

פיני לוביץ

אני מנכ"ל של חברה שמעסיקה בערך 30 עובדים שמתוכם בערך חצי חרדים, מעט מאוד נשים, בעיקר גברים. והמודל העסקי שלנו הוא בעצם לתת לאנשים האלה את סוגי המשרות הכי הכי טובות שיש בעצם בהיי-טק. החברה שעובדים אצלנו שלוש שנים נמצאים כבר בעלות מעביד של 25 אלף ש"ח ומעלה. כלומר מגיעים לטופ שבטופ. רוב האנשים שאנחנו פונים אליהם הם חברה שהם ממכון לב, האוניברסיטה הפתוחה, מבחינת כניסה ומסלולים של או לקראת תואר או אחרי תואר. חלק מהאנשים שנושרים ממכון לב מגיעים אלי כי אין להם סבלנות ואין להם יכולת לקיים את המשפחה בלי כסף. אז הם מגיעים אלינו הרבה יותר מוקדם, מנסים לסיים את התואר, מצליחים או לא זה לא כל-כך משנה בסוף הם מצוינים.

אני רציתי אולי מספר נקודות מצומצם להגיד בעניין הזה. אחד, אני יכול להגיד לכם שבעולם ההיי-טק יש נכונות מאוד מאוד גדולה להעסיק חרדים. אני עובד בעיקר רק עם הגברים אבל זה לדעתי זה בכלל לא משנה. המודל שלנו הוא מודל של חוץ, כשאני הולך ללקוח כמו אינטל כמו מוטורולה או כל חברה אחרת, ואני אומר המודל שלי הוא בעיקר מושתת על חרדים, יש רצון מאוד שהמודל הזה יצליח הם יוכלו להכניס את האנשים אליהם. אולי במקומות אחרים בתעשייה הישראלית יש אולי רתיעה, לדעתי בהיי-טק אין רתיעה בכלל מהנושא של החרדים. אני גם חושב וזו הנקודה השניה, אני חושב, היות שאני קורא לזה סטיגמה אבל הסיפור הזה שהחרדים צריכים סביבה כל-כך מסובכת, זה פשוט סיפור לא נכון. אני עודדתי עד היום לדעתי מאות חרדים, חלקם הגדול גברים, חלקם הקטן הנשים, ואני שואל אותם אחד-אחד, האם אתה מוכן ומסוגל לבלות יום או יומיים בשבוע לשבת עם מהנדסת בקיווקל ולעבוד על איזשהו משהו, ולדעתי היו שני אנשים מתוך מאות שאמרו לי שהם לא מוכנים. כשהם הסכימו לדבר הזה, הם אומר לי, תשמע, אני לא יכול באופן קבוע לעבוד עם אישה אבל אם אני צריך פעם בשבוע להיות בת"א בחברת ההיי-טק לעשות את הדבר הזה - אני מוכן. ובאמת כמעט כולם מוכנים לעשות את העניין הזה. וגם בצד השני יש התחשבות מאוד מאוד משמעותית. אבל זה לא כל-כך מסובך, החברה במקום לצאת למסעדות מביאים אוכל מהבית, אבל זה לא מפיל מעמסה משמעותית במיוחד על המעסיק.

הנושא השני שאני רוצה לדבר עליו זה שמדינת ישראל בכלל בצורה שהיא עובדת כרגע, לא מעודדת חברות כמו שלי. היא לא מעודדת יצירת הזדמנויות להצטיינות והזדמנויות של המשרות. מדינת ישראל בכל הצורות שהיא בונה תכניות, היא מתעניינת בעיקר במספרים גדולים. אולי זה נכון, לדעתי יש מקום שגם כמו שאתה אמרת קודם, יש מקום לדאוג לזה שבוגרי תארים אקדמאיים בסוף ימצאו עבודה בטוח. יש מקום לזה שמדינת ישראל תעשה את זה כיוון שזה נותן כן את האופק לאנשים שרוצים באמת להגיע למשהו משמעותי, נותן להם את האופק ומדינת ישראל לדעתי היום בכלל לא מתעסקת בנושא הזה.

הנקודה האחרונה שאני רוצה להעלות זה הנושא של הרשל, החסם הכי משמעותי בשבילי לגייס, חברה, זה אנגלית. ואני אומר לכם שאנגלית ללמוד אותה פעם ראשונה בגיל 22, 23, 25, זה לא אותו דבר כמו ללמוד אותו בתור ילד צעיר. ואני לא מחפש מהפכות אבל אני כן חושב שצריך

למצוא את הדרך עם דרך תכניות לא פורמליות, כן לתת לילדים בעולם החרדי ללמוד אנגלית. זה הדבר הכי משמעותי לדעתי.

ידיה שטרן

תודה רבה.

אברהם קרויז

אני יועץ אסטרטגי ויועץ ראש עיריית ירושלים למגזר החרדי. אני יקצר מאוד וינסה לכלול את ההערות כולל גם הערות לכיסא הריק של ד"ר מומי דהן, שבהחלט אני חושב יש מקום בהחלט אל"ף, לשאול את השאלות הבסיסיות של מיהו חרדי אבל גם באמת לנסות לשמוע את התשובות. ואפרופו חסם באנגלית, אז אם יש חסם כדי להבין את המגזר החרדי הם צריכים להבין יידיש או איזושהי שפה מנטלית מסוימת. אז כנראה שצריכים אותה. אין לי מושג אם ד"ר נרי הורוביץ כן יודע יידיש אבל הוא למד את המנטליות החרדית לסוגיה ולפרטיה באופן יוצא דופן לפצח את הדי.אן.אי גם אם אני לא אסכים בכל המסקנות, כמו אולי מסקנות של חוקרים נוספים, אבל הבסיס הוא באמת יכולת לייצר איזושהי הבנה משותפת של מיהו חרדי, מה סדרי העדיפויות שלו ומה הצרכים שלו. וצודק פרופי אשר כהן בשאלת היסוד האם המגזר החרדי הוא העני או העשיר, אולי נשאל אותם קודם מהם חושבים, מהם מרגישים.

צודק ד"ר נרי הורוביץ שצריכים לבדוק האם מצד אחד אנחנו אולי באמת נורא רוצים להגדיל את המספרים ולרצות שיספקו לנו יותר, אבל מה נעשה ביום שנייצר אלף חוקרים באקדמיה חרדים, מה נעשה אתם? זה ברור ששאלות היסוד האלו הן כולן נכונות אבל אם מצד אחד מציגים שהמשפחה החרדית צורכת יותר חשמל, אולי נשאל את מנכ"ל חברת חשמל מה חלקם של הצרכנים החרדים בחובות אבודים של חברת חשמל באי תשלום במועד ונגלה שהחברה החרדית תורמת בחלק הזה יותר מאשר חברות אחרות באוכלוסייה בחתכים מסוימים. לגבי נקודה נוספת של מקצועות וכלכלה שקשה לכמת אותה ולחקור אותה. מקצוע כמו שהוזכר קודם של סופר סתיים, אני חושב שכל הנוכחים בחדר אני יוצא מתוך הנחה, גרים בבית עם מזוזה בפתח. מייצרים אותה רק במגזר אחד במדינת ישראל, הם סופרי תורה תפילין ומזוזות, זה עדיין תחום ייחודי שצורכת אותו כל מדינת ישראל ומייצרת רק חברה אחת במדינת ישראל. ואני חושב שבהחלט יש לזה השלכה.

אבל אני חושב שהדבר החשוב מכל וגם זה נאמר כאן במהלך הכנס החשוב הזה, ישנם אלפי עוה"ד בשנה ועדיין לא מייצרים להם מקומות עבודה. אם באמת המגזר החרדי מוגדר כמגזר לצורכי מחקר, אם הוא מוגדר כמגזר לצורך אפליה, אז הגיע הזמן גם שיהיה מוגדר לצורכי פתרון. וכן יש את הצורך על-מנת לאגם את כל הרשויות החל מרשויות המחקר ובהמשך עם רשויות הממשל, שיביאו את הפתרונות וישתתפו. קרן קמח שצביקה דיבר קודם, במקרה בדקתי את הנתונים לפני שהגעתי לכנס, נתנה כפילנתרופיה בשלוש שנים כ-35 מיליון ₪ רק למלגות לסטודנטים חרדים. 35 מיליון ₪ אני חושב שזה, בטח אל מול חלקה של המדינה בחלק הזה, זה פער עצום וגדול. ולכן יש בהחלט את הצורך השכלה אך ורק לטעמי במגזר החרדי, מכוונת תעסוקה, לא מכוונת מדף לא מכוונת ידע. אנחנו רובנו הגדול, אלה שלמדו בישיבה גבוהה ובטח אל שעדיין נמצאים בבתי

המדרשיות, הם החוקרים הנפאלים הותיקים ביותר של מדע רוח הוותיק ביותר של העם היהודי, שנושא את ספר התורה כבר אלפי שנים. ואגב, הגיע הזמן שאנחנו נפתח את הפרספקטיבה גם של המחקר ולא נתעסק רק עם דור שניים שלוש של 60 שנה שאנחנו רוצים להבין חברה אידיאולוגית, חברה מגזרית, נלך לאירופה שלפני המלחמה ונגלה בית כנסת לחייטים ובית כנסת לבעלי מקצוע שונים. תמיד גם במגזר החרדי היהודים בעלי המקצוע העובדים לפרנסתם היו הרוב, כך זה היה, אנחנו נמצאים בתקופה קטנה, אני חולק עם צביקה ידידי, אין שינוי מהותי במגזר החרדי, אין בטח שינוי אידיאולוגי במגזר החרדי, למדנו תורה לפני 500 שנה, עבדנו לפני 300 שנה, אנחנו עובדים היום, אנחנו לומדים היום, אנחנו תורמים את חלקנו לחברה בערכים היהודיים, בערכים הלאומיים, בערכים המסורתיים, ועדיין בהחלט רוצים להשתלב במקצועות חדשים, במקצועות עדכניים ולא דווקא בתופעות חדשניות.

ידידיה שטרן

תודה רבה.

אסף מלחי

אני אשתדל מאוד מאוד לקצר. אמת היא כזאת, אני קצת מודאג מהנתיבים שבהם ההשכלה הגבוהה לעולם החרדי מנתבת את עצמה בשנים האחרונות וזה מלווה גם במדיניות של המלי"ג עם מספר מצומצם מאוד של תחומי לימוד בין אם הם אינסטרומנטליים או צורכי פרנסה, לבין תחומים שהם מבוקשים במשק. ואני מתחבר בהקשר הזה למה שנרי צופה לגבי הגידול במספר הלומדות בסמינרים לנשים, בסופו של דבר אנחנו עלולים למצוא את עצמנו במצב שבו אנחנו נקבל היצע גדול מאוד של עובדים בתחומים מאוד מצומצמים שהמשק מעסיקים קטנים כגדולים, מעסיקים כמו אלי קשטן, מעסיקים בינוניים וקטנים, פשוט לא יהיה ביקוש לשוק העבודה. ולכן אני חושב שצריך לחשוב בצורה מאוד מאוד יצירתית כיצד מרחיבים את תחומי הלימוד בין אם זה בסמינרים לנשים ובין אם זה במכללות החרדיות הלאומיות ובמוסדות להשכלה הגבוהה.

עוד הערה. אני התרשמתי מאוד מנתוני ההצלחות מבחינת פסיכומטרי אבל במקביל כמה דקות אח"כ שמענו על אחוזי הנשירה הפשוט בלתי נתפסים במכון לב, אני מניח שגם שיעורי הנשירה במכללה החרדית לא פחות למטה.

אריאל דרעי

אני יכול לומר לך שאצל הבנות.

אסף מלחי

אני מדבר על הגברים.

אריאל דרעי

אצל הבנות אחוזי הנשירה במכינות ו בלימודים האקדמיים, שואף לאפס. אצל הגברים המספרים יותר גדולים, הם רחוקים ממה שקורה במכון לב. מכון לב מלמד הנדסה ומדעים, שם הרבה יותר

המכון הישראלי לדמוקרטיה – 13.10.10

קשה לגברים. אצלנו אחוזי הנשירה עומדים על 15 אחוזים בסה"כ, שזה בהתחשב בפערי הידע שמגיעים, סביר.

ידידה שטרן

חברים יקרים, תם ולא נשלם, תודה רבה לכולם.

מושב שלישי – צבא ושירות אזרחי

יו"ר – פרופ' תמר הרמן

מרצים:

הרב בצלאל כהן – עמית בכיר בבית ספר מנדל למנהיגות חינוכית

“פרויקטים צבאיים ייעודים: נקודת מבט חרדית”

סא"ל דרור שפיגל – המפקד היוצא של גדוד נצח יהודה

“גדוד הנחל החרדי”

מר שר-שלום ג'רבי – ראש מנהלת האזרחי לאומי

ד"ר ראובן גל – הקים ועמד בראש מנהלת השירות האזרחי-לאומי, עמית מחקר

בכיר במוסד שמואל נאמן – הטכניון

“שירות אזרחי-לאומי לאוכלוסייה החרדית”

מגיב:

פרופ' אשר כהן – המחלקה למדעי המדינה – אוניברסיטת בר-אילן

דיון פתוח

תמר הרמן:

המושב השלישי שלנו הוא צבא ושירות אזרחי, שהוא אגב נושא שעומד לא רק בחברה הישראלית אלא גם בחברות אחרות כנקודת חיכוך לא פשוטה בין החברה והמדינה לבין קבוצות דתיות כאלה ואחרות. אני רוצה רק לציין כאן למשל את החיכוכים שהיו במשך הרבה מאוד שנים בין מדינות במערב לבין קבוצות דתיות מסוימות כמו המנוניטים, המנניץ והאמיש בארה"ב, ככה שזה לא המצאה שלנו. בגין קוטנן של הקבוצות האלה מבחינה דמוגרפית – הם פתרו את הבעיה ברוב המקרים על-ידי מתן פטור סוחף למי מוכיח את השתייכותו לאותן קבוצות דתיות. אבל בארה"ב היום על 300 מיליון איש אנחנו מדברים על רבע מיליון מאלה שפטורים על-סמך דתיותם אומנתם. אצלנו המקרה הוא שונה כמובן בגלל היחסים הדמוגרפים שהם גם משתנים באופן דרמטי בכיוון שמחמיר את הבעיה.

מה שכן, יש לנו תוספת לשאלה הדמוגרפית והיא השאלה הרעיונית כי ללא ספק הצבא בישראל, צה"ל מסמל לא רק את המשמעות הפונקציונאלית של צבא אלא יש לו משמעות רעיונית ואידיאולוגית שנגזרת ישירות ממהותה הציונית של המדינה והמחויבויות ומהנאמנויות הנגזרות ממנה. השאלה בנושא תעסוקה היא שאלה חשובה אבל היא שאלה מסוג אחר מפני שהיא לא מעמידה במתח את שאלת הסמכות. אין שום חילוקי דעות שאין דין מעביד כדין רב במובן של מנין אתה גוזר את המותר והאסור. השאלה המסתבכת יותר כשאנחנו מגיעים לצבא והשאלה מהי הסמכות לגבי מי שבא מעולמות שבהם הסמכות הרוחנית/הדתית עלולה להימצא בסיטואציה או יכולה להימצא בסיטואציה של קונפליקט עם הסמכות המוסדות הארגונית, היינו הסמכות הפיקודית/הצבאית וזאת שאלה לא פשוטה. לכך יש להוסיף את העניין של שירות צבאי במקרים רבים עלול להיות מעורב בשאלה של חיים ומוות, אנשים משרתים בצבא הם יכולים גם להיהרג במהלך השירות הצבאי שלהם ואין ספק שזה מעורר לפחות בציבור החילוני איזושהי שאלה של הייתכן שיהיה מגזר לא קטן בחברה שבה מדובר, שיהיה פטור מתליית נפשו מנגד בהקשר של טובת הכלל.

ככה שיש לנו פה מגוון של נושאים שהם רגישים אפילו יותר משאלת ההשכלה ושאלת התעסוקה. ובהם ידון המושב הזה. במושב הזה יש לנו ארבעה דוברים ומגיב. הדובר הראשון הוא הרב בצלאל כהן שהוא עמית בביה"ס מנדל מנהיגות חינוכית, יש לו גם עבר באוניברסיטה הפתוחה, אני זוכרת אותו עוד מתפקודו שם והוא ידבר על פרויקטים צבאיים ייעודיים, נקודת המבט החרדית.

הרב בצלאל כהן:

צהרים טובים. כמו שהקדימה תמר, סוגיית שירותם של תלמידי הישיבות ובצה"ל מהווה כבר שנים רבות את אחת מסוגיות המחלוקת היסודיות בין הציבור החרדי לכלל הציבור בישראל. הסוגיה הנתפסת במידה רבה כאבן בוחן על רצונם או אי רצונם של החרדים להוות חלק בלתי נפרד ממדינת ישראל, להיות בעלי זכויות וחובות אזרחיים שווים. הנושא הטעון הזה עולה מעת לעת בסדר היום הציבורי בהיבט תקשורתי, בהיבט חוקי, בהיבט משפטי, בג"צ לא פעם וגם אנחנו צפויים בינואר הקרוב "חוק טל" אמור לחזור לשולחן של בג"צ. במהלך השנים נעשו ניסיונות שונים להתמודד עם הסוגיה הזו, שכמו שתמר הזכירה, היא הופכת למרכזית יותר לנוכח הגידול

והריבוי הטבעי של הציבור החרדי וגם גידול עוד יותר מהגידול של הציבור החרדי, גידול במספר תלמידי הישיבות בפרט.

אני רוצה להתייחס בהרצאה שלי בעיקר לתכנית ייעודית שהוקמה לפני שלוש שנים בצה"ל ושהיתה לי את הזכות ליטול בה חלק מסוים. התכנית הזאת שמוכרת בשם "שחר" יש שילוב חרדים, יש היום קרוב לאלף חרדים אולי כבר עבר אפילו את האלף. בעיקר במערך הטכני והטכנולוגי בזרועות השונים, תוך התאמה של סביבת השירות של תנאי השירות לצרכים ולאורח החיים של החייל החרדי. כמובן שהדבר הזה מתחבר גם לשינויים אחרים שהוזכרו כאן במושג הקודם, העניין של לימודים, של יציאה לעבודה. אני לפני כן רוצה ככה קצת את המבט האישי, את החוויה שלי כאדם חרדי איך ראיתי בשנים שגדלתי, את העניין של השירות הצבאי. כילד אני זוכר את אבא כל שנה יוצא למילואים חודש מילואים בשנה, אז כמובן בא הביתה עם מדים ותפקידי שמירה במקומות שונים, אני גם זוכר פעם אחת זאת היתה שמירה בכותל, אז גם הלכנו לכותל וגם ביקרנו את אבא. וידענו גם שאבא שירת בצבא היו תמונות וגם במלחמת ששת הימים אחרי שאבא כבר התחתן היה עם בת בת חצי שנה והוא היה במלחמה אפילו. היו לנו מזכרות מסוימות מסוריה, אני זוכר איזו חותמת בערבית וכמה דברים.

וגם לא תפסתי את אבא שלי כיוצא דופן והייתי במקום שגרתי בו בירושלים, שכונה חרדית, לא אחת לובשי מדים חרדים מעבר לרב צבאי שכמובן היה כל השנה במדים, אבל היו אנשים חרדים במדים, במילואים. אבל יחד עם זאת אני גדלתי בידיעה שאני לא אהיה בצבא, שאני לא אהיה ושהאחים לא יהיו ושמשהו השתנה. והשינוי הזה זה בעצם אותו שינוי שהזכיר אותו כאן קודם בהגדרה "חברת הלומדים", גם ידענו שהייעוד שלנו של רובנו, הייעוד הטבעי על כל פנים או להישאר במשך שנים רבות בעלה של תורה למרות שאבא שלי ואבות אחרים לא עשו את זה. אני לא חושב שהעמקנו אז כילדים מה הסיבות לשינוי אבל זאת היתה אקסיומה. אולי באמת של צורך גדול יותר של שינויים, של איום גדול יותר מצד העולם, אני לא יודע, השאלה לא נשאלה אבל זה היה די ברור שאנחנו מיועדים למשהו אחר ממה שהיה לפני כן.

בשנים האלה שגדלתי כמובן לאט-לאט נחשפתי כמובן לסוגיה הזו שבסדר היום הציבורי, כמו שאמרתי, לסוגיה של אי שירות של תלמידי הישיבות. הפעם הראשונה שראו צורך להעביר, שמעתי הרצאה מסודרת למה אנחנו לא משרתים, היתה באמת כשהתקרבו לגיל גיוס, הרב שלנו בישיבה ככה הקדיש שיחה מיוחדת לשאלה למה אנחנו לא משרתים. והיות ואני חושב שבאמת זאת הטענה המרכזית אני רוצה ככה לציין איך שתיאר את זה, הטיעון היה שלימוד התורה של תלמידי הישיבות הוא מגן בהיבט המטפיזי על רוחני על המדינה, על העם, לא פחות מאשר השירות הצבאי. ושבעצם זה סוג של חלוקת עבודה עם הצבא. ועל העובדה שקשה להסביר את זה למי שלא גדל עם התפיסה הזו, אז הוא המשיל משל, אני לא יודע אם זה היה משל שלו או משל ששמע, על איזושהי מדינה שהצבא יצא למלחמות ומתו הרבה חללים מזהומים. התברר שיש זיהום במים אם הם יוצאים לקרבות ושותים מים מזהומים והם מתים. ואז הוחלט שצריכים ללוות שאותם אנשים שיבדקו את המים, ייקחו מים לבדיקה וישלחו למעבדה. וככה זה נהיה נוהל קבוע שהם בודקים את המים ומודיעים אם אפשר לשתות את המים אי אפשר לשתות את המים.

עברו שנים, הסיבות נשכחו ואנשים החיילים לא בדיוק ידעו את הסיבות ואז הם התחילו לטעון שהחיילים האלו שבדקים את המים הם בעצם משתמטים, הם סתם מחפשים דרך איזושהי, מדברים על איזה יצורים שאף אחד לא רואה אותם שנמצאים בתוך המים. אז הוא אמר תחשבו על הדילמה של אותם אנשים מהם עושים. הם נענים לקריאה של האחרים, לא שהם נענים לצו מצפונם כי הם יודעים שהדברים תלויים בהם.

אני מספר את זה באמת רק בשביל להמחיש את נקודת הראות של האדם שמאמין בגישה הזו את הדילמה האמיתית שהוא נמצא בה. הוא כמובן לא יכול לשכנע אדם אחר שאלה הן העובדות אבל ככה הוא רואה את הדברים כעובדה. ובהיבט הזה זה היה לי חשוב במשך השנים, עד היום, להוציא מהלקסיקון את המילה "משתמטים" כי זה לא בא ממקום של השתמטות, זאת אומרת אולי התוצאה אפשר לקרוא לה השתמטות אבל זה לא בא מהמקום הזה. וזה חשוב מאוד באמת להתייחס לעובדה הזו. ודרך אגב, הטיעון הזה כטיעון מרכזי לאי הגיוס של תלמידי הישיבות הוזכר הרבה פעמים על-ידי הרב שך בשיחות שלו והרב שך אמר לא אחת באמת את מה שנאמר כאן הרגע, מי שלא לומד – שילך לצבא. האם זו היתה אמירה לצאת לידי חובה ובאמת מתוך אמונה שמי שלא לומד צריך ללכת לשרת. אני לא יודע אבל ככה הדברים נאמרו. באמת אני חייב לציין אני אגיע לזה אח"כ לעניין של סביב המאבק, קצת אני אגע בזה כי זה לא הנושא שלי, הנח"ל החרדי, אבל באמת אז הופתעתי, בזיכרוני זו הפעם הראשונה וגם בעיניי הגלויה הפעם האחרונה, שרבנים כתבו במפורש מכתב שגם אלו שאינם לומדים בישיבה שלא יתגייסו. אבל אז היו בהחלט בחלק מהמאבק בנחל החרדי היו כרוז עם חתימות של רבנים, דווקא רבנים יותר ספרדיים כי אז ניסו לעצור בעצם את הגיוס. ואז היה כתוב גם אם אתה לא לומד בישיבה – הנח"ל החרדי הוא לא הכתובת.

אני אז הופתעתי כי באמת זה היה מסר הפוך מהמסר שהועבר אלי ושאני זוכר ששימש. וחלק מאותה דילמה שתיארתי באמת כחוויה לא רק אישית אלא גם שמעתי הרבה מחברים, כל פעם שהיה איזושהו אירוע צבאי של שעת חירום אם זה היה בזמנו עם דין וחשבון ומלחמת המפרץ אפילו, באירועים שהיה גיוס במצב חירום, יש לתלמידי הישיבה תחושה קשה, תחושה שאנחנו בפועל לא נושאים בנטל גם אם אנחנו מאמינים וגם באמת בגלל אותה תפיסה שלימוד התורה הוא המגן, בהחלט בתקופות כאלו יש התחזקות ממשית בלימוד התורה בישיבות. זאת אומרת, ממש מתוך תפיסה אנחנו בלימוד שלנו וגם זו נקודה שאני אומר חייבים להכיר אותה ולזכור אותה בשביל שלא לקבל את התחושה זה לא מעניין אתכם אתה מחוץ למגרש. הכוונה לפעול לגיוס בחורי ישיבות בשינויים בחקיקה בכל פעם, באותן שנים הייתי בישיבה בכולל, כל פעם נתפסה ממש כאיום ממשי, כשאהוד ברק כשהיה באופוזיציה הגיש על זה את הצעת החוק לגיוס בחורי ישיבות ואח"כ כשזה היה במערכת הבחירות גם בזמנו ב-2003 עם טומי לפיד, ממש היתה תחושת איום אמיתית ואני אגיע לזה בהמשך כי לדעתי זה רלוונטי מאוד להצלחה או אי הצלחה של פתרונות. הקמת הנח"ל החרדי שתתואר בהרצאה הבאה, נועדה למעשה לתת גם מענה מסוים לאותו מתח שקיים סביב סוגיית אי השירות של מרבית הצעירים החרדים, וגם על הצורך הגובר והולך במתן מענה למה שראובן הזכיר היום במושב הראשון, הנוער החרדי שלא משתלב, שנפלט מהישיבות מסיבות שונות שאולי אני אצליח ככה בקצרה לגעת בהן בהמשך, היוזמה הזו נתקלה בהתנגדות פנים חרדית עזה מאוד שגרמה למרבית הציבור החרדי, לפחות בשנים הראשונות,

למשוך את ידם מהיזמה וגם להערכתו הוא הקשה אח"כ על יוזמות חדשות לצוץ מאותה טראומה של המאבק הפנימי.

תכנית שחר, אני הייתי בגוינט עבדתי בגוינט בתכניות תעסוקה, המומחיות שלי בעצם של תעסוקת חרדים, כמו שהזכירו, גם היה לי חלק בהקמת הקרנות שעוסקות בעניין וגם בתכנית הממשלתית. המעורבות של הגוינט בתכנית שחר התחילה בכלל ממקום אחר לגמרי. הגוינט יחד עם הצבא גיבשו תכנית לנערי מכ"ם לא חרדים. נערי מכ"ם בעצם זה אוכלוסיות מיוחדות. והרעיון היה לשלב צעירים מנותקים לצה"ל במערך הטכני, שהם ירכשו מקצוע בצבא, במקצועות שידועים שיש להם ביקוש באזרחות, ואפילו היתה מחשבה שהם בו זמנית במקביל לשירות, הם יצאו יום בשבוע בשירות למקומות עבודה, ואז שלמעשה הם ירכשו מקצוע בצבא ויצאו אח"כ לאזרחות. המקצועות נבחרו יחד עם התאחדות התעשיינים. ואז חשבו אם זאת תכנית שיכולה להיות טובה לנערי מכ"ם אולי זאת תכנית שיכולה גם להתאים לנוער חרדי. ואני חושב שדווקא התכנית לנערי מכ"ם לא הצליחה ומעט מאוד מתעניינים היו. אבל התכנית לחרדים יצאה לדרך. החלוץ בעניין הזה היה חיל האוויר. השם שנבחר היה שחר כחול ויצאו לדרך. ואז המשימה הראשונה היתה לאתר מועמדים מתאימים.

גם אנחנו בגוינט נטלו חלק בעניין הזה וגם הצבא עבד בעיקר עם רשימות של מבוטלי מעמד. מבוטלי מעמד זה אנשים שבעצם לא הסדירו את מעמד תורתו אומנותו במשך תקופה מסוימת, וגם לא באו לדווח שהם לא לומדים בישיבות. מתברר שישנם כ-700. הצבא נזכר בהם רק שנתיים אחרי שהם לא הודיעו. ועבדו לפי הרשימה הזו וניסו להניא מועמדים. מתברר שזו משימה קשה מאוד. ואז בנובמבר 2007 קבוצה התגייסה קבוצה ראשונה של 40 שאני חושב שחציים היו נשואים וחציים היו רווקים, זאת אומרת חציים קהל היעד המקורי, חציים נשואים שחיפשו דרך בעצם לצאת לפרנסתם. וראו את המסלול הזה כאופציה טובה. ואז בעקבות הקבוצה הראשונה שגם נרי הזכיר קודם, שהיה לו חלק בתשאול שלהם אחרי שנה לכניסה שלהם, בעצם שינו את קהל היעד. וקהל היעד היו לו סיבות נוספות גם העניין של המתח בין הנח"ל החרדי לבין שחר, והוחלט שהתכנית הזאת היא בעצם מיועדת ומתאימה כתכנית תעסוקתית בדיוק לאותו קהל היעד של יתר התכניות של הגוינט, שזה אברכים, תלמידי ישיבות שהחליטו בשלב מסוים לצאת לפרנסתם. כמובן שהשינוי הזה גם חייב אח"כ שינויים מסוימים בתכנית.

אני עכשיו אדבר קצת על המרכיבים באמת של התכנית מהי כוללת. העניין של סביבת השירות ותנאי השירות. בשביל שהתכנית תתאים לאורח החיים של החייל החרדי ובפרט כמו שאמרת אח"כ לנישואים חרדים, הוחלט שתנאי השירות יהיו החיילים ישובו כל יום הביתה. הם בעצם יבואו בבוקר וילכו בערב הביתה ולכן השירות הוא גם בסביבה, זאת אומרת עד מרחק מסוים מהבית. הכשרות של המזון היא בכשרות למהדרין לפי כללים שנקבעו וכאן באמת היה לצבא אח"כ הרבה מה ללמוד, את כל המורכבות של מה הוא יכול להבטיח מה הוא לא יכול להבטיח, בגלל שהמגוון של הכשרויות וכל אחד עם ההקפדות שלו וצה"ל כמובן לא יכול לתת לכל חייל את המנה שלו. אז באמת כשרות למהדרין. התכנית התחילה ב-2007 באמת שזו היתה שנת שמיטה ואז המשימה כפולה ומכופלת, לא אוכלים גם היתר מכירה וזה היה הרבה מה ללמוד.

כל יום שיעור תורה. למעשה זה שיעור בפקודה. אולי גם מי שלפני כן ויתר על השיעור תורה כשהוא הגיע לצבא הוא למד. ומה שהיה חשוב מאוד זה באמת סביבה גברית שזה אומר ככה, ההכשרות כולן ניתנו על-ידי מורים; הפיקוד הישיר על החיילים הוא של גברים. זאת אומרת יש מפקדות אבל לא בפיקוד ישיר על החיילים. וסביבת העבודה של החיילים קראו לזה "מעגל ראשון גברי" זאת אומרת, אם עובדים על המנוע של המטוס לצורך העניין – בצוות הגרעיני זה צוות גברי למרות שבסביבה יש חיילות. וגם דבר שהיה מאוד חשוב ובפרט הוא היה קשה ליישום בהתחלה, היום ככל שהתכנית גדלה הוא יותר קל ליישום, זה ששמים אותם בקבוצות. זאת אומרת לא שמים חייל בודד בבסיס מסוים אלא בקבוצות, מה גודל הקבוצה? אני חושב שזה השתנה, דובר בהתחלה על עשרה אח"כ אולי קבוצות יותר קטנות במקרים מסוימים לפי מקצועות וכדומה.

התפקיד של הגיוינט היה, לפחות התפקיד המקורי בוודאי היה לדאוג שהתכנית הזאת תהיה תכנית תעסוקתית. וכמו שאמרתי, האנשים באו באמת עם מטרה שלצאת לפרנסתם. הגיוס לצבא היה לעתים כהכרח בדרך ליציאה לעבודה כי הם בעצם חייבים להתגייס, אבל בהרבה מקרים בפרט בגלל שבאותה תקופה כבר היתה גם אופציה נוספת, האופציה של השירות האזרחי שאח"כ ירחיבו ובאמת היא התרחבה מאוד. הצבא התברר כאופציה דווקא טובה אולי במקרים מסוימים יותר מבחינת העניין שהם רוכשים מקצוע ורוכשים בו ניסיון. וגם לא אחת כששאלנו את האנשים התברר שגם אותו דבר שהזכרתי קודם, אותה דילמה שלא שירתנו לא נתנו את חלקנו, ואם אנחנו מפסיקים ללמוד ואנחנו יוצאים לעולם העבודה אז הגיע הזמן שאנחנו ניתן את חלקנו. בהחלט זה עלה בהרבה שיחות. אז התפקיד של הגיוינט ותב"ת (תנופה בתעסוקה) שזה חלק מהגיוינט, היה בעניין הזה שלראות איך תחום ההכשרה יהיה תחום שרלוונטי לעולם האזרחות, להתאים יותר את תכנית ההכשרה שתהיה מוכרת אח"כ בחוץ. וגם שאח"כ השירות בפועל, לפעמים לא הלימה כל-כך בין השירות בפועל לבין הדבר שהם הוכשרו אליו בכניסה, וגם לדאוג שיותר ויותר תהיה הלימה והתאמה ליציאה לעבודה. וכמובן שהמשימה הגדולה היא בסוף תקופת השירות, לראות איך דואגים להכניס את האנשים בפועל לחבר אותם למקומות העבודה.

התכנית נחשבת, אני חושב עד היום, כהצלחה גדולה, בפרט לאור מה שהזכרתי הגיל של המתגייסים הוגבל מלמטה ולמעלה, הוא לגיל מ-22 עד 27 כשהוא במידה רבה וולונטרי, יש להם כמובן את האפשרות להישאר בישיבה ויש להם גם את האפשרות שהזכרתי של שירות אזרחי. נבדקה, פעם ראשונה שנחשפתי למושג "סוציולוג חילי", נבדקה מוטיבציה של החיילים לשירות עצמו, להארכת שירות. והתגלתה מוטיבציה גבוהה מאוד, גבוהה יותר מאשר המקובל אצל יתר החיילים. וכל הזמן באמת בצה"ל נערכת בדיקה יומיומית אני חושב, מה צריך לשפר איפה יש כשלים וזה באמת הלוואי בכל תכנית כזו. יש היום 15 קצינים, 35 אנשי קבע, אולי יותר. השתחררו כ-90 אנשים כבר מהקבוצות הראשונות, וההשמה היא ממש בשיעורים של מעל 90 אחוזים. והעובדה ששביעות הרצון, אני חושב שהיא מבחן גדול, העובדה שמרבית המועמדים החדשים באים דרך אנשים שהיו. מרבית המועמדים החדשים הם חברים של, מכרים, שכנים, משפחה.

וכמובן העניין שהתכנית לא נתקלה בהתנהגות בתוך הקהילה החרדית ובאמת כאן אני אסיים, אני אגיד על זה כמה מלים. כי באמת החשש הגדול בהתחלה היה מה תהיה התגובה גם של הקהילה עצמה וגם של המנהיגות. במילה אחת אני אגיד מה על הקהילה. החיילים בתקופה

הראשונה הרבה חיילים ביקשו לקבל אישור לנסוע בתחבורה ציבורית לא על מדים, הם מאוד חששו להופיע במרחב הציבורי החרדי עם מדים. והקצין הראשון של שחר, רפי כהן, אומר, הוא גר במודיעין עלית, הוא אומר, בהתחלה כל פעם שהייתי נוסע באוטובוס הייתי היחיד על מדים, והיום אין מצב שאני הנוסע היחיד על המדים. אז זה שינוי משמעותי. אני הרגשתי בכנסים שהיו בחנוכה לקראת שבועות לקראת החגים, של כל חיילי שחר מכל הזרועות, זה היה הרבה פעמים מפגש ראשוני שאנשים שכנים שלהם בעצם פתאום הוא מגלה אה גם אתה בצבא וחברים מהשיבה. וגם היה אפשר לראות באמת שיש שם נציגות מכל החצרות החסידיות מכל הישיבות, בוגרים של כל הישיבות מכל החוגים והעדויות. אלה היו מפגשים מאוד מאוד מחזקים. אחד המבחנים שהיו כן לקבלה שלהם בקהילה כי דבר קצת רגיש, זה העניין של מה יהיה עם הילדים. נתקלנו במספר מקרים שלא קיבלו ילדים למוסד בגלל שאבא שלהם התגייס. ואת הדבר הזה צריך למנוע ולדאוג שהוא לא ייהפך חלילה לתופעה.

בעניין של אי ההתנגדות, לציין בקצרה ממש. אחד, אני חושב שהיה פה לקח מהנח"ל החרדי. החשש הגדול של העולם החרדי הוא כמובן החשש מסחף, החשש שאנחנו נחזור למצב של איום והנח"ל החרדי זה היה החשש ממנו והחשש התבדה ברוך השם, זאת אומרת, להפך החיילים במרבית המקרים אפילו התחזקו מבחינה דתית. ייתכן שגם מראש בתכנית שחר יש פחות איום כשמדובר בנישואים כי אצל רווקים גם צעירים יותר, היכולת שלהם להגדיר את עצמם מחדש היא גדולה יותר ואנחנו באמת יודעים שהרבה בנח"ל החרדי גם כשבאו מבתים חרדים, אח"כ לא הגדירו את עצמם כחרדים גם אם הם התחזקו מבחינה דתית. ומקהל היעד של התכנית של שחר זה כמעט לא קורה. גם העניין באמת מי ניהל את המאבק, הפניה לנוער חרדי היתה במידה מסוימת איום על גופים חרדים רבים שעוסקים בתחום. אצל המבוגרים אצל הנשואים, לא היה כמובן איום. ושינוי כמובן בהמשך למושב הקודם, העניין של תעסוקה הופכת יותר ויותר לגליטימית גם אם צריך הרבה זהירות באמת בניסוח.

והזכירו כאן קודם במושב הקודם, לא רק החרדים השתנו – החברה הישראלית השתנתה ובהחלט בעניין הזה אני מסכים באופן מוחלט עם העניין הזה שהעובדה שהסיפור של כור ההיתוך כבר לא משמש ולהפך, הנציג של אכ"א בתכנית ב כל כנס דאג להגיד אנחנו לא נהיה כור ההיתוך שלכם. זה שינה לחלוטין את ההתייחסות. אבל זה לא רק מה שנאמר בכנסים, אני חושב שהחברה הישראלית היא היום הרבה יותר מוכנה לשיח רב-תרבותי. והדבר השני, במשך השנים, האמת היא שאני כבר פחות זוכר את זה אבל עוד סיפרו לי על העבר לפני כן, הביטחון שבשיח החרדי נקרא כוחי ועוצם מידי, זאת אומרת היתה גאווה בצה"ל כוחו של צה"ל הבלתי מעורער, אני חושב שהעובדה שכבר החברה הישראלית כולה פחות בטוחה שהדברים נפתרים בכוח הזרוע וגם באמת יותר הפתיחות לשיח של מו"מ של שלום ובפרט אם אנחנו זוכרים את הרב שך שתמיד דיבר על התגרות באומות, השיח היום הרבה פחות מציג את צה"ל כסתירה אידיאולוגית לתפיסה החרדית.

תזמור הרמון

תודה רבה. ארבע הערות קטנות אבל אני עוברת קודם כל לביטחון של החברה החרדית בנוסף כמובן למעבר לקבוצה יותר רב-תרבותית של החברה הישראלית בכלל, החלק הדמוגרפי הגדל

נותן תחושה של ביטחון לקבוצה. זאת אומרת, היא פחות מאוימת ככל שהיא יותר גדולה. אנחנו יודעים את זה מכל מחקרים סוציולוגיים. דבר נוסף שצריך להביא בחשבון בשינויים שעוברים על החברה הישראלית, ששה"כ אנחנו יודעים שמכל קבוצת גיל רלוונטית מתגייסים היום בערך 56 אחוז. זאת אומרת גם הרבה מאוד אחרים לא מתגייסים. זאת אומרת יש פה שינוי ושאלת המרכזיות של הגיוס כדבר אוניברסאלי. אנחנו היום לא יכולים לדבר על גיוס אוניברסאלי בחברה הישראלית. הדבר הנוסף שרציתי להגיד, יציאה הרבה פעמים מחזקת.

אנחנו יודעים, שוב אני חוזרת על הדוגמה שדיברתי עליה בהתחלה, האמיש משחררים את הילדים שלהם בגיל 16 לשנה לעזוב לחלוטין את הקהילות שלהם, הם נוסעים לכל מקום, הם מתנסים בכל מיני דברים ומתברר שאחוז החזרה לא רק שהוא גבוה – הוא מתחזק נוכח החיכוך הבלתי אמצעי עם החברה החילונית האמריקאית. ככה שיש פה מקומות שאפשר לראות מרחוק. הנקודה האחרונה זו שאלה שאסור להתעלם ממנה שבצאלל הדגיש כל-כך את העניין של המידור המגדרי. יכול להיות מחיר לא פשוט לשירות מסיבי של גברים חרדים בצבא, שנשים יתבקשו לשלם אותה ואז יכול להיות מאוד שהמחיר הזה יעמיד בפנינו שאלה מאוד חשובה. זאת אומרת כלל שהנוכחות החרדית בצבא תהיה יותר גדולה או ביחידות יותר מגוונות. ייתכן שיידרש לעשות איזושהי שאלה בשאלה איך לא פוגעים בזכותן של נשים להיות בתפקידים מסוימים או במקומות מסוימים. הנוכחות של כל מי שאינו יכול לשאת את נכונותן של נשים שם – יעמיד את כולנו בפני שאלות לא פשוטות. אני הרגשתי מחויבות, תסלחי לי, אבל מגדרות להעלות את הנושא הזה כבעיה כי לא יכול להיות טוב למישהו על חשבון מישהו אחר.

הדובר הבא הוא סא"ל דרור שפיגל, הוא המפקד היוצא. אני מבינה שהוא כבר יצא, של גדוד הנח"ל החרדי והוא ידבר על גדוד הנח"ל החרדי.

סא"ל דרור שפיגל:

אני פיקדתי על הגדוד שנה ו-8, מאוקטובר 2008 עד לפני כחודש וחצי. חשוב להגיד שאני לא גדלתי בגדוד מעולם, אני באתי משירות בצנחנים. כל חיי התגייסתי לצנחנים ושם הייתי שם עד תפקיד סמג"ד והגעתי בעצם לגדוד 97 "נצח יהודה". רק חשוב לי להגיד, מדברים פה על הנח"ל החרדי, אנחנו כבר מזמן כבר לא בנח"ל אנחנו שייכים לחטיבה 900. אני תכף אפרט. והשם של הגדוד כך נקבע במקום "נצח יהודה". נח"ל חרדי הוא שגור על מה שנקרא, אנשים לא מכירים את נצח יהודה לא ידעו מה מדברים, נגיד נח"ל חרדי יכירו אבל אנחנו מתעקשים עדיין בתוקף לקרוא "נצח יהודה". אנחנו לא נמצאים בחטיבת הנח"ל כמו שהיה בעצם בהתחלה.

מבחינה קצת כללית רקע על הגדוד. הגדוד עצמו הוקם בינואר 1999 עם שלושה גורמים בעצם שהיו שותפים שאחד זה כמובן הצבא, החלק השני היה בעצם שייך למשרד הביטחון לאגף הביטחוני/חברתי ועמותת רבנים מהציבור החרדי. שלושה גורמים. זה היה בזמנו גם ראש אכ"א שהתחבר לעניין, אנשים ממשרד הביטחון זה שיהודה דובדבני היה בזמנו ראש האגף, ורבנים שחלקם גם יושבים פה היום, בעצם חברו אחד לשני והחליטו ללכת על המהלך הזה שבעצם לקחת את כל הבחורים מהזרם החרדי, עוד פעם אני אתן דגש, אשר אין תורתם אומנתם. זאת אומרת לצורך העניין, העסק הקהל יעד היה בעצם לקחת את האנשים שאנחנו יודעים שלא נמצאים ולא לומדים בישיבות, ומהם בעצם ליצור את הסיפור הזה של הגדוד.

בעצם שלוש מטרות נקבעו לגדוד. אחת זו המטרה הצבאית ובסוף להיות יחידה לוחמת על בסיס פוטנציאל מהגיוס החרדי של תורתו אומנותו ובכוונה הדגשתי את המטרה הצבאית ותכף אני אסביר גם למה. וחוף מהמטרה הצבאית בעצם יש עוד שתי מטרות, אחת זו המטרה הלאומית לשרת בעצם את החרדי בחברה הישראלית. ובסוף כמו שאמרו פה קודם, גם להכין אותם להשתלבות בשוק היצרני שבסוף אנחנו נראה את החיילים האלה שיוצאים בעצם מסוף השירות בגדוד, מה שנקרא, יכולים גם לעבוד בעבודה מכובדת ובסוף לשלם מסיים וככה גם המדינה בעצם מרוויחה פה גוף שהוא יצרני. אני בכוונה מדגיש את המטרה הצבאית כי אני אומר עוד פעם, גם מנקודת ראיתי כמג"ד, בסוף גם מטרה לאומית חשובה וגם המטרה החברתית היא חשובה. אבל בסוף אם הגדוד בטח היום לא יצדיק את היותו יחידה לוחמת ולא ייתן את האפקטים המבצעיים שבעצם שהצבא רוצה, אז מן הסתם הצבא פחות ישקיע ופחות יתייחס ולכן המטרה הצבאית וזה לפחות עומד בעיניו, לא שמטרה שתיים או מטרה שלוש הן לא חשובות – הן חשובות אבל כל פעם שיש סתירה ואני אגע בזה כי יש חיכוכים בין המטרות השונות. כל פעם שיש חיכוך כזה בדרך כלל המטרה הצבאית היא זו שמובילה עוד פעם בגלל שבסוף אני כמג"ד חייב לתת את האפקטים ואת המשימות שדורשים ממנו הרמות האמונות כי בסוף שזה גם הגדוד נוצר. למרות שאני חושב שבצעד הראשון אני לא בטוח שמי הקים אותו חשב בכלל שהדבר הזה ייצר גדוד כמו שהוא היום.

לגבי מסלול השירות איך חייל משרת בגדוד. הוא עושה בעצם שנתיים שירות צבאי מלא כמו כל לוחם אחר בצה"ל, בכל חטיבות החי"ר אין שינוי, הוא עושה טירונות, הוא עושה אימון מתקדם, הוא עושה פעילות מבצעית, הוא מתאמן. אחד לאחד בדיוק כמו כל שאר החיילים בצה"ל. אחרי השנתיים השירות הצבאי בעצם הוא עובר מקום והוא הולך לשנה שלישית שנת לימודים שבשנה הזאת מה שעושים היום, בניגוד למה שעשו בשנים עברו, בשנים עברו אוטומטית כל מי שסיים את השנתיים בשנה השלישית אמרו לו קדימה לך תשלים בגרויות. ואז הבנו, לא אני אבל קודמיי בתפקידם הבינו שבעצם כל מי שמגיע לו זה אנשים שבעצם לא הצליחו ללמוד, אז פתאום עכשיו להגיד להם 12 שנות לימוד ובגרויות וזה לא כל-כך מסתדר. ולכן הבנו שצריך לסווג את האנשים לכל מיני מה שנקרא תעסוקות וכו', ולכן מה שקורה היום, כל חייל שמסיים בעצם מקבל ממש אבחון פסיכולוגי ופסיכוטכני והולך למכוני עבודה ויושבים עבודה והוא עושה מבחנים ואומרים לו תשמע, אתה צריך ללכת לתחום כזה, אתה לתחום אחר, ולפי זה מסווגים את הלימודים המקצועיים, לפי זה הם מסווגים אותם. ובעצם מי שיכול ללמוד – לומד, ומי שלא יכול ללמוד ומה שנקרא רואה את עצמו במקום אחר, אז פשוט מפנים אותו לכל מיני. ופה זה בשילוב של הרבה גורמים, גם של מכון לב, גם של משרד התמ"ת. אני לא אכנס לזה פה אבל זה הרבה גורמים שמתעסקים בדבר הזה. בסה"כ יש לשנה השלישית באמת הצלחה ואפשר לראות פה באמת, יש פה מקצועות על כל המגוון בעצם שאנחנו יכולים לתת.

מבחינת הגדוד עצמו, מסגרת הגדוד דיבר על זה קודמי קודם, אנחנו עוד פעם, הבנו שכדי להביא את האוכלוסייה החרדית אנחנו צריכים לשמור על שלושה תנאים עיקריים שבזה אנחנו לא מתפשרים: אחד, זה המזון הכשר למהדרין גלאט שדיברו על הבעייתיות. בטח כשאתה מאכיל 600 איש זה עסק לא פשוט, זה אוכל הכשר כזה וזה אוכל הכשר כזה וכשנכנסים לחגים בטח בפסח שזה בכלל סיפור העסק הזה, ולכן זה עסק שהוא לא פשוט. הצבא כמו בשחר כחול, גם היום הוא כל פעם, אני אתן דוגמה, לפני שהייתי מג"ד, אני זוכר בשנה השניה אמרו לי תשמע, יש

עכשיו חסה בגדוד, הצליחו להשיג חסה מגוש-קטיף. וכל פעם אמרו לי תשמע, הנה יש כרוב. ולאט-לאט מבינים שזה עסק שהוא די מורכב. ולכן הסיפור של המזון כשר למהדרין וכמו שאמר לי אחד הרבנים בעמותה שהוא בטוח שהוא מגיע למקום אחר בעולם החרדי הוא לא בטוח שהוא יאכל, הוא כל כך מאמין בכשרות בגדוד בהחלט מקפידים על הכשרות הכי חמורה, אני לא אכנס לזה פה. אנחנו עם העסק הזה ממש לא מתפשרים.

הדבר השני זה השירות ללא בנות. שכל מקום לצורך העניין כשהגדוד נמצא, אין בנות. וזה עסק שהוא לא פשוט. אני אגע בזה לדוגמה שהחליטו שהגדוד עובר מהבקעה לגינין. עכשיו בגינין יש סמב"ציות, מה עושים עם הסמבצ"יות. וכל פעם שהגדוד בעצם עובר ממקום אחד למקום שני יש על זה הרבה דברים שצריך לסדר.

אסף מלחי:

כמה זה נשמר?

סא"ל דרור שפיגל:

זה נשמר. איפה שהגדוד נמצא כגדוד לא יהיו בנות. נכנסות בנות מדי פעם. עוד פעם ומי שמאשר את זה רק המג"ד יכול לאשר ונכנסות בנות, יש תפקידים ספציפיים שאנחנו כן מכניסים בנות. ועוד פעם, זה רק באישור של המג"ד אבל מקפידים על זה. העסק יותר יוצא מורכב מה קורה כשהחיילים יוצאים לקורסים שונים. לדוגמה קורס צלפים, לדוגמה קורס מכ"ים. אז אנחנו יודעים להתאים את הדבר הזה ומקבלים מקום נפרד. ודרך אגב, בקורסים האלה גם הם יודעים לאכול מנות קרב שזה עסק לא פשוט לאכול חודש מנות קרב זה גם עסק שלא הכי מה שנקרא מרנן לב. בכל מקרה, השירות ללא בנות הוא עד לקצונה. זאת אומרת ברגע שאחד מחליט שהוא יוצא לקצונה העסק ברגע זה נפתר. זאת אומרת אם המ"פ, הקצינים, לצורך העניין אנחנו לא מחויבים להם את השירות ללא בנות. אם נקלעים עם בנות ברמת הקצונה אז מבחינתנו אין עם זה שום בעיה.

הדבר השלישי זה חיזוק רוחני, שיעורים, מה שדיברו פה קודם. אצלנו זה לא קורה כל יום. אצל הטירונים זה כן קורה כל יום כי יותר קל. בגדוד בגלל הפעילות המבצעית אין מצב שיהיה כל יום שיעור כי אני צריך לעשות עוד כמה דברים לפעילות המבצעית. ולכן אחד לכמה זמן, זה יכול להיות שבוע, שבועיים, אנחנו נותנים בעצם את השיעורים. מבחינת חובותיו של החייל, אז כל חייל בגדוד מחויב לחבוש כיפה החיילים הדתיים. שמירת שבת ושמירת הלשון. זאת אומרת איך מדברים. ועל כל שלושת הדברים האלה אם חייל לא עומד בהם – אנחנו גם יכולים להדיח בעצם את החייל.

גרי הורוביץ:

היה לכם איזשהו חייל חילוני שרצה לשמוע טלוויזיה בנפש, דברים כאלה, וחיילים נפרדים חילוניים?

סא"ל דרור שפיגל:

לא מכיר אבל אם אתה אומר אז יכול להיות שהיה.

נרי הורוביץ

זה הגיע לפצ"ר בסוף.

סא"ל דרור שפיגל

אני אספר אחרי זה, גם קבלו אותי. אני אגע בזה אחרי זה איך מסתדרים החיילים החילוניים והחיילים החרדים, עסק לא פשוט אבל מסתדרים.

תמר הרמן

אני אגב בעד החלת שמירת הלשון גם על החיילים החילוניים. זה רעיון לא רע.

אשר כהן

אבל זה סותר, אז יצטרכו להביא הרבה חרדים לכל היחידות ואז תהיה בעיה עם שירות נשים.

סא"ל דרור שפיגל

טוב, פה ניכנס לסיפור של החרדים כחלק ממסגרת הגדוד יש לנו בעצם את הרבנים בעצם שמלווים אותנו. חשוב להגיד שיש מרכזיות רבה של הרבנים בחייל של הגדוד. קודם דיברת על הסמכות מי נותן פקודות, אז זה ברור שהפקודות נותנים המפקדים, שאף אחד לא יתבלבל לרגע. והרבנים אנחנו צריכים בעיקר בסוף, מה שנקרא, רשמתי את זה במירכאות "ההכשר מול החברה החרדית". בסוף רוב הקצינים רוב האנשים, אני אגע בזה אחרי, אנחנו מגיעים יותר מהמגזר הדתי לאומי ואנחנו בסוף כשנוצרים בעיות עם חיילים – לא תמיד אנחנו מכירים יודעים את העסק הזה והרבנים בעצם הם לצורך העניין יודעים את הקשר הזה ונותנים בעצם את ההכשר כי בסוף אותה אמא או אותה משפחה ששלחה את הילד לצבא, ויש כל מיני בעיות שנתקלים בהן, מעדיפה שבסוף יבוא רב וייתן לה את ההסברים, עוד פעם, בתנאי שהיא יודעת שהוא מכיר וכו'. ולכן העסק הזה של הרבנים הוא מאוד מאוד חשוב. עוד פעם, למרות שהם נמצאים, שלא ייווצר מצב שאנשים יחשבו שבטעות הרבנים נותנים פקודות. אז לא, מי שנותן פקודות זה המפקדים, כמובן יש התייעצות עם רבנים וכו' אבל בסוף החייל בפועל יודע שהוא מסתכל למעלה יש לו מפקד אחד, וזה המ"כ שלו, המ"מ, המ"פ עד רמת המג"ד והמח"ט.

מבחינת פילוח אוכלוסיות – ואני גם מונע את הטענות, איך יכול להיות מגיעים לגדוד ולא רואים מספיק חרדים וכו'. אז צריך להבין קודם כל מבחינתנו מה מוגדר כחרדי, מה זה חרדי? כל אחד יכול להגדיר אחרת, אכ"א גם לא מגדיר מה זה חרדי אלא הוא מגדיר מישהו שיכול להיכנס לתנאים לצורך העניין של נצח יהודה. ולכן אחד התנאים לדוגמה זה מגיל 16 עד 18 היה רשום בישיבה חרדית. בפלוגות הלוחמות 72 אחוזים מהאנשים הם בתכנית נצח יהודה. מה שרשום, הביינשים זה כולם מכירים, זה הביינשים, חוק טל, זה אנשים שבאים לעשות את השנה וחודשיים ומבחינת אכ"א נחשבים כחרדים. ומח"א זה מתנדבי חו"ל. לצורך העניין, בפלוגות הלוחמים אין מצב שיש חילוני. זאת אומרת יכול להיות שבן אדם החליט שהוא לא רוצה להיות חרדי אבל

בפועל כמסתכלים על פילוח האוכלוסייה אין מלכתחילה אנשים שהם חילוניים וכל האנשים הם דתיים כמו שאמרתי, והפילוח הוא סה"כ הרוב הוא בתכנית נצח יהודה. כשמדברים על פלוגת המפקדה ופה כן נוצר הסיפור הזה כי היום הצבא לא יודע להעמיד את כל בעלי התפקידים הספציפיים שיש בגדוד מהציבור החרדי בגלל כל מיני סיבות כאלה ואחרות. אחת הסיבות שאם חייל מתגייס לתכנית, אז הוא רוצה שירות לא בנות. אבל אם אני צריך למשל לשלוח אותו לקורסים אחרים בצבא אז העסק צריך להיות כבר עם בנות או אוכל כזה או אחר, אני לא מאמין שעכשו אני צריך לשלוח חייל לבסיס מסוים, אני גם לא מצפה שכל הבסיס עכשו יאכל גלאט בגלל שיש רק אחד שצריך לאכול אוכל גלאט. בפלוגת המפקדה רוב זרוע היבשה הם חילוניים.

כמו שאמרתי עכשו, בגלל שהצבא לא יודע להעמיד לי את כל תומכי הלחימה מהמגזר החרדי, אז יש גם חילוניים בגדוד, אז זה לא 29 אחוז כי חלק גם דתיים, בוא נגיד ככה שפלוגת המפקדה, 25 אחוז מהאנשים הם פחות או יותר חילוניים. עוד פעם אני מתנצל שאני לא יכול לתת פה את הנתונים המספריים כי פשוט אסרו עלי מדובר צה"ל לתת את המספרים אז אני אומר באחוזים. אני מקווה שזה עושה סדר לאנשים. סה"כ אפשר לראות שהרוב המכריע גם בפלוגת המפקדה וגם בפלוגות הלוחמות, הרוב המכריע זה אנשים שנמצאים בתכנית של נצח יהודה, כמו שאמרתי, שנתיים שירות צבאי ובשנה השלישית שנת לימודים.

התהליכים המרכזיים קריטי. איך הגדוד הזה התקדם ולמה הוא נוצר היום. הגיוס הראשון התחיל עם בעצם 32 חיילים בבקעה רותם בשנת 1999. ולכן אני לא בטוח שבחזון של דובדבני ובחזון של העמותה ובטח בצה"ל, אני לא בטוח שמישהו חלם אי פעם שאחרי 10 שנים יקום גדוד בנוי לתפארת. אני לא בטוח. אפשר לראות את התהליך, הוא לא נבנה אף פעם כשלם. כל פעם נוצרה תוספת של סד"ק. לדוגמה ב-2001 הבינו שיש יותר חיילים אפשר להקים עוד פלוגה – או-קיי, אז בואו נקים עוד פלוגה. הגדוד עצמו הפך לגדוד עצמאי, עוד פעם, זה לא גדוד מלא בצה"ל אלא גדוד עם שתי פלוגות. וכל פעם מקימים עוד פלוגה ועוד פלוגה. השינוי המשמעותי הראשון נעשה בעצם ב-2005 שהגדוד בעצם נכנס לצורך חטיבת כפיר, חטיבה 900, החטיבה שיושבת עד השנה הזאת בשטחים. מהשנה הבאה יהיו גם גדודים בצפון. ואני אומר העסק הזה הוא מרכיב משמעותי כי בניגוד לשאר האוכלוסיות המגדריות בצה"ל, אנחנו הגדוד היחיד המגדרי בצה"ל שיש לו חטיבת אם שלו, בניגוד לגדוד הבדואי, בניגוד לגצ"ר הבדואי. החטיבה שלנו זאת מ מש חטיבת אם, זה לא החטיבה שמפעילה אותנו. אני לא אכנס לזה אבל זאת חטיבת האם שהיא חטיבה שבעצם גם מונה את הכוח ולא רק מפעילה, בניגוד לשאר הגדודים. ואני חושב שזה משהו משמעותי מאוד שעשו כי גדוד שנמצא בחטיבה זה גדוד אחר.

השינוי המהותי שקרה בגדוד. אני חושב שהגדוד בעצם הפך מנטל לנכס שהצבא הבין שבעצם הגדוד הזה נכס, וזה שינה איך שהצבא מתייחס לגדוד. זה הסיפור שב-2008 הגדוד עבר מהבקעה, לצורך העניין, מהגדוד הוקם הוא שירת בבקעה והגדוד עבר לגזרת גינין שאני לא צריך לספר פה כולל מה אומר השם גינין. וזו היתה הכרה שהצבא צריך את הכוח הזה, כוח לוחם בגינין. ומשמה בעצם אפשר לראות, אנשים לא כל-כך מבינים אבל הגדוד לא היה בעצם ממוסדר כגדוד. המג"ד היה סוגר עם כל מיני מקורות ובעצם הכל נעשה על בסיס טובות. אבל הפעם הראשונה הצבא אמר רבותיי אני רוצה מהגדוד הזה גדוד חי"ר כמו גדוד חי"ר אחר בצה"ל, שקצח"ר ישב וסיכם והגדוד היום עושה את כל ההכשרות המקצועיות בדיוק כמו כל גדוד אחר. בשנת 2009

היתה לנו גם קפיצה מאוד משמעותית, אני אציג את זה במגמות כ"א, קפיצה אדירה, מהבחינה הזאת של ... ותכף אני אדבר גם על הגיוס. ולכן החלטנו שאנחנו מקימים את הפלוגה הרביעית ובתכל'ס ב-2009 אפשר להגיד שגדוד 97 הוא גדוד מלא בצה"ל כמו שאר הגדודים. גדוד המילואים. ופה חשוב לציין, נוצר איזשהו פער באחת החטיבות באגודת איו"ש. לגבי גדוד מילואים הוחלט לנסות לראות מה קורה עם הפוטנציאל של הגדוד החרדי שאנשים שיצאו בעצם לאזרחות. לקחו את כל 2,500 האנשים שהיו בגדוד מיום הקמתו, שלחו שאלונים, ו-87 אחוז מהאנשים הביעו את רצונם לשרת בשירות מילואים בגדוד מילואים. והגדוד הזה החליטו עליו באזור אמצע 2008, כיוונים, וכבר באמצע 2009 הוא הוקם, שאין לזה אח ורע בשום מקום בצבא, להקים גדוד מילואים בשנה זה משהו שהוא באמת לא ייתכן באוכלוסייה רגילה. ופה היתה היענות ענקית מאוד. להפך, והיום אני אומר עוד פעם, גדוד רגיל מזין חטיבת מילואים, אני בעצם יכול להזין חטיבה, אני מזין גדוד ויש לנו היום המון המון אנשים שלא מוצאים את עצמם בשירות המילואים למרות שהם רוצים בכך. ובסוף ההוכחה שהגדוד באמת נהפך לגדוד כאחד הגדודים בצה"ל וזה שקיבלנו גדוד מבצעי באיו"ש, אוגדת יהודה ושומרון בשנת 2009.

אני לא יכול לדבר על מספרים אבל רק חשוב להבין, אם פלוגה רגילה בחטיבה 900 מגייסת מספר, אנחנו מגייסים פי אחד וחצי, וזה גם שאחרי זה אנחנו עושים סינונים. אם אנחנו רוצים אני יודע גם לגייס יותר. אני אומר פי אחד וחצי וכולם מכירים את הגרפים של הצבא בנושא הגיוסים, מבחינתנו אנחנו רק עולים ועולים עד למצב שבשנת 2009 הגדרנו שאנחנו לא מגייסים תומכי לחימה אלא מגייסים לוחמים בלבד. כי עוד פעם, אנחנו יכולים לגייס רק לוחמים ועד 2009 היו גם גיוסים שהגדוד גם גייסי את תומכי לחימה שלו. ומ-2009 אנחנו מגייסים אך ורק לוחמים. והיום הגדוד הוא הכי גדול בחטיבה, אני לא רוצה להגיד בצבא כי אני לא מכיר את כל הנתונים אבל בטח מגדודי חי"ר, אני יכול להגיד בוודאות, זה הגדוד היום הכי גדול בצבא ואפשר לראות את זה בכל מיני תרגילים גדודיים ותרגילים חטיבתיים, הגדוד יודע לתת את הכי הרבה סד"ק לוחמים. וזה משהו משמעותי בטח היום לאור מצב הלוחמים בצה"ל.

מבחינת האתגרים שיש לנו כמפקדים באלמנט של הגדוד. אחד, דיברו פה על זה קודם, אי תמיכת המשפחה, חברים והסביבה. להיות לוחם בצה"ל זה עסק מסובך. להיות לוחם בגדוד שאין תמיכת משפחה, שהחברים לא תמיד מבינים ובטח הסביבה, ואני יכול לספר פה סיפורים קורעי לב על חיילים שהמשפחה מה שנקרא עליהם יושבת עליהם "שבעה", לא מדברת אתם, מנתקת אתם מגע. וזה עסק שבאמת הוא לא פשוט גם לנו כמפקדים לתת את התמיכה שאנחנו יכולים, ופה גם נכנסים הרבנים לתמונה. 30 אחוזים מאוכלוסיית הגדוד זה נתמכי ת"ש, אין משהו אח ורע, אני יכול להגיד שחיילים בודדים, יש פלוגת חיילים בודדים. זאת אומרת לא כאחד אבל בכל הגדוד. ואם אני משווה את זה נגיד לחטיבת הנח"ל, אז יש בכל חטיבת הנח"ל, מבחינת החיילים הבודדים אני והם שווים, אני גדוד והם חטיבה ומבחינת חיילים בודדים אני שווה להם. ולכן זה משהו שאנחנו מתעסקים אתו, זה משהו שהוא לא פשוט.

האיכות האנושית. אנחנו מקבלים, עוד פעם, מהחברה החרדית, לא את האליטה של החברה החרדית אלא אני קורא לזה את השוליים של השוליים, את כל הבחורים שנפלטו ממסגרות כאלה ואחרות. זאת אומרת, אלי הוא מגיע אחרי כבר שהוא נפלט מכמה ישיבות לא מישיבה אחת. לכן נובע בעצם הסעיף הבא של עניין של פיתוח מפקדים. מאוד מאוד קשה לפתח מפקדים במגזר

החרדי בגלל הסיבות שהזכרתי למעלה. לצערי היום המפקדים של הגדוד, שדרת הפיקוד המובילה היא בעצם הדתי הלאומי. אני מאמין שזה לאט לאט יתפתח. אם עד לפני כמה שנים גם לא הצלחנו להוציא את המ"מ שלנו, היום אנחנו מוציאים כל המ"מ שלנו. אבל רוב המ"מ וזה נכון, הם בעצם הציבור הדתי הלאומי, ואני מאמין שזה תהליך שיקרה, שנצליח גם להוציא את העניין של החיילים החרדים. חשוב גם להבין שברגע שהחיילים יוצאים מהמסגרת של הגדוד לקורסי הפיקוד, בחלק מקורסי הפיקוד הוא צריך לוותר על כל התנאים שאמרת קודם, שירות ללא בנות, אוכל גלאט, שחלק מהאנשים גם נמצאים בדילמות האלה.

ערכי הבית מול ערכי צה"ל. הדילמות עולם הערכים של הציבור החרדי מול עולם הערכים של צה"ל, יש בזה התנגשות. אנחנו צריכים להתעסק עם זה, להסביר, עוד פעם, זה לא מתוך רוע לב, אלא עוד פעם זה עולם ערכים שונה. לא שעולם הערכים של צה"ל הוא מעולה ועולם הערכים של החברה החרדית הוא גרוע, לפעמים זה גם הפוך, אבל עוד פעם, אנחנו צריכים ליישר אותם מול ערכים של ערכי צה"ל. האוכלוסייה היא מגוונת, גם מהסיפור של הכיפות הסרוגות, הכיפות השחורות, החילוניים, זה עסק שהוא מורכב וצריך לדעת לתמרן את הדבר הזה. זה יכול להיות בשאלת היומיומיות כמו שדיברו פה על הטלוויזיה. אם חייל חילוני רוצה לראות טלוויזיה בשבת או לצורך העניין רוצה לקרוא "מעריב", אם אני צריך לתת לו את זה, מה שלחייל חרדי אני לא נותן. לא פשוט. והדבר האחרון שאני רוצה גם לעשות את ההפרדה של מה שנקרא חדרים לחיילים חרדים וחדרים לדתיים לאומיים וחדרים לחילוניים. זה לא יכול לקרות. ולכן זה משהו שאנחנו צריכים להתמודד. והסיפור הגדול זו חובת ההוכחה. בניגוד לשאר הגדודים בצה"ל, אם גדוד 97 יעשה תקלות שכולכם בטח מכירים, חלק מהכתבות האחרונות, העסק תופס תאוצה ולכן אנחנו צריכים כל הזמן להוכיח את עצמנו הרבה יותר מגדוד אחר בצה"ל.

מבחינת נקודות להתייחסות. דיברו פה קצת קודם. צבא העם מול צבא סקטוריאלי. בגלל הגידול בגיוס האם אנחנו הולכים להקמה של אוגדות. אני אגע בזה בהמשך. היחידות הסקטוריאליות וזה לא סוד, היום בצבא יש הרבה יחידות סקטוריאליות, האם זה טוב האם זה רע, האם הצבא בעצם הוא כבר לא צבא העם, הוא יותר צבא סקטוריאלי. זאת שאלה טובה. צריכים לראות מה קורה היום בכיתות א' שבטח אנשים פה יש טוב בקיאים בנתונים, מה קורה בכיתות א' ואיך הצבא ייראה בעוד 7-8-9 שנים, אין ספק שהולכים לכיוונים שונים. תהליך ארוך טווח. דיברו על הסיפור של התהליך של הגדוד החרדי, צריך להבין שגם בחברה החרדית העסק הולך הרבה יותר לאט ממה שחושבים. מי שחשב שמי שיקים אותו ויסתערו המון חרדים על שערי הבקו"ם, זה לא יקרה. וצריך להכיר את הדבר הזה, תהליכים בחברה החרדית קורים מאליה, בכל חברה דתית, בוודאי בחברה החרדית. ואני מאמין שעם הזמן יצטרפו עוד ועוד אנשים. אני מזכיר גם שנצח יהודה הוא היה בעצם התכנית הראשונה וזה מה שנתן לשחר כחול ולשחר בירוק וכל התכניות שיש שם, זה נתן להם את הדבר זה שבאמת יכול להצליח.

ופה נכנס הסעיף הבא, אין פה התמודדויות לא אנחנו מול שחר ולא זה, כמה חרדים שיהיו בצבא – זה יותר טוב לעם ישראל. ולכן אני שמח שהצבא באמת עשה את החלוקה הנפרדת הזו בין האוכלוסייה שצריכה לשחר ובין האוכלוסייה שצריכה ללכת לנצח יהודה. כיוונים להמשך, לאיפה הולכים. מבחינת הסד"ק היום אני אומר בכנות, יש סד"ק כיום להקים עוד יחידות חרדיות ופה אני שמח שזה לא נמצא לפתחי אבל באמת בהחלטות ברמות גבוהות לאיפה הולכים. כי באמת

אפשר להקים אבל פה גם נכנס הסעיף הראשון האם אנחנו הולכים לצבא סקטוריאלי כי כיום לפחות כמו שאני רואה, צריך לראות מה שקרה לציבור הדתי הלאומי ובתור אחד שגדל בציבור הדתי הלאומי, אני מזכיר איך התחילו פלוגות הביינשים ולאט לאט נהיו מחלקות והיום כבר נכנסים המכינות ואנשים כבר עושים שלוש שנים שירות מלא. אני חושב שגם בחברה החרדית זה יקרה. אולי פה אני נותן חזון קצת גדול, אבל זה תהליך שיקרה פשוט זמן כמו שקרה בציבור הדתי הלאומי – יקרה גם בציבור החרדי, רק שהוא יקרה הרבה יותר לאט ממה שקרה אצלנו.

תמר הרמן:

תודה רבה. שני הדוברים הבאים לפי ההוראות שקיבלתי, חולקים ביניהם חצי שעה. אנחנו נפתח עם מר שר-שלום גירבי, שהוא ראש מנהלת השירות האזרחי לאומי. ללא ספק יש פה איזושהי זיקה בין שני הנושאים שאנחנו מדברים עליהם, גם נושא השירות האזרחי. שוב, רלוונטי גם לחברה הישראלית החילונית. אני רוצה להגיד לכם רק שבאחד הסקרים שאנחנו עשינו בשנים האחרונות, יש עלייה דרמטית במספר אלה שמחייבים הכנסה של שירות אזרחי כאופציה לבחירה אינדיבידואלית בינם לבין שירות צבאי. זאת אומרת, יש פה עוד אלמנט של תזוזה בחברה הישראלית לכיוון שבעבר לא היה מיינסטרימי כל-כך.

שר-שלום גירבי:

ערב טוב. אני רוצה קודם כל לספר מה זה מנהלת שירות האזרחי לאומי בכלל. מי שהקים את המנהלת זה ד"ר ראובן גל ב-2008. למעשה המנהלת היא כור ההיתוך האמיתי של מדינת ישראל, זה המקום היחידי שיש בו יהודים וערבים וחרדים וחילוניים ובנים ובנות ונוער בסיכון ובעלי צרכים מיוחדים. סה"כ יש מעל 14 אלף מתנדבים כשבמגזר הערבי יש 1,473 ובמגזר החרדי יש לנו 1,370. שיהיה ברור, מבחינתנו אנחנו מעדיפים קודם כל שילכו לצבא. זאת אומרת אני בא ואני אומר כאדם ציוני כאחד ששירת בצבא, מבחינת מה שהמנהלת באה ואומרת, מי שיכול ללכת לצבא – שילך לצבא. אנחנו לא מתחרים בצבא, אנחנו רוצים שילכו לצבא. אלא מה, מי שקיבל פטור אז הוא לשירות האזרחי.

כיעדים הצבתי לי מספר יעדים עם כניסתי לתפקיד. הגדלת מספר המתנדבים; הרחבת ההתנדבות במסגרות ציבוריות וממלכתיות המשרתות את כלל האוכלוסייה, כמובן מבלי לפגוע באורח החיים החרדי ודיברו ואני לא רוצה להרחיב. כמגמה אנחנו רוצים להוציא את המתנדבים בשירות האזרחי מתוך הקהילה שהם נמצאים שיפעלו ויתנדבו בתוך המגזרים הציבוריים ואחרי זה אני אמשך וארחיב על כך. חיזוק הקשר של המתנדב החרדי עם החברה הישראלית, הקניית כישורי חיים והרגלי עבודה ודבר אחרון שחשוב מאוד, הכנה לשילובו של המתנדב במעגל התעסוקה. בשונה מההתנדבות בשירות לאומי מה שכולם מכירים אצל הבנות שמתגייסות בספטמבר ומסיימות באוגוסט, במגזר החרדי בחוק טל בשירות האזרחי, הם מתגייסים כל חודש, כל 1 חודש מצטרפים לשירות האזרחי. אם היינו בספטמבר ב-2009 870 היום אנחנו עומדים 1,370 מתנדבים. ועל כך אדבר איזה תכניות יש לנו כדי להגדיל את מעגל המתנדבים.

שוב פעם בשונה מהשירות הלאומי, בשירות האזרחי ישנם שני מסלולים: מסלול של שנתיים ומסלול של שנה. כל מי שמתנדב בשירות האזרחי לאומי – צריך להתנדב 40 שעות. קודמיי באו

ובחוק טל גם אפשרו לעשות שני מסלולים: מסלול של 20 שעות אז מתנדב ישרת שנתיים, אם זה מסלול של 40 שעות יתנדב בשנה, וכל זאת מכיוון שמי שמתנדב זה אברכים, זה חבר'ה נשואים שרוצים לתת להם אפשרות: אל"ף, שגם יתנדבו וגם ימשיכו ללמוד בישיבה, או לחילופין יתנדבו וייצאו לעבודה כדי לשלב אותם. ולכן תשימו לב, המסלול המפוצל של 58 אחוז הוא יותר מעדיפים לעשות שנתיים ולא שנה וזה גם חלק מהעסק של ההתנדבות בנושא הרווחה שאני גם אתיחס אליו בהמשך.

חלוקה עפ"י מקום מגורים – סה"כ אתם רואים שבאזור ירושלים ואזור המרכז, יש שם את מירב המתנדבים, גם מבחינת האוכלוסייה בצפון והדרום פחות מתנדבים וגם במסגרת התכנית שהכנסתי בנושא גיוס מתנדבים – דאגתי שבאזור המרכז ובאזור ירושלים יהיו יותר מגייסים ובצפון ובדרום כל אחד. התפלגות המשרתים עפ"י גיל. בעיקרון מי שיכול לבוא לשרת היום בשירות האזרחי זה רק מי שכן 22 נשוי פלוס ילד או לחילופין בגיל 26 רווק. כך שבגלל זה אנחנו רואים בגיל 22-23 באמת לא רבים שמתנדבים לשירות האזרחי. לעומת זאת בגיל 26 גם רווקים יכולים להצטרף – אנחנו רואים כאן את הנתון שכבר עולה. כפי שצינתי, אחד מהיעדים הוא שילוב החרדים במעגל התעסוקה. עד כה לא נעשו פעולות לבניית תכניות הכשרה מקצועיות במנהלת. למעשה המתנדב שירת או שנה או שנתיים אבל כשהוא סיים, או-קיי, אם אנחנו חשבנו ורצינו לשלב אותו במעגל התעסוקה, אז הוא שירת, הוא היה אצלנו בידיים לצורך העניין אבל לא הקנינו לו שום כלים כדי לשלב אותה למעגל התעסוקה. אנחנו הכנו תכנית עכשיו שהאוצר אגב אימץ אותה, שתוך כדי השירות של המתנדב הוא יבוא ונוציא אותו לקורסים, כך שהוא ייצא בסוף השירות עם תעודה מקצוע או שילמד קורס מתמטיקה, אנגלית, מחשבים, זאת אומרת, כל מיני כלים שבסוף השירות הוא יבוא ויגיד יצאתי סיימתי שירות ואני רוצה מכאן קל יותר להשתלב במעגל התעסוקה. ויושבים כאן אנשים ממשרד התמי"ת שאנחנו נעזרים בהם ומשתפים פעולה.

זה לא על חשבון השירות האזרחי בשום פנים ואופן. היתה הצעה כזאת ואני התנגדתי, אדם שצריך להתנדב – יתנדב את השירות שלו, קורסי ערב הוא יעשה ויוציא. אגב, גם מבחינת החברים שלו אדם ששירת הוא מסיים שנה או שנתיים, החבר שלו שלא התנדב – אומר לו או-קיי, נו, מה יצא לך מזה התנדבת, מה, עכשיו אתה מובטל ואתה מחפש עבודה אין לך כלום. זה אחד מהקטליזטורים שהם יגרמו לכך לדעתי להביא לכאן מתנדבים נוספים בשירות. כיום כל מתנדב ממלא עם כניסתו לשירות האזרחי, זה גם דבר שהכנסנו שאלון לגבי מצב השכלתו וכיווני ההתעניינות המקצועית. וזאת באמת כדי שנוכל להתאים לכל אחד את המסלול המתאים שלו. זאת אומרת אם לפני כן הם באו ושירתו בשירות האזרחי, לא היה לנו שום מידע על ההשכלה שלהם, מה הרקע שלהם, מהם רוצים ללמוד ומהם רוצים לעבוד. היום אנחנו מקבלים את המידע הזה כדי שבאמת לנסות להתאים להם את הקורסים שהם רוצים. ובחודשים האחרונים גם אנחנו עושים תכנית הכשרה להתנדבות, זאת אומרת מי שבא להתנדב עד עכשיו גם הוא בא הוא התנדב במקום מסוים, הוא לא עשה הכשרה לטובת ההתנדבות שלו, היום גם אנחנו מכניסים לכך שכל מי שמתנדב בתחילת דרכו עוד לפני שהוא נכנס – גם שתהיה לו איזושהי הכשרה לטובת המקום שהוא מתנדב בו.

אנחנו גם נעשה מבחני תי"ל, זה מבחני אבחון תעסוקה לכל מתנדב ומתנדב, כדי שנדע בדיוק למה הוא מתאים, שלא ניקח מישהו שאין לו שום גישה או שום רקע או שום רצון ללמוד מחשבים ונשים אותו בקורס שילמד מחשבים. אגב, אנחנו כאן הכנו איזושהי תכנית שבאמת סה"כ לאוצר זה לא עולה המון כסף זה גם כי מצאנו את קרן קמח שותפים וכדי לראות איך אנחנו רצים וסה"כ גם קיבלנו את ברכת הדרך של האוצר. הקמנו איזה צוות גם שבוע שעבר, בצלאל שיושב כאן מסביב השולחן הזה גם הוא שותף, כדי שאנחנו נוכל להקים ולרוז כבר את העניין הזה.

החסמים להרחבת הגיוס לשירות האזרחי היום. היום יש סה"כ רק 1,370. היום אין אפשרות לצאת בקמפיין רחב וגלוי. אנחנו חוששים מאוד לצאת בקמפיין רחב למרות שיש לי תקציב לזה. אם אנחנו נצא לקמפיין גדול ורחב – אנחנו נמצא התנגדות גדולה מאוד מצד הרבנים. לכן אנחנו צריכים להיזהר בעניין הזה. חוסר המודעות בתוך החברה החרדית ומן הסתם אסף דיבר על כך ש-63.5 אחוזים מהמתנדבים שמעו על השירות באופן מקרי דרך חברים, חבר מביא חבר. והם לא יודעים בכלל שקיימת אופציה לשירות האזרחי והם גם לא מכירים את היתרונות ואת ההטבות של המתנדב שמקבל על כך. ההנהגה הרבנית המשמעותית לא מתלהבת מרעיון השירות האזרחי ובמקרה הטוב היא מביעה את דעתה על-ידי הסכמה שבשתיקה שמבחינתי או מבחינתו זה המון וזה טוב. ישנה תדמית בעייתית של המתנדבים למרות שזה קצת משתנה היום, שהרבנים מעדיפים שישארו בישיבה.

צריכים לזכור גם שכל הנושא כאן זה התנדבותי. אנחנו יכולים להביא את המתנדבים עד השוקת, אי אפשר לחייב אותם לשתות. זאת אומרת, אנחנו יכולים להגיד להם תשמעו, בואו להתנדב, אני לא יכול לחייב אותם אם המדינה הציבה לעצמה כיעד להכניס אותם לפרויקטים של משרד לביטחון פנים, עיר ללא אלימות, אנחנו לא יכולים לחייב אותם ואני אתייחס לזה בהמשך לגבי המתגייסים איך אני אצרף את זה. ישנו חשש של האברכים המתנדבים להגיע לגופים ציבוריים ממלכתיים, בשל החשש מתרבויות ומכל מיני צניעות וכל מה שקשור שם. גם על תחומי השירות האזרחי מוגבלים בחוק טל, אני לא רוצה להיכנס לזה אבל אנחנו גם בעניין הזה אנחנו מוכנים לשינוי חקיקה בנושא, אנחנו יכולים להרחיב בתחומי תיירות, תחבורה, שאנחנו מאמינים שאם אנחנו נרחיב את זה גם יהיו לנו יותר מתנדבים.

כפי שצינתי, אחד מיעדי המנהלת זה הגדלת מספר המתנדבים בשירות האזרחי. ואנחנו הכנו תכנית להרחבת הגיוס לשירות. שוב פעם, קיבלנו גם על זה את ברכתו של משרד האוצר. זו תכנית מהפכנית שאני באמת לא רוצה להיכנס לעניין בגדול אבל הגיוס יתבצע באופן אקטיבי על-ידי אברכים שהם בעלי יכולת שכנוע בתוך החצרות שלכם. אגב, אם התכנית שלי תתקבל במלואה אנחנו מכניסים 1,500 מתנדבים חדשים כל שנה למאגר של מנהלת השירות האזרחי לאומי. על-ידי המגייסים שלנו המנהלת תקבע לא השטח אלא אנחנו נקבע את המקומות שאנחנו נרצה שהמתנדבים ישרתו בהם. זאת אומרת, אנחנו כמובן חפצים ורוצים שהמתנדבים קודם כל ייצאו ממקומות התעסוקה או ממקומות ההתנדבות שלהם בתוך הקהילה למקומות ממלכתיים כדי להוציא אותם מהבועה, אנחנו נכניס יותר בצורה יותר טובה לטובת מעגל התעסוקה. אנחנו עובדים על פרסום עדין של השירות האזרחי באמצעות משאלים המופצים בקהילה החרדית, במכללות חרדיות, בלשכות גיוס, פרסום באינטרנט החרדי על-ידי בנארים, הגדלת מספרים של מקומות התנדבות ציבוריים ממלכתיים נוספים. אנחנו עושים עכשיו פרויקט עם אש"ל, פניתי לכל

משרדי הממשלה ומשרדי הממשלה נענים להכניס אותם שיתנדבו אצלם. הסנגוריה הציבורית לכל החבריה שלומדים משפטים, להכניס אותם שם, לא הכל, כמה מאות. אנחנו בעיצומו של הקמת אתר אינטרנט ייעודי למגזר החרדי בתוך אתר המנהלת.

לסיכום, אני מאמין שבאמת שמנהלת השירות האזרחי לאומי היא אחת הפלטפורמות החשובות המאפשרות ומסייעות לשינוי החיוב הזה שמתחולל במגזר החרדי. המנהלת הציבה לה כיעד הגדלת מספר המתנדבים, הגברת הכשרתם ושילובם בשוק העבודה וחיזוק הקשר עם החברה הישראלית.

תמר הרמן:

תודה רבה. הדובר הבא הוא ד"ר ראובן גל שהוא עמד בראש השירות האזרחי לאומי ועמית בכיר במוסד שמואל נאמן בטכניון.

ראובן גל:

יש תחושת נחת מרובה לראות ולשמוע שמפעל שהקמת אותו לא רק ממשיך להתקדם אלא אפילו משגשג. אני מברך את שר-שלום לפעילות שלו ואת המנהלת. ואני באמת רוצה להקדיש את דבריי לא רק להיבט הצר של שירות אזרחי וגם לא שירות צבאי, בנושאים בפני עצמם, אלא שתי המסגרות האלה, נקרא לזה מנופים ומקדמים למה שדיברנו עליהם במושבם הקודמים, לתעסוקה ולהשתלבות וכו'.

אני רוצה פתוח ולנצל את ההזדמנות לתקן משהו ששיבשתי קודם כשבאחת הפעמים הקודמות שדיברתי, התייחסתי לביטוי של לי, שהשתמשה במושג היבדלות משלימה, ואני רציתי להציע מושג אחר שאני קורא לו התחברות או אינטגרציה משמרת. אני חושב שמה שאנחנו מנסים למצוא היא דרך לחבר את המגזר החרדי, את הציבור החרדי, לאינטגרציה של הציבור החרדי תוך כדי כך שהוא יכול או לגיטימי מבחינתו אבל לגיטימי עוד יותר מבחינת הציבור החילוני, שהוא ישמר את דרכו. בצלאל קרא לזה לרדת מהכותרת הזו של כור היתוך, אני חושב זה נכון לגבי צה"ל ואני חושב שזה נכון לגבי הגישה הכוללת, כי ברגע שאתה אומר כור היתוך אתה כאילו מתיך את כל קבוצות האוכלוסייה והופך אותן למשהו אחר. ואני אומר שכשאנחנו מדברים על הציבור החרדי, אנחנו לא צריכים לצאת מנקודת מוצא שאנחנו הולכים להתיק אותם למשהו אחר אלא רק לשלב אותם.

תמר הרמן:

גם לא אותנו.

ראובן גל:

וגם לא אותנו, נכון. זה מעמיד בשאלה את כל מושג כור ההיתוך שעסקנו בו שנים רבות אבל אז ראינו את זה באמת אחרת יותר כמיזוג וחיבור. אבל הגישה הזאת שאני מדבר עליה היא גם הנחת היסוד של הצוות שאני עומד היום בראשו, את הזכרת את זה תמר, במוסד נאמן לחקר מדיניות ממלכתית. פרויקט שכל מטרתו, מישהו אמר כאן היום, לא חסרים מחקרים וסקרים על המגזר

החרדי יש המון ויושבים פה בחדר כמה שערכו את זה. יש גם המון פעילויות. אין אבל גוף אחד או גורם אחד שאיכשהו מעגן את כל הקבוצות השונות וגם את הידע הרחב ומחבר אותו יחד, עושה גם אינטגרציה שלו וגם עושה איזשהו דימיסנציה, איזושהי הפצה שלו באופן רחב. אנחנו במידה רבה לקחנו את זה על עצמנו וזו גם המשימה העיקרית.

אני רוצה להציג נתון אחד או שניים שכבר הראו אותם בצורה כזו או אחרת, אני אשתמש בהם רק כדי להמחיש את מה שהתכוונתי להמחיש, השירות האזרחי והשירות הצבאי כמנוף. אז הנה דוגמה אחת למשהו שכבר הציגו אותו כמה פעמים, על ההבדלים בין הציבור החילוני לחרדי. בצד ימין העמודות החאקי הן קהילות חילוניות לכל דבר, רמת השרון, תל-אביב-יפו, גבעתיים, הרצליה וכו' וכו'. ושתי הקהילות האחרות בצד שמאל הן הקהילות חרדיות כמעט באופן אקסקלוסיבי או לגמרי, שזה בית"ר עלית ומודיעין עלית. וההבדל הוא בהכנסה הממוצעת לנפש. מכל הגרפים שהוצגו פה אני חושב שזה אחד הדברים שמדגים את זה באופן הכי בולט. אבל בכוונה השתמשתי בשתי הקהילות האלה בית"ר עלית ומודיעין עלית, מכיוון שאני רוצה להזכיר שבשנת 2003 היה שר אוצר למדינת ישראל, שמו היה ביבי נתניהו, והוא יצא עם תכנית הבראה כלכלית שבין השאר או חלק אפילו ניכר מהדגל שהוא נשא, היה קיצוץ שני דברים: קיצוץ בקצבאות ילדים וקיצוץ בתמיכות לשיבות. זה בשנת 2003 וכמה גופים כולל מחלקת המחקר של בנק ישראל והלמ"ס, מיהרו לבדוק את ההשפעה של העניין הזה. ובאחת הפעמים הראו, עוד פעם, אנחנו עושים למודיעין עלית ולבית"ר עלית, ומה שרצו להראות שאם את קצבאות הילדים משנת 2001 להיום, קיצצו בין 40 אחוז ל-56 אחוז, תלוי במספר הילדים, אתם רואים ירידה מ-6,000 ל-2,000, אז הם הראו במקביל שבמודיעין עלית מספר הילדים הממוצע ירד מ-9 ילדים ב-2001 ל-8, ובבית"ר עלית מ-8.9 ל-7.7. בשני המקרים ירידה שמעל ל-10 אחוזים.

אני לא קונה את הנתונים האלה. אני לא קונה אותם כי אל"ף, יש סיבות נוספות ולא רק המדיניות הזו. אבל אני בעיקר לא קונה את זה, אני יודע שגם במשרד התמי"ת לא קונים וגם במקומות אחרים, אני בעיקר לא קונה את זה כי אני חושב שזו לא בהכרח הדרך הנכונה ובוודאי לא הדרך הבלעדית, קודם דיברו פה על גזר ומקל, זאת שיטת מקל. פה המדינה אומרת אנחנו נקצץ לכם בקצבאות, נקצץ לכם בתמיכות וכתוצאה מזה אנחנו גם נוריד את מספר הילדים. ואגב, יש גם נתונים לגבי שיעור התעסוקה שמראים שגם בפרק הזמן הזה שבין 2003 ל-2006 היתה עלייה בתעסוקה. אני חושב שזו שיטת המקל והשיטה הזו היא בעייתית גם בגלל ההתנגדויות שהיא מעוררת ואולי יותר חשוב מזה, היא פשוט לא עובדת לאורך זמן. אותו ביבי נתניהו שהיה שר אוצר ברגע שהפך להיות ראש ממשלה ועוד לפני כן בעצם זה כבר קרה בממשלת שרון, היתה נסיגה מוחלטת מהקיצוצים האלה גם של התמיכה בשיבות וגם של קצבאות הילדים. כך שהשיטה הזו לא עובדת.

מה שאני רוצה לומר זה שהשירות האזרחי הלאומי, לי יש נתונים ותודה לשר-שלום שעדכן אותנו, הנתונים שלי נגמרו במרץ 2010, אבל אם הגענו היום לשירות אזרחי לסדר גודל שמעל ל-1,400 משרתים, שזה בעצם יישום חוק טל, אם אני מצרף ל-1,400 האלה ויותר מאלף היום בצבא, גם בנח"ל החרדי וגם שחר כחול ואחרים, אנחנו מדברים היום אז קרוב ל-3,000 אנשים שמשרתים. תשמעו חברים, 3,000 חרדים שמשרתים זה כבר לא איזה טפטוף קל ומשהו, זה שינוי דרמטי במה...

תמר הרמן:

זה ברגע נתון כי יש לך כאלה שכבר השתחררו.

ראובן גל:

ושגם שירתו וכבר אחרי זה, הם כבר בוגרי העניין הזה. ותכף אני אומר גם משהו על תחזית קדימה. לכן אני אומר אנחנו כאן, יישום חוק טל אני אתיחס לחוק טל. חוק טל שיש הרבה שטוענים אליו שהוא לא חוק שוויוני וזה נכון, הוא בהחלט לא חוק שוויוני. הוא באמירה העממית הזו של בין להיות חכם מלהיות צודק, הוא בטוח לא צודק, אבל הוא כנראה חכם, והוא עושה את העבודה הזאת שהיא לא מקל ולא גזר אלא היא עושה שני דברים. אלייף, כל מי שיוצא מגדר תורתו אומנותו ביי-דיפנשיין הופך להיות בר תעסוקה, בר העסקה, זאת אומרת, אוטומטית ברגע שהוא עבר את החסם הזה של שירות או אי שירות – הוא כבר נכנס. והדבר השני שהן השירות האזרחי בוודאי אחרי ששר-שלום יגשים ויממש את התכניות שיש לו לגבי הכשרות מקצועיות לפני ואחרי, ובצבא כמו ששמענו על ההכשרות המקצועיות גם בנצח יהודה וגם בשחר, אז הדבר השני ששתי המסגרות האלה עושות, הן מכשירות ומכינות את הצעירים האלה לתעסוקה. ופה יש לנו צורת פעולה שהיא כמו שאמרתי, לא מקל לא גזר אלא משהו הרבה יותר טוב.

אני רוצה להראות לכם שקף מעניין. בתחילת 2008, שר שלום הזכיר שהמנהלת הוקמה בינואר 2008. בנובמבר 2007 אני הופעתי בפני ועדת חוץ וביטחון של הכנסת, והצגתי להם תחזית, זה מה שאתם רואים כרגע, תחזית למספר המתנדבים החרדים עפ"י חוק טל בחמש השנים הבאות, כי חוק טל להזכיר לכם, התקבל לחמש שנים, היה צריך להאריך אותו והוארך שוב לחמש שנים. ואני התבקשתי להכין תחזית. התחזית שלי אמרה שאם בשנת 2008 בשנה הראשונה אנחנו נצליח לגייס 200 – זה יהיה הישג פנטסטי. ועפ"י זה אמרנו בשנה הבאה 700, תוך חמש שנים אמרנו אולי אולי נגיע ל-2000 ותאמינו לי כשהכנתי את התחזית הזו חשבתי שיום אחד מישוהו יבוא ויגיד לי בואנה ראובן אתה באמת התרברבת, איפה אתה רואה 2,000 בעוד חמש שנים. זאת היתה התחזית בנובמבר 2007. אחרי שנגמרה השנה הראשונה 2008 עם 450, אמרנו סליחה, העגל רוצה לינוק לא פחות מאשר הפרה רוצה להיניק. זאת אומרת יש פה נכונות הרבה יותר גדולה. ואז תיקנו, כל העמודות האדומות זהו התיקון שכבר פחות משנה אחרי תחילת עבודת המנהלת, באנו עוד פעם לכנסת והצגנו תחזית שדיברה הפעם על תחזית של 2,500 בשנת 2012. תראו, כל מחזור של תורתם אומנותם הוא בסביבות 6,000 אברכים. 2,500 מתוך 6,000, לא צריך להיות מתמטיקאי גדול זה 42 אחוז. 42 אחוז מתוך תורתם אומנותם שעושים שירות אזרחי פלוס 1,500, 2000 או יותר שעשו בשירות הצבאי, עוד פעם אני אומר אנחנו פה בשינוי גדול. מחזור שתורתם אומנותם, לא כלל החרדים, תורתם אומנותם הוא בסביבות 6,000. ולכן הסדרי גודל שאני מדבר עליהם הם סדרי גודל נכונים.

אני טוען שזהו מנוף אדיר גם בשירות האזרחי וגם בשירות הצבאי לכניסה לתעסוקה, ומעבר לזה להשתלבות בחברה הישראלית. אני חושב שאפשר וצריך וחשוב לשדרג או לשפר את יישום חוק טל בכמה דרכים. דרך אגב, אחד הדברים שאנחנו עוסקים בהם במסגרת מוסד נאמן, ואני אמנה רק שלוש מהן מהדרכים אלה. האחד זה הוספת מרכיבי ההכשרה והכנה לתעסוקה. אז הנה עוד לפני שאמרתי את זה כבר שמעתי שזה בתכניות וזה נעשה. אני יכול רק לברך על זה. זה ברור

שכולם מבינים שזה הכיוון הנכון. הדבר השני הוא הורדת הגיל. חוק טל מדבר היום וראיתם גם את התפלגות הגילים, חוק טל מדבר היום על יציאה לשנת ההכרעה שממנה יוצאים או לצבא או לשירות אזרחי, בגיל 22. בגיל 22 הם כולם כבר או כמעט כולם כבר נשואים וכבר הרבה פעמים גם עם ילדים. הזמן הזה בגיל 22 ומעלה וראיתם הרוב לא מתגייסים ב-22, הם מתגייסים ב-26, 28 ו-30, הוא כבר די סגור. אם אנחנו נצליח להוריד את הגיל ולשנות את חוק טל כך שהגיל יהיה כבר בגיל 20 נאמר, אולי בהדרגה, קודם 21 ורק אח"כ 20, אנחנו עושים פה שינוי כביר. זה לא יהיה פשוט. הציבור החרדי לא ישמח לזה ואני גם אני יכול להבין אבל נדמה לי שכאופציה זה יצליח יותר. והדבר השלישי הוא הרחבת ההיקף גם בשירות האזרחי וגם בשירות הצבאי. נדמה לי שבצה"ל לא נכון, יש לנו אדם אחד שייצג את הנח"ל החרדי ואדם אחר ועוד כמה נציגות מחיל האוויר שייצגו. נדמה לי, אני מרשה לעצמי לזרוק כאן רעיון, שהקמה של מין סוג כזה של קצין חייל ראשי, אני מדבר על מפקדת קצין חיל ראשי או משהו בדומה לזה, זה לא חייב להיות עם 500 תקנים, שיעסוק בנושא הזה. נדמה לי שזה הדבר שיהפוך את השירות הצבאי של חרדים למשהו הרבה יותר נורמטיבי.

תמר הרמן:

תודה רבה. אשר כהן, בבקשה:

אשר כהן:

נקודה אחת שככה התעוררה פה לגבי אידיאל לימוד התורה. יש שתי סיבות להתנגדות הזאת לגיוס או לשירות לאומי ברמה כזו או אחרת, זה לא רק אידיאל לימוד התורה, זה טוב כלפי חוץ זה טוב מבחינת לימודים במחנה החרדי, יש פה גם את העניין של שימור המובלעת החרדית מפני השפעות חיצוניות גם עבור אלה שלא לומדים, צריך לזכור את זה. ואני אומר את זה מנקודת מבט של מה שנקרא, אני לא יודע איך לקרוא לקבוצה הזו, הכלכלנים הפסימיים, אני לא זוכר כמה פעמים בדוח טאוב, הפסקתי לספור, כתובות המלים ישראל מתקדמת למצב שאינו בר-קיימא. דן בן-דוד כתב זה, אני חושב שבפעם הרביעית חמישית הפסקתי לספור אבל זה משהו שחוזר כל שלושה עמודים. למה? יש פה איזו דרישה, חבר'ה, אני לא מספיק לי, קצב הגידול הדמוגרפי הוא כזה שמבחינת כוח העבודה אני מוכרח שיבואו עכשיו 5,000 איש. עכשיו החברה החרדית, המפנה שתואר כאן וזה נכון שמדובר במספרים מהפכניים, עוברת שינוי עצום. או מנקודת המבט של אידיאל לימוד התורה הוא כבר לא יהיה של רוב הגברים אלא בצורה מופחתת, או שמישהו מוציא את החרדים להשפעות חיצוניות. זה שינוי עצום. אם החברה הזאת לא תעבור את זה בצורה הדרגתית בתהליך של הסתגלות עם הכרה שאלה שבחוץ שרוצים לסגל אותה ולהנדס אותה – זה יתפוצץ. לכן דווקא הדרישה הזאת של הכלכלנים הפסימיסטים, בואו תאיצו את הקצב – היא זו שתהרוס. כי יקרה פה דבר אחד, ממה שנקרא הסכמה שבשתיקה שתוארה כאן על-ידי אריאל דרעי, זה יכול לעבור בקלות להעברת נקודת הכובד למאבק אידיאולוגי נגד המגמות. ואז החברה החרדית תתגייס תוך כדי התכנסות מחדש למגמות הישנות, כמה שאפשר. אני אומר צריך להיזהר.

עכשיו מצאתי פה סתירה עם כמה מהדוברים. אגב, לדרור אני מציע תוריד מהמצגת המטרה הלאומית שילוב הצעירים החרדים בחברה הישראלית. שומו שמים, זה הפוך לכל מה ששמענו פה.

הרי אם יש משהו שצריך להיזהר, תאר לך שעכשיו אנחנו הולכים עם המצגת למנהיגות החרדית, המטרה זה לשלב את החרדים בחברה הישראלית. הרי כל הפרויקטים היו צריכים להיבנות שזה לא העסק.

דרור שפיגל:

אין מצגת אצל גדולי התורה.

אשר כהן:

לא משנה, ברור, אני רק רוצה שייכנסו למעגל התעסוקה, זה העניין. משפט כזה צריך להוריד. או הצעה כמו כאן, אני מדמיין עכשיו, ראובן, לפי ההצעה שלך, גוף שיאגד את כל המידע ויערכו כינוסים ברחבי הארץ וכל המגמה היא בואו נעביר את כל החרדים לשוק ה... מאוד מאוד צריך להיזהר אפילו שזה דבר נכון. אבל אני עוזב את כל הנקודות שעלו כאן. יש לי דבר אחד שמאוד חסר לי בכל היום, יש פה נקודת של הצרכים החרדים הייחודיים ולכן הפרויקטים; יש פה צרכי המדינה שוק התעסוקה, ורק אם נבצע את ההסתגלות הזאת – יבוא הפתרון. אבל יש פה איזה צבא שצריך לפתור אותו. והצבא לא יושב כאן, לא במובן של תיאור הנח"ל החרדי ואני אסביר למה הכוונה. זו לא פעם ראשונה שהצבא נדרש כאן למשימה עם מטרה אזרחית חברתית מובהקת שאין לה שום קשר למה שנקרא צבא. הוא נדרש לפתור בעיה של תעסוקת חרדים, תמצא להם איזה שירות שהעיקר נכניס לשוק התעסוקה. לא בטוח שזה כדאי לו. החרדי, עם התשמש וכל הדברים האלה לא בטוח שזה כדאי לו. יכול להיות שיש חיילים מתאימים אחרים בלי כל הבלגן. כל הדוברים התמקדו בדרישות המדינה ובדרישות הצרכים הייחודיים וזה נכון, אבל מה הצבא.

עכשיו אני רוצה להעלות כמה שאלות היפותטיות. אז אני מבין שיש גדוד נצח יהודה. האם הצבא מוכן אוטומט לכל המשימות שמטילים עליו פה? אז הבנתי שיש גדוד, אגב, לפני התנתקות, שים ישיבה, מי יהיה במעגל הפינוי, מי הראשון מי השני. אף אחד לא מעלה בדעתו שקצין בר-דעת ישים את גדוד נצח יהודה במעגל פינוי ראשון או שני. ההפך, הוא צריך להיות בקצה השני בראש הנקרה כדי שיהיה כמה שיותר רחוק. אז במצב כזה יש לי שאלה, הצבא יכול לספוג חטיבת נח"ל נצח יהודה? האם הוא יכול לספוג אוגדה? זו שאלה אחת. אגב, בכלל השאלה המקצועית עד איזה גודל הוא יכול לספוג פלוגות הומוגניות תרבותית ופוליטית עם כל הדברים האלה. שאלה אחת. בואו נעבור לשחר כחול, שגם זו שאלה. הרי עד עכשיו דיברו על אי שוויון בגיוס שזו אחת הסוגיות, עכשיו אני מכניס את הפרויקט של שחר כחול או כל השחר שקיימים, או-קיי, כל החרדים התגייסו, כל מחזור הגיוס, בבת אחת פתאום הצבא ייקלע למצב, נניח שכל החרדים מתגייסים, אי שוויון בשירות. כולם משרתים פתאום באותה יחידה. זה לא איזה עניין של מה בכך סביבת שירות ייחודית. אני נשאר בבסיס, הוא יוצא הביתה. אני עכשיו מדבר על לכידות של היחידה. אני רחוק מהבית הוא קרוב לבית. עם בנות בלי בנות. הוא עם כל ההכשרים. זה אוטומטי? בואו נניח מחר שהחרדים ישתכנעו בכל הטיעונים של החברה הישראלית והם אומרים או-קיי, אנחנו מגיעים לבקו"ם, אתם רוצים שנגיע בבת אחת במחזור אחד כל החמשת אלפים? או שנתפזר ארבעה מחזורי גיוס, תסדרו לנו את הצבא עכשיו מה שאתם רוצים, חטיבת נצח יהודה וכל זה. הצבא ערוך לזה? אני לא בטוח.

אגב, אני לא בטוח מה יקרה לתפקוד הצבאי. אז נכון שהפרויקט מתקדם. זאת אומרת, זווית הראייה הצבאית ברמת המאקרו לא הוצגה. אנחנו יודעים מה זה נצח יהודה אבל איפה האמירה של האם הצבא מסוגל עכשיו לארגן למשל שחר, כמו שדן בן-דוד רוצה, אני רוצה גיוס לא של 3,000 במצטבר, אני רוצה 3,000 עכשיו בשחר כחול. לפזר אותם בכל היחידות. מה קורה עם ערכים אחרים? יש כבר עשור ומעלה את הנושא של שירות שהועלה פה. אז מה? נדחה אחד במקום השני. או שוב אני חוזר למצב של יחידות, ביחידה הזו יש נשים פה אין נשים. אלה יחידות הומוגניות תרבותיות וכל זה. אני אומר שהנקודה הזאת קצת לא הועלתה כאן בצרכים או מה הצבא מסוגל.

אניטה שפירא:

למה בדואים זה בסדר?

אשר כהן:

גם על הבדואים זו שאלה אם אני יכול להקים אוגדה. יש הבדל אם גדוד הסיור המדברי. או אני לא יודע אם צה"ל יהיה מוכן לחטיבת סיור מדברי או לאגודת סיור מדברי.

תמר הרמן:

חברים, אנחנו פותחים את זה לדיון פתוח.

אבי בן-ארוש:

רק להוסיף באותו הקשר של שוויון... שהאם... כי נמצאים שם גם ערבים וגם חרדים וגם וגם. השאלה אם אותו כור היתוך לאותן קבוצות נותנת אותם תנאים. או שגם שמה יש איזה דיפרנציאציה וזה על אותו משקל של השוויון, האם זה מתקיים. זה דבר ראשון. דבר שני, אמרת שהיעד שאתם מציבים הוא להרחיב ככל היותר את השורות. עד כמה באמת ההיצע גובר על הביקוש או הפוך. זאת אומרת עד כמה החסם הוא בעצם תקנים ובעיות תקציביות להרחבת השירות ולא הגוש בא מהקבוצות שרוצות להתגייס.

מנחם כץ:

חרדים מתגייסים לצבא לא בגלל, זו טעות עצומה, לא בגלל הנושא של... תורה, בחוץ אומרים מכריחים את האנשים על לימוד התורה.

ראובן גל:

אתה משרת באחת מיחידות שחר?

מנחם כץ:

אני בשחר, כן. אני רוצה להסביר דבר מאוד מאוד חשוב, החרדים לא התגייסו בעצם לצה"ל אך ורק מפחד שאנשים שיגידו הצבא במקום....

נרי הורוביץ

אני חושב שההצגה פה לא תהיה שלמה להקשר של השירות הלאומי אם לא נבין בחשבון שני גורמים. אחד, יש דימוי מאוד פרובלמטי בציבור החרדי לשירות הלאומי, יש אפילו את הבדיחה שזה כולל במימון ביטוח לאומי. והסיבה היא, ואני חושב שאתם צריך כל פעם שאתם באים מול ציבור חרדי אתם צריכים לומר את זה כי אחרת לא נתקן, ויש על זה דוח מבקר והיה דיון בכנסת והיה על זה תכנית טלוויזיה, ואני מכיר את זה מהציבור החרדי היטב. היתה הונאה, הונאה בשימוש בשירות הלאומי למטרות אחרות לחלוטין, כולל אנשים שתיווכו מטעם את השירות הלאומי, אני מקווה שהם לא שם יותר, שהציגו את זה כמין קומבינה שאפשר להסתדר. ואת זה עד שלא תתקנו את הדימוי הזה – כל המצגות, כי הדימוי הוא פרובלמטי. הוא פרובלמטי פעם ראשונה בגלל האירוע ההוא וסוג התיווך שניהלתם לחברה החרדית.

השני שהוא פרובלמטי מבחינתכם, זה די פרופסוניזציה בניגוד לשחר ירוק ושחר כחול, שהם נונתים בסופו של דבר, הם אומרים לאדם החרדי מה שאתה תקבל גם מה שתיתן לחברה שלך וגם מה שתקבל – הוא הטופ המקצועי בבינה בירוק בבה"ד 15 ב-9900 או 91000, אני לא זוכר איך קוראים ליחידה הזאת, הם מקבלים קורס שהעלות שלו היא 50 אלף ₪, הם לומדים מאות שעות, זה מדהים לראות את זה. ואתם רוצים לשים כל מיני אנשים שיסבירו, אני חושב זו הרשות למלחמה בסמים, פנו אלי שאלו אותי האם זה נכון לקחת אנשי שירות לאומי חרדי. בחור חרדי שהתגייס לשירות אזרחי יהפוך למסביר? זה די פרופסוניזציה או עיר ללא אלימות, המקומות האלה. תצמצמו, תלכו על המוקדים ברמה גבוהה של פרופסיה ולא לעשות המון מקצועות המון אנשים, מספרים גדולים, רעש גדול, כשבפנים הציבור החרדי תופס את זה כפתרון פחות, איך אני אגיד את זה, מוקפד ולגיטימי מאשר הפתרונות הקשים יותר והמורכבים יותר מבחינה דתית שזה השחר לסוגיהם ובינה בירוק ונצח יהודה.

שר שלום גרבי

קודם כל לגבי התנאים אם התנאים הם שווים. אני באתי ואמרתי שבשירות האזרחי מלבד האפשרות שיש שני מסלולים של 20 שעות בשבוע ו-40 שעות בשבוע והאפשרות שהם יכולים ללמוד ולעבוד אחרי השירות, מבחינת שאר התנאים הכל אותו דבר. כמוכן שמי שנשוי עם ילדים.

נרי הורוביץ

כל המגזרים.

שר שלום גרבי

בין כל המגזרים, אתה מדבר על הערבים, חד משמעית הכל אותו דבר. יותר מזה, במגזר הערבי ובמגזר החרדי מה שדיברתי כאן על קורס הכשרה, אני עושה את זה גם במגזר הערבי. כי בכלל יש דמיון רב בין המגזר החרדי למגזר הערבי בכל מה שקשור לשירות האזרחי, גם כאן וגם כאן ההנהגה מתנגדת; גם כאן וגם כאן אנחנו צריכים לשכנע; גם כאן וגם כאן אין מודעות וכו' וכו' כל מה שהזכרתי, זה בהחלט מקביל לשירות הרב. לגבי בעיות תקציביות לגבי תקנים, חד משמעית נכון לעכשיו, אני מודה שאני מחכה לנקודה שהאוצר יבוא ויגיד לי, תשמע, אין יותר תקנים. אבל

נכון להיום יש לי שיק פתוח מהאוצר גם במגזר החרדי, גם במגזר הערבי לגבי תקנים בכל מקום ומקום. אלא מה, לפי התכנית שאני מקווה שהיא תצליח מבחינת הגיוס, אני מאמין שתהיה בעיה ונקודה קשה מבחינתי, שיהיה לי הרבה יותר ביקוש מאשר היצע של מקומות תעסוקה, ואז תהיה לי בעיה קשה מאוד. אבל אנחנו בונים את זה בצורה כזאת שאנחנו מקווים מאוד, רק לסבר את האוזן, מאז שנכנסתי לתפקידי ארבעה חודשים, יש 860 תקנים חדשים למגזר הערבי. זאת אומרת, באחריות אני אומר וסליחה שהכנסתי את העניין, אין, ואני אומר את זה באחריות, אין בחור או בחורה מהמגזר הערבי שרוצה לבוא לשרת שירות לאומי אזרחי שאין לו מקום לשרת. יכול להיות שהוא רוצה לשרת בבי"ס ואין לי מקום בבי"ס כמו במגזר היהודי כמו לבת שלי. אבל היום יש את כל העניין הזה.

לגבי ד"ר נרי הורוביץ, תסלח לי שאני אומר לך, אלי"ף, לא הצלחתי להבין מה שאתה אומר. בי"ת, לא מסכים אתך.

נרי הורוביץ:

בוא ניזכר.

שר שלום גירבי:

למרות שלא הבנתי.

נרי הורוביץ:

אתה אומר שלא היו אי סדרים בעניין החרדי....

שר שלום גירבי:

בוא, אני אתחיל לאט-לאט. קודם כל ואני אומר לך את זה באחריות, בכל מגזר ובכל דבר חדש, אני אשתמש בביטוי שבמגזר החרדי יש שירקס. יש שירקס במגזר החרדי, יש שירקס במגזר הערבי, יש שירקס, יסלחו לי, בצבא. יש שירקסים בכל מיני. התפקיד שלי כמנכ"ל המנהלת לבוא ולמנוע את השירקס. תשמע, קודם כל הדימוי לגבי המנהלת השירות האזרחי במגזר החרדי הוא לא נכון. ואני אומר לך את זה, במגזר החרדי הדימוי הוא חזק מאוד. אנחנו רוצים להוציא, כשבאתי ואמרתי שאנחנו רוצים להוציא את החבר'ה מתוך הבעה שלהם – חלק מהעסק הזה יש. לבוא ולהגיד לך שאין שירקס, אני לא יכול. אני עכשיו עוד דבר אחד וכבר יוצא לדרך, אני קיבלתי עכשיו לשירות outsourcing שישה מפקחים לטובת העניין. יש קודם כל עמותת ערבים שיושב מאחוריך יחיאל אמויאל מנכ"ל עמותת ערבים, סמג"ד בשריון, בחור מצוין, מנכ"ל מצוין, יושבים כאן חבר'ה שרכזים, הם עושים עבודה נאמנה. חוץ מזה אצלי במנהלת אני עכשיו מקבל חבר'ה שיבואו יפקחו אגב לא רק במגזר החרדי, במגזר היהודי במגזר הערבי.

לגבי האופציות. היעד שהצבתי לעצמי זה להגדיל את מספר התקנים. אני בהחלט רוצה להציב כמה שיותר מקומות פתוחים ופנויים, לבוא לגרות את החבר'ה שכדי שיבואו וישרתו. לגבי מקצועות הרי זה מה שאמרתי והזכרתי, אני מכין תכניות כדי שהחבר'ה ילמדו. אין לי תקציב כמו שמקציבים לצבא, וגם התשלום מה שחייל בצבא מקבל ומה שהבחור אצלנו בשירות האזרחי,

נדמה לי שבצבא הוא מקבל פי שתיים. יחד עם זאת, אתה רואה שהגרף עולה בעבודה מאוד מאומצת ואנחנו רוצים להצליח בזה.

דוד בלוד:

בחור שמתגייס ומגיע לנח"ל החרדי, אם אתה תציע לו גם פרנסה מהשירות האזרחי, תסגור את הנח"ל.

ראובן גל:

זה שתורתם אומנותם, ושם אין תורתם אומנותם. רק שתי הערות קצרות. אחת, להשלים את הקטרוג של נרי, מאחר ואני הייתי מופקד על הדבר הזה.

תמר הרמן:

אתה תומך בנרטיב שלו?

ראובן גל:

לא, אני מקבל שהיו, שר אמר שירקס, כשהתחלנו ליישם את חוק טל היה ברור לנו שאם ישר נפנה את מתנדבי השירות האזרחי במגזר החרדי לפעילות בחברה להגנת הטבע בניקוי יערות, אין סיכוי. ולכן היה ברור שאם אנחנו רוצים להתחיל וליצור איזושהי פתיחה, אז הדבר יהיה נכון להתחיל איפה שהכי כואב וצריך וזה היה באמת עם הנשירה והנשירה היא בתוך הקהילה. אגב, כבר אחרי נדמה לי חודשיים או שלושה, אני קבעתי כלל שאמר בשום מקרה לא יותר משליש וגם את המספר הזה היה צריך לכלול. כך שנורא קל לשבת ולקטרג, הרבה יותר קשה לנהל ואני חושב שצריך לכבד את הדבר הזה.

אני רוצה לומר משהו לגבי ההערה של אשר. אשר דיבר בהתלהבות רבה על הבעייתיות של התרחבות. אבל היו לו שתי טענות, אשר, תאשר לי אם אני הבנתי נכון. האחת, האם צה"ל צריך את זה כל זה, האם זה תפקיד שצה"ל מסוגל וצריך לעשות את זה. והשניה, עניין ההומוגניות. בעניין ההומוגניות אני מסכים אתך וזה מעלה הרבה שאלות. אבל לגבי העניין הראשון, אני רוצה להציג הקבלה, כשהוקם בצה"ל מכ"ם או מה שנקרא בשפת העם נערי רפול, הסיסמא אז היתה ורפול עצמו אגב תבע את הסיסמא הזו, הוא אמר אנחנו צריכים לשאול את עצמנו לא מה הנערי האלה תורמים לצה"ל אלא מה צה"ל יכול לתרום להם. זה לא המצב ביחס לחרדים שמתגייסים לצה"ל, לא לנח"ל החרדי ולא ליחידות שחר. מי ששמע את ראשי אכ"א בשנתיים-שלוש האחרונות, ותמר היתה שותפה אתי לכמה אירועים כאלה, ראשי אכ"א ובכלל אנשי צה"ל, מאוד מוטרדים מחוסר כ"א, בשבילם החרדים בגדוד נצח יהודה זה צורך צבאי, זה לא עד כמה צה"ל תורם להם, זה עד כמה אנחנו נזקקים להשתלבותם.

אשר כהן:

בשביל זה שאלתי אם הוגדר הצורך הצבאי שלו או שמספ מסוים פתאום הוא ניתקל בבעיה.

נסיים לייאון:

אני רוצה להעיר איזו הערה, בכלל לכל יום העיון הזה שהוא היה מרתק, שתי שאלות שקצת מאוד מטרידות אותי ואני מפנה אותן למי שירצה מהדוברים ובכלל חלק מהקהל. שאלה אחת שהולכת שנפתחת שאני שם לב שהיא עולה בעצם לאורך כל הדיונים, זו שאלת הזהות. זאת אומרת, היא הופכת להיות שאלה מאוד בסיסית. השאלה מיהו חרדי, מי משתתף בכלל במשחק הזה של כניסה של יציאה. נוצרים פה מנגנונים, כמעט הייתי אומר איזה מהפכה בטלאים נוצרים פה מנגנונים שבעצם מייצרים חרדיות חדשה, חרדים חדשים, שאני לא בטוח שאנחנו החוקרים של החברה החרדית יש לנו בכלל את הכלים עדיין בכלל למדוד או בכלל לאמוד את הדברים. זה דבר אחד. דבר שני שמאוד מטריד אותי הוא עלה גם כאן גם כן ברוב הדיונים פה, זו שאלת המנהיגות, שאלת הסמכות. יותר ויותר עלתה פה עלה המושג, אריאל דרעי דיבר על הכשר שבשתיקה. לאחר מכן עלה פה המושג הסכמה שבשתיקה. ואני לא יודע, אני הגעתי מביי"ס שבו אמרו מנהיגות מדברת. מנהיגות היא מנהיגות שיודעת להציב דברים על השולחן ולא בחזרי חזרים ומאחורי כל מיני מקומות אפלים ושמעות ורכילויות אולי אפילו. אני מוכרח לומר שאני מוטרד מהדבר הזה משום שאני לא רואה פה איזה מערכת מסודרת, אולי היא מסודרת למספר אנשים מצומצם. אבל אני מאוד מוטרד מהבחינה הזו כי לדעתי זה נוגע לכלל ההחלטות בכלל לא רק לחברה החרדית אלא בכלל לשותפות של החברה הכללית עם החברה החרדית. אבל אני נשאר עם השאלות האלה, כלומר אני אשאל את זה כסימן שאלה.

יגור שלג

אני רציתי רק להתייחס לגבי השאלה שהעלה אשר ואני חושב שככה עברה בתוך הדיון בכלל, מה יקרה אם זה לא יהיה גדוד אלא חטיבה אוגדה וכיוצ"ב. אנחנו צריכים לזכור שאנחנו נוטים לעשות אקסטרופולציות של נתונים ממצב עכשווי לגבי מה יהיה כשהמצב הזה יהפוך להיות בשינוי דרמטי במספרים שלו. אבל לפעמים עצם השינוי המספרי הוא כשלעצמו הוא גם משנה תכונות של חברה. ועצם החיכוך הגובר עם החברה האחרת וכיוצ"ב. זאת אומרת, הראיה המצב הנוכחי שאינה החברה החרדית של שנות ה-40 וה-50 עם החששות שלה והפחדים שלה, למצב שבו היא כבר הרבה יותר גדולה ובטוחה בעצמה ולכן היא גם יכולה להרשות לעצמה ואף מרשה לעצמה להיכנס לתחומים שהיא לא נכנסים בהם בעבר. לכן העניין הזה שלחשוב שאופן ההשתלבות של גדוד חרדי בצה"ל הוא יהיה בהכרח דומה להשתלבות של חטיבה ואוגדה, זה כשלעצמו טעות מחשבה מחדש.

אבל נכון שהוא ופה אני רוצה גם להתייחס לפינג-פונג בין הרב בלוך ודרור שפיגל, בעניין של האם התקדים של בני הישיבות הדתיים לאומיים יחול גם על הציבור החרדי. אני חושב שבכל זאת יש הבדל משמעותי שאצל הציבור הדתי לאומי המודרניות וההשתלבות הם הוצבו כערך. ערך שיש לו חשיבות, נניח לפחות לצד הערכים הדתיים ובאמת החרדלים הרבה פחות משתלבים. והולכים יותר דווקא לנצח יהודה וכיוצ"ב. זאת אומרת אי אפשר בהקשר הזה להשליך כי שמה זו היתה השתלבות כערך ופה ההשתלבות היא רק לצרכים פרקטיים, פונקציונאלית לגמרי. ולכן הסיפור הוא בכל זאת שונה.

תמר הרמן

אבל כמו שאתה אמרת, כגוף פונקציונאלי מקבל זהות אחרת והוא משתנה.

יאר שלג

לפעמים הנסיבות המציאות הפונקציונאליות משליכות גם על דברים שלא תכננת.

לי כהנר

אני רוצה להתייחס לדברים גם מהדברים משלך, אני לא אגיד את שמך, שאמרת שזה וגם אסף שאל קודם והכניסה הזאת לצה"ל בכלל גם לשחר ובוודאי גם לגדוד הנח"ל החרדי, איזה השפעה יש לאותם אלה שנכנסים והאם הם יוצאים חרדים מהשירות הצבאי. אז אפשר לפתוח את זה רחב יותר ולשאול מה זה חרדי אבל זה מפחיד, זה הפחד. דבר שני שגם בהקשר של המושב של תעסוקה היתה איזושהי אמירה לפחות לגבי שידוכים, החזון איש והוולף ולבחור תלמיד חכם, השאלה אם המהפכה הזאת גם של תעסוקה והשכלה, האם הבחירות של נשים מתחילות להשתנות לגבי הבחירה הזאת.

אסף מלחי

עפ"י סקרים שאנחנו בדקנו את הנושא הזה, שאלנו באמת את השאלה המרתקת הזאת, אנחנו רואים גם בקרב עולם

נרי הורוביץ

לא, הסמינריסטיות עקביות בביג טיים.

אסף מלחי

בסדר, גם אם זה משתנה לאט, כיום במצב הנוכחי אחרי שכבר רכשו השכלה....

מלאכי קרצור

כשבאתי לכנס אני חשתי שאני אשמע ציונים שחלים בחברה החרדית. אבל ככל שהכנס התקדם אני מרגיש שדווקא הם משנים את החברה הישראלית בכל התחומים, זה היה בתחום החינוך, מערכת החינוך משתנה ומתגמשת. בתחום התעסוקה מעסיקים את החרדים. בתחום הדמוגרפי שלי דיברה, המרחב החרדי משתנה אבל נוצרים מרחבים מקבילים והמרחב הישראלי משתנה. ואפילו במעוז של החברה הישראלית הצבא משתנה ובדברים מרכזיים בצבא, במגדר, במטבח, בתרבות. זאת אומרת, נרי דיבר על זה שמנסים להנדס את החברה החרדית אבל תוך כדי זה החברה החרדית מהנדסת את החברה הישראלית.

תמר הרמן

או-קיי, אני רק רוצה לצטט אמירה סמנטית, ועדיין החברה החרדית היא חלק מהחברה הישראלית. זו אמירה מאוד משמעותית, זה כמו שהיינו מדברים על הערבים וישראלים כשתי מדינות. אבל זה לא כך.

דוד בלור

אני חושב שיש פה כמה דברים שודאי לא ירדו לשורש היחס של החרדים לצבא בכלל. האי גיוס, בהתחלה זה מה שבצלאל אמר, העיקרון היה אנחנו לומדים תורה וכו', לאט לאט ולא משנה למה יש ניכור, מה שקורה במדינה באמת לא איכפת לך. בואו נדבר פתוח, לא איכפת לנו. המוטיבציה היחידה, אני מדבר על השחר, לבוא זה פרנסה נטו. עכשיו מה קורה בתהליך? זה קורה. דהיינו, אני מכיר את זה עלי כחרדי, הם מורעלים בצבא, חיובית אני מתכוון לומר. הם אידיאליסטיים ואיכפת להם וכו' וכו', אבל זה רק בצבא. המוטיבציה להגיע זה לא זה, אתה מדבר על מקל אבל זה לא זה. ולכן אם מדברים על שינוי מגמות, רק פונקציונאלית, אין רגשות, להגיד שאנחנו צריכים לשאת בעול, הלוואי וזה היה. הם נורא נפגעים מהעיתונות החילונית, נורא נפגעים מחילוניים בכלל, לא מרגישים אתם קשר רגשי. בואו נדבר פתוח, אני מדבר על חרדים-חרדים.

אשר כהן:

זה מושג שצריך לפרש אותו "חרדים-חרדים".

דוד בלון:

לאו דווקא הפרחחיות או לא יודע מה.

תמר הרמן:

אבל אתה אומר בהצלחה שלא בהכרח הם יוצאים כמו שהם נכנסו.

דוד בלון:

אבל לא כולם, רגע, לאט-לאט, כדי להבין חרדים צריך להבין את מערכת הערכים שלהם. מערכת הערכים העליונה שלהם לדאוג שאני אהיה דתי מאוד, שומר מצוות. כל ערך שהוא נכון לכשעצמו שהוא יכול לפגוע בערך הזה – נמחק. עכשיו זו הרצאה קצרה אין לזה קשר. עכשיו גם עם שירות בצבא באמת בתורה האידיאלית צריך לשרת בצבא מי שלא לומד, נקודה, מבחינה אידיאולוגית כל רב שפוי יגיד לך שמי שלא לומד – חובתו המוסרית לשרת בצבא. עד הנח"ל חרדי, שוב, בגלל מערכת הערכים. המחיר הוא שתוריד את הכיפה, אז נכון שזה ערך לשרת בצבא אבל המחיר בשביל להוריד את הכיפה או שיהיה פחות דתי, לא שווה לי את המחיר של. אז עוד פעם ערך מול ערך, הערך הזה מדבר. הנח"ל החרדי כעיקרון בא לפתור את הבעיה הזו. דהיינו, היות ובעיקרון הרי כל מי שלא לומד – צריך להיכנס. לצערי, לא היו מלחמות בנח"ל החרדי שלא במגזר הנתורי-קרתא. ההפגנות כולם היו משמה.

עכשיו הנח"ל החרדי זה סוג אוכלוסייה אחר לגמרי משחר. שחר באים, נקודה, אברכים יציבים, לכן יש פחות חשש שיתקלקלו, הם כולם נשואים, אף אחד לא יעזוב, קשה מאוד לעזוב את המגזר החרדי כמעט זה בלתי אפשרי מבחינה כלכלית בשבילו. זה מחסום כמעט גאוני אפשר לומר. לא יודע, תכננו את זה ככה או ככה זה יצא. הם רוצים להתפרנס, זה יהיה תלוי רק בזה, אם זה ישתם כלכלית – יעשו את זה. לא ישתלם כלכלית – לא יעשו את זה. המושג הזה שיבואו ויתערו ויהיו זה, זה אולי יקרה בתהליך אבל עכשיו זה לא

גלעד מליאד:

אני רציתי לתת הערה כללית גם כמי שככה מקשיב מה קורה במהלך הכנס. אז יש התפתחות שכבר הוזכרה בתחילת הכנס, ההיסטוריון הזכיר בתחילת הכנס שבהתחלה ההיסטוריונים עסקו בחברה החרדית וזה עבר בשלב מסוים למדעי החברה. היו שם שתי אסכולות, זה גם בכנסים רואים אותם כל הזמן, את האסכולה של התהליך ואת האסכולה של אפוקליפסה. ועושה רושם ככה בכנס הזה, שגוברת ידה של האסכולה התהליכית ואפילו מכים על קודקודם של אנשי האפוקליפסה, הנה האפוקליפסה לא התגשמה. ואני חושב שזה נכון אבל אני רוצה לתת משקל דווקא שיש איזושהי נטיה או כמעט הכרעה לכיוון שזה טוב, אז אני רוצה לתת משקל גם לאנשי אפוקליפסה שלתת את מקומם בתהליך היסטורי שאנחנו עדים לקיומו, אנחנו נמצאים בו. בלי התחושה של מקבלי החלטות ואני כותב דוקטורט במדיניות ציבורית, לכן זה כך מעסיק אותי, בלי התחושה של מקבלי החלטות שהזיזו את כל התהליכים שאנחנו מדברים על תהליכים האיטיים, האבולוציוניים או אפילו פחות מזה, זה תהיה תחושה שלהם שמדובר באפוקליפסה, לא היה זה. אני יודע משיחות עם חצי מהשיחות שיושבים פה. זה לא זה לא היה קורה ולכן יש פה משחק מאוד מורכב בתהליך של שינוי שבין מי שזועק יהיה פה אסון והוא עצמו הוא מצפה, הוא הרי מצפה להיות נביא שקר, כלומר יהיה אסון אבל שלא יקרה.

אגיטה שפירא:

נבואות שלא מגשימות את עצמן.

גלעד מלאך:

נכון. המטרה היא שלא תגשים את עצמה. רק דוגמה אחת לזה, אחת המכללות החרדיות כמה מתוך מישהי ששמעה את נבואותיו של דן בן-דוד שהפך פה לאיזה איש נורא ואיום, אז בהחלט הדברים האלה מתרחשים כך ולכן צריך לשים לתמונה, אני חושב שבסופו של דבר יפה שיש את השילוב הזה בין הכוח האפוקליפטי שמגיע בסופו של דבר לעשייה שחייבת להיות תהליכית ומדורגת.

רות גולדמן:

אני רוצה כמה התייחסות לשחר, אז זה נכון לכל השחרים. קודם כל יש הבדל משמעותי בין נצח לבין שחר. זה לא אותה אוכלוסייה. המג"ד של נצח דיבר על אוכלוסייה שהיא מבוטלי מעמד, אז שחר הולכת על מוותרי מעמד. ובמובן הזה ימנה לחוק טל. מדוע? כי מוותרי מעמד זה אנשים שעד כה כשלא היה את שחרים הם היו ממשיכים או ללמוד בישיבות או להצהיר שהם לומדים בישיבות. או להצהיר. זאת אומרת, ניתנה כאן אלטרנטיבה שהיא מצוינת. זה אחד. שתיים, המהות היא שילוב ולא רצון לשנות. אפשר להתווכח עד כלות מה יותר נכון. אנחנו אומרים אפשר להמשיך להתווכח, היו גם המון סקפטיים המון ציניים, אמרו פולקלור, בסוף המספרים מדברים בעד עצמם. אנחנו השנה הזאת נגייס את איש ה-500. רוב המוותרי מעמד, מה שנקרא תורתו ואומנותו, אוכלוסייה מאוד מאוד איכותית והיא הקטרים, היא באמת אוכלוסייה שלמדה בישיבות, היא באיכויות מדהימות. קצת דברים שעלו כאן ובסיס העובדות הוא הנכון. הם לא מקבלים תשלומים, אני ככה זזתי בחוסר נוחות. מי שמקבל שכר זה אדם שכמו חייל אחר, לו היה נשוי עם ילדים, הוא מקבל שכר. וחשוב כאן לדייק. אתם עושים עוול, 60 אחוזים מהאוכלוסייה

שיש אצלי, אני לא יודעת כמה אצל דורון, מקבלת שכר חייל חובה רגיל. יותר קשה לנו זה דווקא האנשים הנשואים שאין להם ילדים, שבציבור הזה יש לו שונות רבה בהתייחסות שלו לאישה ולמשפחה ואין לנו תשלום עבורם, זו אוכלוסייה שנופלת בין הכסאות. אז השכר שלהם הוא שכר רגיל וחשוב להבין.

חייל אמויאל:

הם מקבלים גם סיוע בשכר דירה.

רות גולדמן:

לא נכון. תקשיב רגע, בוא נדבר על עובדות. אם אתה שואל האם יש הבדל בין חייל חרדי לחייל חילוני באותה רמה, אין הבדל. האם התמהיל הוא שונה? בוודאי. מאחר שמרביתם מעל גיל 23 ו-40 אחוז מתוכם נשואים אצלי עם ילדים שזכאים לאלה שהן הטבות. כל היתר לא זכאים. אז בוא נהיה הוגנים, והדבר הנוסף שאני רוצה רגע להגיד, זה המגדר. זה נורא הטריד אותנו. נורא הטריד. גיל חיל האוויר בשילוב נשים במערך הטכני, מוביל בכל הכנסים ובכל הסקרים. ולכן ישבנו על זה שעות וימים, ובתפקידי אני גם ראש ענף תכנון כ"א של חיל האוויר, אז ככה שהנושא של מגדר מיגרנו אותו, למה? כי המוטו שלנו, אני אסביר רגע, למה הצלחנו להשתלב אתו ולא להפריע לו. כי כל השחרים בעצם זה בנוסף זה לא במקום. כששמנו אותם ביחידות בנוסף פתחנו נניח שלוחה בתוך אופק, זה לא במקום, אז זה לא מפריע. גם פה נתנו את לבנו. אנחנו אמרנו לצבא, חיל האוויר אמר עד איזה מספר הוא יכול לעמוד במבנה הקיים היום של חיל האוויר. לנו ברור שבמספר מסוים, אני לא אנקוב אותו כאן מכל מיני סיבות אחרות, במספר מסוים אנחנו לא יכולים להכיל את האירוע הזה באותו מבנה.

ראובן גורבט:

אני ראש תחום חרדי בתב"ת. אמנם לא הייתי פה בבוקר אבל שמעתי את הדיונים השונים ואני פעם נוספת קצת מרגיש את הפער בין הדיונים האחרים למה שקורה בשטח. בסה"כ אני חושב שאנחנו יכולים, אני יודע שאנחנו לקראת סיום, לצאת פה עם תמונה קצת יותר אופטימית ממה שתואר לפעמים בכל הדיונים. אחד הדברים שכן הייתי רוצה שימחקו מהפרוטוקול זה העניין שדיברת על העניין, אם הבנתי נכון, לצווי קריאה להתערבות של המנהיגות החרדית. אני חושב שזה לא הפורום. רוב הדוברים פה היו דוברים לא חרדים וזה לא המקום להיות כאלה....

תמר הרמן:

או-קיי.

ראובן גורבט:

אז אני באמת חושב שהשינויים הם באים מתוך הקהילה. גם המחשבה שלי זה שכל מה שנעשה ונעשים הרבה מאוד דברים כי אנחנו חושבים שהקהילה החרדית היא באמת כמו שאת אמרת, חלק ממדינת ישראל. פה אני רוצה להתמקד בעניין של שלוש האפשרויות שנדונו פה על עניין שירות אזרחי, נח"ל חרדי או נצח יהודה ושחר. זה ברור שבמדינה ששירות בצה"ל הוא שירות

צבאי חובה, צריך לתת איזה שהם פתרונות. ואלה שלושת הפתרונות, הם שונים במהותם אבל כל אחד מהם נותן מענה לאוכלוסייה שונה מהאוכלוסייה השניה וכל אחת מהתכניות מחזקת את השניה. היא בעיקר פונה לאנשים שהם נושרים נורמטיביים אמנם של ישיבות, השניה פונה לאותם מבוגרים יותר שרוצים גם ללמוד לימודים מקצועיים. השלישית היא באמצע בין זה לזה. אז מכל התכניות שהיו עד עכשיו, אין תכנית אחת ששמה למטרתה שבן-אדם שנכנס עם כיפה שחורה יוצא עם כיפה שחורה כמו התכנית של שחר. אז גם צריך לשים לב לדברים האלה.

יחידת אמוניאל

אני מתפעל את הגוף המתפעל של המנהלת של השירות האזרחי של חוק טל בשנה ו-8 חודשים האחרונים. אני רוצה להגיד לגבי העניין הזה שאחד הדברים שאנחנו נתקלים בהם ומנסים להעלות את זה גם אל מול האוצר, זה הסוגיה שהאוצר רואה בשירות האזרחי כמנוף לשוק התעסוקה ולא מעניין אותו הקטע החברתי. אנחנו לא מקבלים שום אמצעים לעשות מה שאנחנו קוראים בצבא, ת רבות יום א', הכרת החברה הישראלית, כל מיני פעילויות ודברים שהם דברים תומכים שבסופו של דבר יחזקו את הקשר בין האוכלוסייה החרדית לבין האוכלוסייה החילונית, הדתית לאומית האחרת. אי אפשר להסתכל על השירות האזרחי להגיד שהמשרת יגיע, לא יקבל שום הכשרה לקראת התפקיד, לבנות שירות לאומי יש תקציב לעניין הזה, עוברות סמינרים לקראת השירות האזרחי, אין לנו תקציב לעניין הזה. לא נקבל תקציבים לנושא של קרוסים מקצועיים ובסוף נקבל מישהו שיוצא ויגיד לחברים שלו ולמכרים שלו, וואו קיבלתי איזה משהו נפלא. כדי שבאמת הם יוכלו להגיד את המלים האלה מעבר לדברים שהם עושים ביומיום, צריך גם לשים את כל הדברים התומכים האלה בילד-אין בתוך התכנית ולחזק אותה.

ולגבי מה שאמר נרי, לגבי כל הנושא. תראו, אני מתמודד יומיום עם הנושא של הפיקוח. יש לנו 25 בחורים ברחבי הארץ שזה תפקידם. אנחנו בודקים כל חודש מחזירים לצבא בין 15 ל-20 חבר'ה שלא מתפקדים כמו שצריך, אנחנו מטפלים בכל המסגרות ומכל הסוגים. זה לא פשוט לקחת בחור שהיה כל החיים שלו בישיבה, אף פעם אף אחד לא הרגיל אותו לכישורים רכים, גם בישיבה אם הוא לא הגיע בזמן אז אף אחד לא העיר לו, והוא תמיד יצא בצהרים להביא את הילדים שלו, הוא עשה X דברים ופתאום לבוא ולהגיד לו תשמע, יש לך מסגרת, יש לך בוס על הראש, אתה צריך להגיע ב-8:00 ובחלק מהמקומות מחתימים כרטיס. אתה צריך לצאת אתה צריך לבקש אישור. כל התהליך הזה זה תהליך מורכב, הוא תהליך לא פשוט ואנחנו עושים את זה גם בלי הכנה. זאת אומרת, אני לא מקבל אותו לשבוע-שבועיים לפני שהוא מתחיל ואומר לו, תשמע, אתה הולך להשתנות, אתה הולך לעשות. אנחנו עושים את הדברים האלה תוך כדי. ולכן יש לנו בעיות בשוליים ואנחנו מתמודדים עם הבעיות האלה ואני אומר יחד עם זה היה לנו מפגש עם המנהלת עם גורמי הצבא, וביקשנו מהם לעזור לנו בעניין הזה. לא יכול להיות שאנחנו נחזיר חבר'ה שעשו מאתנו צחוק והצבא לא יטפל בהם ביד קשה. אם אנחנו רוצים שכל המערכת הזאת היא תעבוד כמו שצריך – בסופו של דבר צריך להבין מי שבא לשירות האזרחי שהוא יתחייב – ואם הוא לא יתחייב – יש לזה גם מחיר בקצה.

נקודה אחרונה שאני רוצה לגעת בה, אסף מלחי עושה מחקר בשירות האזרחי. זה לא המקום פה להגיד, יש כבר איזה שהן תוצאות ראשוניות אבל אנחנו בהחלט רואים מגמה גם לגבי המסיימים

וההצטרפות שלהם לשוק העבודה באחוזים יותר גדולים מאחוז העבודה של גברים בחברה החרדית. אנחנו רואים התעניינות גוברת בנושאים של תכניות לימודים. ואני אשמח מאוד אם יימצא תקציב שיעזור לנו בנושא של השמה כמו התקציב שנמצא לפרויקט של שחר דרך תב"ת שמסייע בהשמה של בוגרי שחר. וזה ייתן לנו מנוף לקדם את כל התהליך.

שמואל פופנהיים:

אני בא קצת מציבור אחר, נתורי קרתא, כן, אני מאנשי העדה החרדית, באתי לפה זה בתפקיד שלי כמקדם תעסוקה במפתח בית שמש. מתוקף התפקיד שלי ביום עיון של שחר, ומאז אפשר להגיד ששלושה שבועות הלכתי מאוד מסוחרר. אני לא בן-אדם שלא יודע בדיוק את הדברים ההשקפתיים, אני חייתי את זה ואני כתבתי בעניין ההשקפה המון, וכמו שהוא אמר שהחברה הישראלית משתנה, נכון, הצבא פה עשה כברת דרך ארוכה מאוד ונפלו לי כל החסמים, הבן שלי עכשיו בתקופת צבא, למה שאני לא אשלח את הבן שלי לצבא. דיברתי על זה כבר עם יותר מ-30 או 40 רבנים בתוך הציבור, והצעתי והסברתי להם את מה שקורה פה. קורה פה תהליך. אנחנו התנגדנו לצבא, אחד אמר פה בעניין תורתו אומנותו, אחד אמר חששנו מפני תופעות כאלו על אורח החיים שלנו, ואני אומר שזה לא נכון, אנחנו חששנו כי לא רצינו את המדינה הזאת ולא רצינו את הצבא הזה. זאת היתה התנגדות אידיאלית, החזון איש אמר שהוא לא רוצה שהחרדים ישרתו בצבא כי אנחנו אין לנו חלק במדינה. בדיעבד כל הדברים שהכשירו את הצבא לשבת וחג וכל הדברים האלו זה היה רק בציבור הדתי לאומי. הציבור החרדי ראו בצבא עניין של כל מי שנהרג שמה, לא יודע את המעמד שלו, לא ראו את הפשרות בענייני שבת, לכתחילה רק בדיעבד, זה היה השקפה במשך 25 שנה. מאז מלחמת ששת הימים אז התחילו המחשבות והרעיונות אצל הציבור החרדי לקבל גיוון אחר וזה הדעה של הרב שך שהתחיל לדבר כל הזמן על הכיוון הזה מי שלא לומד – שילך לצבא. לא אמרו את זה לפני מלחמת ששת הימים.

ומאז הדבר הזה התחיל להשתנות. כיום מה שקורה, באמת הצבא הזה שהגיע והציע לציבור החרדי בואו אצלנו ללמוד בכדי לעבוד, ולא תשנו את אורח החיים שלכם כמו שארקדי אומר כל פעם מחדש אומר אני רוצה שכל מי שנכנס אצלי – ייצא בדיוק כמו שהוא נכנס, אם הוא בן-אדם שלא אומר הלל ביום עצמאות שלא יתחיל להגיד הלל ביום עצמאות. אם הוא בן-אדם שלא קם עם ההמנון הלאומי שמעתה קם לא יקום. ואם בן-אדם שהתפלל עד עכשיו תפילת כל פה, שלא יתחיל להתפלל בסידור ... ישראל.

שלומי ממן:

זה לא המדיניות הרווחת בצבא, בטח לא בגדוד.

שמואל פופנהיים:

לא, אני לא מדבר על נח"ל חרדי, אני מדבר על תכניות שחר. בציבור החרדי יש מקור מאוד לחששות ומפחדים מאוד משינוי כל דבר. וגם פה בעניין הצבא יש את החשד. ארקדי יכול להבטיח ומחר יגיע קצין אחר ויגיד הוא הבטיח ככה ומחר אני אשנה. באמת זה עדיין נושא שצריכים ללבן את זה וצריכים לדעת את זה, אבל אני אומר לכם כשאני יושב במפתח בית-שמש והשבוע היו אצלי שישה אנשים חדשים שבאו אצלי במשרד ובאופן פורמלי אני צריך להציע להם גם את

התכניות שיש על שחר ועל כל התכניות האחרות, וביניהם היו שלושה אנשים עם כתונת פסים וברלכט ומתוקף התפקיד אמרתי להם גם את הדבר הזה, את ההצעות האלו. סיפרתי להם את כל מה שראיתי ומה שדיברתי עם הרבנים, וכולם אמרו לי אותו משפט, אנחנו מוכנים אבל לא להיות הראשונים. זה מה שקורה וזה לא התפתחות ואל תחשבו שזה מהפכה, המהפכה זה לא אצלנו, אנחנו עומדים על הקרנות שלנו. המצב, האווירה, הציבור שגדל וההקשבה אחד לשני. ואני מסיים את הדברים שלי בברכה לכנס הזה וגם אתמול היה כנס מטעם התמ"ת, עצם הדבר שאנשים יושבים אחד מול השני וכל אחד מוציא את הדברים שהוא חושב, אני לא צריך להסכים עם כל דבר עם ד"ר מומי דהן, אבל אני צריך להקשיב לו. אני לא יכול להסכים לכל דבר של פרופ' קימי קפלן אבל טוב לי להקשיב לו. וגם אתם לא צריכים להסכים לדברים שלי, מקשיבים, אז זו כבר התפתחות מדהימה.

תמר הרמן

תודה רבה. תם ולא נשלם. אנחנו אני מניח נעשה פולו-אפ כזה או אחר בעוד שנה.